

УДК 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань у вітчизняній і зарубіжній соціальній сфері.

Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in the domestic and foreign social spheres.

This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Приведены результаты теоретических и эмпирических исследований, методологических разработок по актуальным вопросам в отечественной и зарубежной социальной сфере.

Для социальных работников, преподавателей, научных работников, аспирантов, студентов.

Відповідальний за випуск О.Ф. Гук

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	О. В. Чуйко, д-р психол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф. (заст. голов. ред.); О. Ф. Гук, канд. пед. наук, (відп. секр.); Н. Ю. Максимова, д-р психол. наук, проф.; Л. А. Найдьонова, д-р психол. наук, старш. наук. співроб., чл.-кор. НАПН України; Н. С. Олексюк, д-р пед. наук, проф.; Н. А. Сейко, д-р пед. наук, проф.; В. І. Тернопільська, д-р пед. наук, проф.; Т. Є. Федорченко, д-р пед. наук, проф.; С. Я. Харченко, д-р пед. наук, проф.; С. Ю. Пашенко, канд. пед. наук, доц.; Ю. М. Швалб, д-р психол. наук, проф.; А. М. Львовичкіна, д-р психол. наук, доц.; А. В. Кунцевська, канд. психол. наук, доц.
	Іноземні члени редакційної колегії: Юрген Вольф, д-р соц. наук, проф., м. Магдебург (Німеччина); Едіта Садовська, д-р хабіл, м. Ченстохова (Польща); Ілона Кланіне, д-р соціол. наук, проф., м. Клайпеда (Литва); Людмила Рупшієне, д-р соціол. наук, проф., м. Клайпеда (Литва); Ші Чжай, д-р філософії в педагогіці, м. Пекін, (Китай)
Адреса редколегії	кім. 412, просп. Академіка Глушкова, 2-а, м. Київ, Україна, 03680 ☎ (38044) 521 32 64, e-mail: socr.socp@gmail.com Web: http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork
Затверджено	Вченою радою факультету психології 26.09.19 року (протокол № 3)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію KB № 22511-12411 P від 14.12.2016
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" (кімн. 43), б-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01030 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2616-7778 (online) 2616-7786 (print)

SOCIAL WORK

1(5)/2019

Established in 2016

UDC 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in the domestic and foreign social spheres.

This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань у вітчизняній і зарубіжній соціальній сфері.

Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Приведены результаты теоретических и эмпирических исследований, методологических разработок по актуальным вопросам в отечественной и зарубежной социальной сфере.

Для социальных работников, преподавателей, научных работников, аспирантов, студентов.

Responsible for the issue is O. F. Guk

EDITOR-IN-CHIEF	O. Chuiko Doctor of Psychology, Professor
EDITORIAL BOARD	Ukrainian members: N. Chernukha, Doctor of Science (Pedagogics), Professor (Deputy Editor-in-Chief); O. Guk, PhD of Science (Pedagogics), (Responsible Secretary); N. Maksymova, Doctor of Psychology, Professor; L. Naydonova, Doctor of Psychology, Senior Researcher, Corresponding member in National Academy of Pedagogy Science of Ukraine; N. Oleksiuk, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; N. Seiko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; V. Ternopil'ska, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; T. Fedorchenko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; S. Kharchenko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; S. Paschenko, PhD of Science (Pedagogics), Associate Professor; Yu. Schvalb, Doctor of Psychology, Professor; A. Levochkina, Doctor of Psychology, Associate Professor; A. Kuntsevska, PhD in Social Psychology, Associate Professor Foreign members of editorial board: Juergen Wolf, Dr. of Sociology, Magdeburg, (Germany); Edyta Sadowska, Dr. habil, Częstochowa (Poland); Ilona Klanienė Dr., Prof., Klaipėda (Lithuania); Liudmila Rupšienė Dr., Professor, Klaipėda (Lithuania); Shi Zhai, Doctor of Philosophy in pedagogy, Beijing, (China)
Editorial address	off. 402, ave. Glushkov, 2-a, Kyiv, Ukraine, 03680 ☎ (38044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com Web: http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Psychology September 26, 2019 (Minutes № 3)
Registration	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate KB № 22511-12411 P issued on 14.12.2016
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	Kyiv University Publishing and Printing Center (off. 43), 14, Taras Shevchenko blv., Kiev, 01030, Ukraine ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax: 239 31 28

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Беспалько А., Шумейко А. Основи військово-соціальної роботи у збройних силах України й арміях провідних країн світу	6
Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах	11
Люта Л. Інтереси як психологічний чинник соціальних змін	16
Палатна Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття.....	20
Шубчинська А. Литва Л. Соціальний захист та підтримка сімей як напрямок соціальної політики Угорщини	24

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Клименко І. Соціально-психологічні чинники формування у підлітків готовності до благодійності.....	29
Красілова Ю., Марчук В. Особливості комунікації між дітьми в інклюзивному середовищі	33
Чернуха Н. Соціально-педагогічна робота в Україні: становлення, реалії, перспективи	37
Чуйко О. Місія і роль соціального педагога у розбудові освітнього середовища закладу освіти	41

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

Кунцевська А. Моделі соціального відновлення в контексті особистісно-орієнтованої парадигми	47
Рутьян Л. Домашнє насильство жінок: психологічні та соціальні детермінанти явища	52
Шкуро В. Інклюзивний дизайн як складова розвитку міст	55
Додаток 1. Анотація та література (латинізація)	58
Додаток 2. Відомості про авторів	66

CONTENTS

SOCIAL WORK

Bespalko A., Shumeiko A.	
Bases of military-social work in the Ukraine armed forces and the world leading countries army	6
Borysova A.	
The theoretical model of assessment of community needs in social services	11
Lyuta L.	
Interests as psychological factor of social changes	16
Palatna Daria	
Inclusive environment: developing integrated definition.....	20
Shubchynska A., Lytva L.	
Social welfare and family support as a direction of Hungarian social policy	24

SOCIAL PEDAGOGY

Klymenko I.	
Socio-psychological factors of formation the readiness for charity among adolescents	29
Krasilova Y., Marchuk V.	
Special feature of the communication between children in the inclusive environment.....	33
Chernukha N.	
Social-pedagogical work in Ukraine: history, experience, perspectives	37
Chuiko O.	
The mission and role of the social educator in the development of the educational environment of the educational institution	41

SOCIAL REHABILITATION

Kuntsevska A.	
Models of social recovery within the context of personal-oriented paradigm	47
Rutyan L.	
Women's home violence: psychological and social determinants of the phenomenon	52
Shkuro V.	
Inclusive design as a component of city development	55
Annex 1. Extended abstract in English and References (in Latin)	58
Annex 2. Journal Authors	66

СОДЕРЖАНИЕ

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА

Беспалько А., Шумейко А. Основы военно-социальной работы в вооруженных силах Украины и армиях ведущих стран мира	6
Борисова А. Теоретическая модель оценки потребности населения территориальной общины в социальных услугах	11
Люта Л. Интерес как психологический фактор социальных изменений	16
Палатная Д. Инклюзивная среда: формирование интегрированного понятия	20
Шубчинская А., Литва Л. Социальная защита и поддержка семьи как направление социальной политики Венгрии.....	24

СОЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Клименко И. Социально-психологические факторы формирования у подростков готовности к благотворительности	29
Красилова Ю., Марчук В. Особенности коммуникации между детьми в инклюзивной среде.....	33
Чернуха Н. Социально-педагогическая работа в Украине: история, опыт, перспективы	37
Чуйко Е. Миссия и роль социального педагога в развитии образовательной среды учебного заведения	41

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ

Кунцевская А. Модели социального восстановления в контексте личностно-ориентированной парадигмы.....	47
Рутьян Л. Домашнее насилие женщин: психологические и социальные детерминанты явления.....	52
Шкуро В. Инклюзивный дизайн как составляющая развития городов	55
Приложение 1. Аннотация и литература (латинизация)	58
Приложение 2. Сведения об авторах	66

**ОСНОВИ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ
ТА АРМІЯХ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ**

Розглянуто зміст військово-соціальної роботи Збройних Сил України як складової морально-психологічного забезпечення. Виявлено функції, завдання і зміст військово-соціальної роботи. Доповнено та розширено уявлення про зміст військово-соціальної роботи. Здійснено порівняльний аналіз діяльності соціальних працівників і волонтерської діяльності у Збройних Силах України та арміях зарубіжних країн.

Ключові слова: соціальний захист, військово-соціальна робота, посттравматичний стресовий розлад, Збройні Сили України, Канадські Збройні сили, Збройні сили США, психічне здоров'я, волонтерські громадські організації.

Вступ. Протягом п'яти років на сході України відбувається збройне протистояння, розпочате у квітні 2014 року за підтримки кадрових російських військових і проросійських терористичних організацій. У таких умовах особовий склад Збройних Сил України цілодобово виконує бойове завдання зі стримування зовнішнього агресора, захисту територіальної цілісності держави, збереження життя та здоров'я громадян України.

Військовослужбовці, які беруть безпосередню участь у бойових діях, потребують підвищеної соціальної уваги, комплексної та дієвої системи соціального захисту. У таких умовах питання соціального захисту військовослужбовців з боку держави та соціальної підтримки з боку громадянського суспільства набуває особливої актуальності.

Постановка завдання. З початком проведення антитерористичної операції Україна отримала безцінний досвід залучення волонтерів до забезпечення, реабілітації, інформаційного і психологічного супроводження військовослужбовців. Український волонтерський рух об'єднав суспільство, створив ефективну структуру громадських організацій та груп людей, готових узяти на себе розв'язання найбільш нагальних і болючих проблем держави. Це, на нашу думку, привело до запровадження в Україні цивільного демократичного контролю за державними інститутами, особливо за сектором безпеки та оборони.

Доречно зазначити, що в провідних країнах світу акумульовано значний досвід військово-соціальної роботи, вивчення якого створить передумови і відкриє нові шляхи для вдосконалення уже існуючої військово-соціальної роботи у Збройних Силах України.

Мета і завдання статті полягає у визначенні основних завдань військової соціальної роботи у Збройних Силах України.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Зазначену тематику висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Алещенко, А. Бородій, О. Карабецька, А. Кочубей, І. Козлова, О. Лугова, Н. Липський, Л. Матвійчук, С. Мозарь, Є. Потапчук, Т. Семигіна, В. Стасюк, С. Соловйов, В. Торхотій, В. Форсова, А. Шавлов.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей відображає цілісність і структурованість армії країни. Військова і соціальна робота є спеціалізованою практикою, яка вимагає передових знань і навичок у сфері соціальної роботи. Для визначення рівня розвитку військової соціальної роботи треба звертати увагу на підрозділи та їхні завдання. Складні проблеми поведінкового психічного здоров'я ветеранів підкреслюють необхідність у

висококваліфікованих фахівців соціальної роботи. Задоволення потреб військовослужбовців у сфері охорони здоров'я та службових потреб нещодавно повернутих ветеранів представляє як можливості, так і проблеми підготовки в галузі військової соціальної роботи [1]. Безумовно, ці факти підкреслюють актуальність дослідження особливостей військової соціальної роботи Збройних Сил України, а також провідних країн світу з урахуванням досягнення співпраці з ними у сфері військової соціальної роботи.

Військова соціальна робота є спеціалізованою практикою, яка відрізняється від загальної практики з цивільними особами тим, що військовослужбовці, ветерани та їхні сім'ї живуть, працюють і отримують медичні послуги та фінансові виплати в ієрархічному, соціально-політичному середовищі у структурованій військовій організації. Складність військового контексту широка і різноманітна. У широкому сенсі це область військової служби з різними, але іноді прикладними місіями (наприклад, національна безпека), які вибірково набирають здорових молодих людей, що систематично прищеплюються і соціалізуються у військову організаційну культуру під час базового навчання [2].

Досліджуючи досвід організації військово-соціальної роботи провідних країн світу, ми зосередили нашу увагу на двох провідних партнерах – Канадські Збройні сили та Збройні сили США.

У Канадських Збройних силах соціальна робота зосереджена на наданні психосоціальних і психіатричних послуг, які включають клінічну діяльність, таку як оцінка, психотерапія і офіційно практикується в центрах здоров'я. На відміну від Збройних Сил України соціальні працівники Канадських Збройних сил займаються своєю професією як члени міждисциплінарних команд. Ці умови практики є фундаментальними для професії, спрямованої на надання допомоги людям для поліпшення їхнього добробуту.

Соціальні працівники співпрацюють з іншими медичними працівниками, і їхнім основним завданням є підтримка морального стану, ефективності та психічного здоров'я канадських солдатів, моряків, пілотів і жінок у трьох програмах психічного здоров'я, які пропонуються в центрах охорони здоров'я:

- Програма психосоціальних послуг – соціальні працівники надають короткі інтервенції, кризові інтервенції, консультування та інформаційні послуги щодо алкоголю, наркотиків, азартних ігор, а також обробляють адміністративні запити (напр., пов'язані з несподіваними діями, співчутливим статусом і повідомленнями

ми, листами), обстеження до та після проведення бойових дій.

- Загальна програма психічного здоров'я – у межах цієї програми соціальні працівники надають оцінку та індивідуальне і групове лікування для людей, які страждають від широкого кола проблем психічного здоров'я, включаючи депресію, тривогу, надмірне занепокоєння, безсоння тощо.

- Програма операційної травми та підтримки при стресах – соціальні працівники надають оцінку та індивідуальне і групове лікування для людей, які страждають від операційної травми, а також допомагають членам їхніх сімей [3].

У Збройних силах США існує велика потреба в роботі соціальних працівників з військовими, ветеранами та їхніми родинами. Унікальні виклики та можливості кожної ланки Збройних сил США дають можливість допомогти цій спільноті в певному обсязі чи то через соціальні послуги, психотерапію для психічного та поведінкового здоров'я, надання житла, координацію допомоги або безліч інших послуг. Американська армія, військово-морський флот, військово-повітряні сили та морські піхотинці користуються послугами військових і цивільних соціальних працівників для надання соціальних послуг і підтримки кризових втручань. Деякі цивільні, військові, соціальні працівники допомагають членам військової служби і ветеранам через приватну практику, а інші працюють у ветеранських службових організаціях або інших військових агентствах.

Соціальні працівники, які працюють на базі, на місцях і у військових лікарнях, допомагають пораненим особам пристосуватися до травм і реінтегруватися у військове або цивільне життя. Вони також допомагають клієнтам упоратися із широким спектром психологічних і соціальних проблем. А що стосується роботи із членами служби, військові соціальні працівники надають загальну підтримку сім'ям військовослужбовців активної служби.

Військові бази для кожної ланки військової служби мають сервісні центри, в яких працюють соціальні працівники та інші фахівці й волонтери. Послуги, які зазвичай доступні для членів сімей, включають індивідуальні та сімейні консультації, фінансову допомогу, підтримку переселення та послуги для членів сімей з особливими потребами.

У США працівники із соціальної роботи обіймають посади в Департаменті соціальної роботи, Програмі адвокатиї сім'ї, Службі охорони психічного здоров'я громади, а також у Програмі запобігання та боротьби з алкоголем і наркоманією. Подібні посади можна знайти і в інших військових галузях [4].

Соціальні працівники є важливими постачальниками послуг для членів служби, ветеранів та їхніх сімей. Департамент у справах ветеранів Сполучених Штатів є найбільшим роботодавцем соціальних працівників у США. Сьогодні соціальні працівники пропонують різноманітні послуги для ветеранів та їхніх сімей, включаючи навігацію ресурсів, кризові втручання, юридичну допомогу, допомогу в інтересах і терапію психічного здоров'я для таких станів, як депресія, посттравматичні стресові розлади (ПТСР), алкоголізм і наркоманія. Службовцями з питань поведінкового здоров'я у складі уповноваженого корпусу є психіатри, клінічні психологи, клінічні соціальні працівники, практикуючі психіатричні медсестри та медсестри-психіатри.

На сьогоднішній день військово-соціальна робота з військовослужбовцями Збройних Сил України не є виокремленою структурною ланкою, а є складовою внутрішньо-комунікаційної роботи і структурно входить до системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України. Основу військово-соціальної роботи стано-

влять Конституція України, відповідні Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти.

Ст. 17 Конституції України зазначає, що "державою забезпечується соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей" [5]. Соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей відображає цілісність і структурованість армії загалом. Забезпечення соціального захисту військовослужбовців реалізується через військово-соціальну роботу з військовослужбовцями та членами їхніх сімей [6].

Загалом, військово-соціальну роботу можна визначити як комплекс соціально-правових, економічних, виховних та інших заходів, що проводиться державою, органами військового управління, командирами та штабами всіх рівнів і спрямовані на забезпечення матеріально-побутових умов і пільг військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, членів сімей військовослужбовців.

Здійснюючи розгляд військово-соціальної роботи в контексті практичної реалізації в Збройних Силах України, її доречно визначити як діяльність суб'єктів управління із забезпечення соціальних прав військовослужбовців і членів їхніх сімей, формування здорового соціального клімату у військових колективах, створення соціальних умов і гарантій. Основною метою військово-соціальної роботи є створення ефективних соціальних умов для військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України, проведення попереджувальної роботи щодо недопущення соціальної напруженості у військових колективах, вирішення соціальних конфліктів [7].

Основними завданнями військово-соціальної роботи є: захист соціальних норм і гарантій військовослужбовців відповідно до існуючого законодавства; здійснення заходів зі зниження соціальної напруги у військових колективах; дослідження соціальних процесів у військових колективах; створення передумов для формування та підтримання високої бойової активності особового складу; адаптація військовослужбовців до змінних умов, робота із сім'ями військовослужбовців.

Об'єктами військово-соціальної роботи виступають:

- військовослужбовців всіх категорій;
- військові пенсіонери;
- працівники Збройних Сил України;
- сім'ї військовослужбовців.

Суб'єктами військово-соціальної роботи у Збройних Силах України є:

- командири всіх рівнів, штаби;
- органи військового управління;
- офіцери структур морально-психологічного забезпечення;
- профспілкові організації;
- органи державної влади, місцевого самоврядування;
- волонтери.

Волонтерські військові організації Канадських Збройних сил на відміну від ЗСУ і ЗС США зосереджені на двох областях: дитячі та молодіжні військові організації, такі як повітряні кадети і ресурсні центри для сімей військових [8].

Найбільш відомими є Канадські кадетські організації, повітряний підрозділ "Канадські авіа кадети" та Військовий сімейний ресурсний центр Сомох, зареєстрований неприбутковим товариством, яке працює на підтримку членів сімей військових. Різноманітні програми та послуги надаються громаді мультидисциплінарною ко-

мандою основного персоналу, підготовленими волонтерами та партнерами в місцевій громаді.

Національна рада асоціацій ветеранів у Канаді є організацією, яка об'єднує понад 60 різних організацій ветеранів, створених для забезпечення сильного та незалежного голосу з питань, які являють собою значний інтерес для спільноти ветеранів.

Волонтерські організації у США мають на меті благополуччя ветеранів та їхніх родин. У Сполучених Штатах існує понад 45 тисяч військових і ветеранських неприбуткових організацій. Важко виявити, які з них є легітимними. Як і в Україні, необхідно знати, чи є ваші фінансові пожертви для нужденних, чи ні, особливо з такою кількістю недавно викритих афер. Наведемо нижче такі благодійні організації США:

Фонд Фішер Хаус є національною неприбутковою організацією, створеною для підтримки програми Фішера Хауса, яка надає безкоштовне житло та "житло далеко від дому" для сімей пацієнтів, які отримують медичну допомогу у великих військових і медичних центрах. З моменту свого заснування в 1990 році організація допомогла більш ніж 305 тисячам сімей, заощадивши їм понад 360 мільйонів доларів витрат на житло та транспорт.

Програма допомоги жертвам трагедії (TAPS) надає різноманітні програми, які пропонують співчутливу турботу тим, кого засмучує втрата коханої людини, яка померла під час служби у Збройних Силах. TAPS допоміг більш ніж 70000 сім'ям, постраждалим офіцерам, оскільки була заснована в 1994 році.

Бонні Керролл заснувала організацію після того, як її чоловік був убитий на Алясці в результаті аварії на тренуванні. Організація "Дайте годину" займається питанням психічного здоров'я і благополуччя з волонтерськими медичними працівниками, які можуть допомогти їм відновитися. Некомерційна організація надала 210 тис. годин роботи більше ніж 858 активними волонтерами і 390 партнерськими організаціями. Заснована в 1978 році організація "В'єтнамські ветерани Америки" є національною неприбутковою організацією, яка виступає за В'єтнамські ветерани через законодавство, підтримку громад і місцеві та національні події, які визнають ветеранів з усіх службових епох. Місія організації полягає в забезпеченні того, щоб В'єтнамські ветерани отримували турботу та повагу, яку вони заслужили.

Організація Об'єднаної служби працює з більш ніж 160 центрами по всьому світу для підтримки військових і ветеранів з різноманітними програмами і послугами. Вона допомагає у всьому, починаючи від розваг для військових і допомагаючи воїнам залишатися на зв'язку зі своїми сім'ями, допомагаючи ветеранам з переходом назад у свої громади.

Фонд Semper Fi обслуговує військових, надає надзвичайну фінансову допомогу для розміщення ветеранів, які поранені, критично хворіють або отримали поранення під час служби. Некомерційна організація також надає підтримку ветеранам та їхнім сім'ям, щоб забезпечити плавний перехід назад у свої громади.

Зі зростаючими потребами наших військових та їхніх сімей, а також наших ветеранів ми завжди потребуємо волонтерів як у Збройних Силах України, так і у Збройних силах США та Канади. Спільною місією є забезпечення фінансової та моральної допомоги поточним військовим військовослужбовцям, їхнім сім'ям і пораненим воїнам незалежно від стану розгортання подій у державі та за кордоном.

Соціальна робота як волонтерська допомога існувала завжди. Після анексії Криму і початку війни на Донбасі волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України. У грудні 2014

року на замовлення Організації Об'єднаних Націй компанія GfK Ukraine провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Згідно з висновками дослідження українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62 % визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85 % вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81 % схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства, із них 9 % почали займатись волонтерством протягом останнього року. Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70 % волонтерів. До подій Майдану найбільш актуальними напрямками діяльності були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору [2].

Станом на 2019 рік в Україні існує більше десяти громадських організацій волонтерської діяльності, які мають на меті допомогу військовим у складних життєвих і бойових обставинах. З повагою та визнанням в основі благодійної місії ми хотіли б визнати такі довірені організації:

- Координаційний центр міста Києва – допомога людям, змушеним переселитися, у розселенні та працевлаштуванні.

- Армія SOS – закупівля необхідних для військових амуніції, засобів захисту, зв'язку та розвідки, уніформи та продовольства, а також доставка їх безпосередньо на фронт.

- Всеукраїнське об'єднання "Патріот" – матеріальна та соціальна підтримка військових. На зібрані кошти волонтери купують каски, форму, зброю, амуніцію для солдат на фронті.

- Благодійний фонд допомоги армії "Повернись живим" – закупівля для військових тепловізорів, окулярів нічного бачення, кровоспинних препаратів та інших необхідних речей. Робота безпосередньо з командним і особовим складом військових частин і контроль доставки вантажів від складу до солдат.

- ДемАльянс допомога – соціальна, психологічна, інформаційна та юридична допомога родинам воїнів АТО та солдатам, які постраждали внаслідок бойових дій. Навчання психологічної самопомогі. Працює соціальний клуб для членів родин воїнів.

- Волонтерське об'єднання "Кожен Може допомогти" – допомога вимушеним переселенцям, тим, хто постраждав у зоні АТО (пораненим, катованим), сім'ям загиблих, гуманітарна допомога в зону АТО (продукти, одяг, побутові речі першої необхідності, медикаменти). Допомога соціальним групам, які через воєнні дії перебувають поза увагою (мешканці дитбудинків, інтернатів, притулків для старих, реабілітаційних центрів тощо).

- Крила Фенікса – благодійний фонд "Благодійна організація "Благодійний фонд Крила Фенікса", який надає допомогу в оснащенні української армії засобами індивідуального нелетального захисту (бронежилети, каски), лікуванням поранених бійців, ремонтом будівель військових частин, придбанням індивідуальних аптечок.

- Підтримай армію України – благодійний фонд, який створено з метою залучення свідомих громадян і представників бізнес-спільноти для організації оперативної матеріально-технічної підтримки Збройних Сил України та силових структур – усіх тих, хто в надскладних умовах продовжує стояти на сторожі миру та спокою.

- ФОНД Діани Макарової – це ініціативна група активістів з надання допомоги армії та Національній гвардії України, пораненим і біженцям, сім'ям військовослужбовців.

- Повернись Живим – благодійний фонд допомоги армії, який купує тепловізори, окуляри нічного бачення, кровоспинні препарати та інші речі для частин, які беруть участь в АТО.

- Волонтери без кордонів – волонтерська група, яка забезпечує матеріальне забезпечення бійців АТО, що воюють на Сході.

Безпосереднім організатором військово-соціальної роботи в підрозділах Збройних Сил України є заступник командира роти з морально-психологічного забезпечення. Ст. 115 Статуту Внутрішньої служби Збройних Сил України визначає, що заступник командира роти з морально-психологічного забезпечення зобов'язаний "піклуватися про поліпшення матеріально-побутових умов підлеглих, їхній соціальний і правовий захист, знати потреби і запити військовослужбовців, уживати заходів для вирішення скарг і заяв, підтримувати зв'язок із сім'ями особового складу роти" [9].

Військово-соціальна робота охоплює широкий спектр життя військовослужбовця, розпочинаючи від соціальної адаптації до умов проходження військової служби та вирішення питань, не пов'язаних з нею. У зазначеному контексті питання аналізу клієнта – це одне із ключових питань [10]. Першим кроком у процесі аналізу клієнтів військово-соціальної роботи є їхня ідентифікація. Ефективним інструментом в зазначеній роботі є створення загальної бази даних, її систематичне поповнення та розширення.

У військових частинах (підрозділах) таким документом виступає соціальний паспорт. Інструкція про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України, затверджена Наказом Міністра оборони України № 27 від 19.01.16 року визначає, що "соціальний паспорт військової частини, підрозділу, гарнізону – документ, який містить дані про соціально-демографічні характеристики особового складу, стан дотримання соціальних гарантій, відомостей, що відображають соціальні процеси у військових частинах (гарнізоні), а також іншу інформацію з питань організації та здійсненні соціального і правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, працівників" [3]. Ми вважаємо, що в правильно сформованому та якісно відпрацьованому соціальному паспорті військового колективу суб'єкт військово-соціальної роботи матиме всебічну інформацію, на основі якої можливо прогнозувати розвиток соціальних процесів у військових підрозділах, чітко визначити першочергові об'єкти військово-соціальної роботи.

Із загальної групи клієнтів військово-соціальної роботи за різними критеріями доцільно виокремити групи чи окремих індивідів. Критеріями поділу клієнтів військово-соціальної роботи, на нашу думку, можуть виступати:

- демографічні критерії, які характеризують вік, стать, склад сім'ї, національність, віросповідання;

- географічні критерії, що охоплюють питання фактичного проживання об'єкта військово-соціальної роботи та членів їхніх сімей у співвідношенні із місцем проходження військової служби;

- соціальні критерії: вік, стать, освіта, соціальна та професійна належність;

- економічні критерії, що охоплюють питання орієнтовних доходів сім'ї військовослужбовця, наявності боргових і кредитних зобов'язань, житлові умови (власне житло, житло винаймає, проживає в гуртожитку, інше);

- психографічні критерії, до яких належать соціальний клас, індивідуальні якості, стиль життя.

До окремої групи клієнтів військово-соціальної роботи доречно віднести особовий склад, що уникає співпраці та будь-яких контактів із суб'єктами військово-соціальної роботи. Як правило, такі військовослужбовці віднесені до групи ризику і схильні до алкоголізму, наркоманії, порушень військової дисципліни і являють потенційну загрозу для нормального функціонування військового колективу. Відносно цієї групи клієнтів проведення військово-соціальної роботи є достатньо ускладненою, оскільки у зазначених осіб відсутня мотивація до співпраці, схильність до спротиву.

Військово-соціальну роботу доцільно розглядати у двох видах діяльності: ситуативному та плановому. Як правило, ситуативна діяльність пов'язана з практичним розв'язанням певних соціальних проблем і протиріч, залагодженням соціальних конфліктів. У свою чергу, планова діяльність носить попереджувальний, профілактичний, консультативно-інформаційний характер. Варто зазначити, що будь-яка військово-соціальна діяльність спрямована на дотримання балансу в системі суб'єкт–суб'єкт, суб'єкт–об'єкт, об'єкт–об'єкт військово-соціальної роботи [11].

Варто констатувати той факт, що у Збройних Силах України військово-соціальна робота в першу чергу носить інформаційно-роз'яснювальний, консультативний характер, а не практичну реалізацію заходів щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Спільним як для України, так і багатьох сучасних зарубіжних країн є те, що основними завданнями військово-соціальної роботи є захист соціальних норм і гарантій військовослужбовців відповідно до існуючого законодавства; здійснення заходів зі зниження соціальної напруги у військових колективах; дослідження соціальних процесів у військових колективах; створення передумов для формування та підтримання високої бойової активності особового складу; адаптація військовослужбовців до змінних умов, робота із сім'ями військовослужбовців.

На нашу думку, першочерговим завданням є запровадження інноваційних моделей надання військово-соціальних послуг у співробітництві з країнами НАТО, таких як психосоціальна та психіатрична допомога і також усвідомлення того, що соціальні працівники та офіцери потрібні Збройним Силам України сьогодні як ніколи.

Список використаних джерел

1. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.09.09 / Є.М. Потапчук; Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2004. – 32 с.
2. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом [Електронний ресурс] / Михайло Матяш // Укрінформ, 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
3. Про затвердження Інструкції з організації роботи із соціального забезпечення осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей, Міноборони України : Наказ, Інструкція, Картка [...] від 31.12.14 № 937.
4. Ramsberger O.F. A history of the research into methods for selecting and classifying US Army personnel / O.F. Ramsberger, N.R. Wootton, M.G. Rumsey (1917–2011). – Lewiston, NY : Mellen Press, 2012. – № 1.
5. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – 141 с. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підруч. для слухачів, курсантів та студ. вищ. навч. закл. : у 2 ч. / Нац. ун-т оборони України; за ред. В.В. Стасюка. – К. : НУОУ, 2012. – Ч. 1 / [В. І. Алещенко та ін.]. – 2012. – 463 с.
7. Про звернення громадян : Закон України зі змінами [Електронний ресурс] № 393/96ВР від 02.10.96. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

8. Blackburn Dave. (2016). Social Work in the Military Considering a Renewed Scope of Practice / Dave Blackburn // Canadian Military Journal. – 15. – P. 34–43.

9. Статут Збройних Сил України, затверджені Законами України від 24 березня 1999 року № 548 – XIV; № 551 – XIV; № 550 – XIV; № 549 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ifnmu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zapasu/statuti_zsu.pdf.

10. Психологія соціальної роботи : підручник / за ред. Ю.М. Швалба. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. – 272 с.

11. Липський Н.А. Военно-социальная работа на уровне человека / Н.А. Липский // Армия и общество, 1998. – № 1. – С. 84–85.

References

1. Sotsialno-psykholohichni osnovy zberezhenia psykhichnoho zdorovia viiskovosluzhbovtiv: avtoref. dys. ...d-ra psykhol. nauk: 19.09.09 / Ye.M.Potapchuk; Natsionalna akademiia derzh. Prykordonnoi sluzhby Ukrainy im. B.Khmelnitskoho. – Khmelnytskyi, 2004. – 32 s.

2. Matiash M. Ukrainiske volonterstvo – yavyshe unikalne. Yomu zavdiachuiemo suverenitetom [Elektronnyi resurs] / Mykhailo Matiash // Ukrinform, 2017. – Rezhyim dostupu do resursu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.

3. Pro zatverdzhennia Instruktii z orhanizatsii roboty iz sotsialnoho zabezpechennia osib, zvilennykh z viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy, ta chleniv yikh simi, Minoborony Ukrainy; Nakaz, Instruktisia, Kartka [...] vid 31.12.2014 № 937.

4. Ramsberher O.F., Vutton N.R., Rumsi M.H. Istoriya doslidzhen' metodiv vidboru ta klasyfikatsiyi personalu armiyi SSHA, 1917–2011. L'yuyiston, N'yu-York: MellenPress, 2012.

5. Konstytutsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996. – № 30. – 141 s. – Rezhyim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Moralno-psykholohichne zabezpechennia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy : pidruch. dlia slukhachiv, kursantiv ta stud. vyshch. navch. zakl. : u 2 ch. / Nats. un-t oborony Ukrainy, kaf. moral.-psykhol. zabezp. diialn. viisk ; za zah. red. d-ra psykhol. nauk, prof., zasl. pratsivnyka osvity Ukrainy V. V. Stasiuka. – K. : NUOU, 2012. Ch. 1 / [V. I. Aleshchenko ta in.]. – 2012. – 463 s.

7. Zakon Ukrainy "Pro zvernennia hromadian" zi zminamy [Elektronnyi resurs] № 393/96VR vid 02.10.1996 r. – Rezhyim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr>.

8. Blekbern, Deyv. (2016). Sotsial'na robota u viys'kovykh – vrakhuvannya onovlenoy isfery praktyky. Kanads'kyi viys'kovy zhurnal. 15. 34-43.

9. Statuty Zbroinykh Syl Ukrainy, zatverdzeni Zakonamy Ukrainy vid 24 bereznia 1999 roku № 548 – XIV, № 551 – XIV; № 550 – XIV; № 549 – XIV [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: https://www.ifnmu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zapasu/statuti_zsu.pdf.

10. Psykholohiia sotsialnoi roboty: pidruchnyk / za red. Yu.M. Shvalba. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet", 2010. – 272 s.

11. Lips'kij N.A. Voенно-социальная работа на уровне человека // Армия i obshchestvo. – №1, 1998. – С.84-85.

Надійшла до редколегії 30.01.19
Рецензовано 05.02.19

A. Bepalko, adjunct (full-time)

A. Shumeiko, adjunct (full-time)

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0001-6883-3744

BASES OF MILITARY-SOCIAL WORK IN THE UKRAINE ARMED FORCES AND THE WORLD LEADING COUNTRIES ARMY

The article discusses the content of the military-social work of the Ukraine Armed Forces as a moral and psychological support component. The functions, tasks and content of military-social work are revealed. The understanding of the military-social work content has been supplemented and expanded. A comparative analysis of the social workers and volunteer activities in the Ukraine Armed Forces and the foreign countries armies was carried out. The specialization of the social worker was marked as a complex of social-legal, economic and vigorous calls, conducted by the state, government bodies, commanders and headquarters of all regions, and all of them, member of the group of services. The military social work main tasks are highlighted: protection of social norms and guarantees of military personnel in accordance with existing legislation; implementation of measures to reduce the social tension of military collectives; research of social processes in military collectives; creation of prerequisites for the formation and maintenance of high combat activity of personnel; adaptation of military personnel to changing conditions, work with families of military personnel. The fact that in the Armed Forces of Ukraine military-social work is primarily informational, advisory in nature, rather than the practical implementation of measures to ensure the social protection of the state's military personnel, has been ascertained.

Keywords: social protection, military-social work, post-traumatic stress disorder, Armed Forces of Ukraine, Canadian Armed Forces, US Armed Forces, mental health, volunteer public organizations.

A. Беспалько, адъютант (штатный)

A. Шумейко, адъютант (штатный)

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ORCID iD 0000-0001-6883-3744

ОСНОВЫ ВОЕННО-СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ И АРМИЯХ ВЕДУЩИХ СТРАН МИРА

Рассмотрено содержание военно-социальной работы Вооруженных Сил Украины как составляющей морально-психологического обеспечения. Выявлено функции, задачи и суть военно-социальной работы. Дополнено и расширено представление о содержании военно-социальной работы. Осуществлен сравнительный анализ деятельности социальных работников и волонтерской деятельности в Вооруженных Силах Украины и армиях зарубежных стран.

Ключевые слова: социальная защита, военно-социальная работа, посттравматическое стрессовое расстройство, Вооруженные Силы Украины, Канадские Вооруженные Силы, Вооруженные Силы США, психическое здоровье, волонтерские общественные организации.

УДК 364.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/2>

А. Борисова, асп.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
ORCID iD 0000-0002-3391-0997

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ПОТРЕБ ГРОМАДИ В СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГАХ

Запропоновано теоретичну модель оцінки потреб громади в соціальних послугах, яка базується на поєднанні кількісних та якісних методів соціологічних досліджень. Визначення існуючих надавачів соціальних послуг та соціальної структури населення розкриває потреби в соціальних послугах, які надаються найбільш чисельним соціальним групам ОТГ. Проведення фокус-групи з метою дослідження потреби, яку визначають для себе жителі громади, дозволяє сформувати комплексне бачення результатів оцінки потреб громади в соціальних послугах.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, потреби клієнтів соціальної роботи, виражена потреба, відносна потреба, соціальна послуга, соціальний паспорт громади, метод фокус-групи.

Вступ. Реформа децентралізації, яка є характерною для сучасної України, визначає, що до 2020 року по всій те мають бути сформовані *об'єднані територіальні громади (ОТГ)* – добровільне об'єднання декількох суміжних населених пунктів, в незалежності від районного підпорядкування, в одну адміністративно-територіальну одиницю. Зі зміною адміністративного строю відбувається і перерозподіл повноважень і відповідальності між органами місцевого самоврядування громад та державою. Так, ОТГ отримують пряме фінансування з державного бюджету не лише на благоустрій, а також і на забезпечення наступних сфер: медицина, освіта, соціальний захист (соціальні послуги та адміністративні послуги соціального характеру). В зв'язку з цим відбулися зміни і в Законі України "Про соціальні послуги", який було прийнято в 2019 році і який набрав чинності з січня 2020 року. Зокрема, в ньому зазначено: *Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах* – збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг [1]. Відповідальність за проведення такого дослідження також закріплена за ОТГ. Про це йдеться у двох законодавчих документах: Наказ №890 Міністерства соціальної політики: "Діяльність щодо реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, формування та виконання місцевих програм соціальної підтримки проводиться уповноваженим соціальним підрозділом (посадовою особою) та охоплює визначення потреб громади в соціальних послугах; прийняття рішень про організацію надання соціальних послуг"[2] та ст. 11 ЗУ "Про соціальні послуги": До повноважень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад належать: 1. визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, оприлюднення відповідних результатів.

Таким чином, виникає необхідність у науковій розробці інструментарію, який зможе забезпечити оцінку потреб громади в соціальних послугах, враховуючи ресурси громади, особливості надання базових соціальних послуг.

Мета і завдання дослідження. Сучасна соціальна робота в громадах має відповідати потребам населенню в соціальних послугах, тому нашою метою є розробка теоретичної моделі оцінки потреб громади в соціальних послугах.

Для досягнення мети нам необхідно дослідити соціальну структуру населення, ресурси для надання соціальних послуг, які є в громаді та підібрати метод соціологічного дослідження для дослідження відносної потреби громади в соціальних послугах.

Стан дослідження: Дослідженням питання роботи з громадою займалось багато сучасних вчених, таких як Швалб Ю.М., Семигіна Т., Безпалько О.В.. Фокус їх роботи був спрямований на визначення категорії "громада", відмінність понять "громада" та "спільнота" та визначення ролі соціального працівника в роботі з громадами. [3; 4; 5] Тематика потреб в соціальній роботі підіймалась багатьма авторами. Розроблена нами модель ґрунтується на визначенні відносної та вираженої потреби, визначення та опис яких дала Сопко Р.І. у своїй роботі "Типологія потреб клієнтів у соціальній роботі" виділяє чотири типи потреб клієнтів у соціальній роботі [6]:

а) *Нормативна потреба* – визначена на основі суджень професіоналів, котрі вираховують і встановлюють певні стандарти, норми, рівні. (прикладом є розмір виплат внутрішньо-переміщеним особам для забезпечення рівня життя, який вважають достатнім експерти в Міністерстві соціальної політики)

б) *Потреба, що відчувається* – потреба, яка безпосередньо визнається людьми; визначається переважно за допомогою соціологічних опитувань. (прикладом є потреба у ремонті фонтану, на одній вулиці, а не на іншій. Дійсноються про такі потреби опитавши людей)

в) *Висловлена (виражена) потреба* – можна визначити з огляду на кількість людей, для яких вона актуальна; визначають методом статистичного обліку (прикладом є потреба в інтеграційних заходах після вимушеного переміщення людей з Донбасу).

г) *Відносна (порівняльна) потреба* – потреба, яку визначають на основі порівняння потреб тих людей, для кого вона неактуальна. При цьому зважають на географічні, демографічні, соціальні та інші відмінності груп людей. (Приклад: для людей похилого віку в одній об'єднаній територіальній громаді потрібен центр дозвілля, а в іншій, через географічні особливості – рейсовий автобус, який буде сполучати населені пункти громади і довозити людей до соціально-важливих об'єктів).

Питання ж оцінки потреб громади в соціальних послугах є досить новим. Німецький вчений К.Нойбер у своїй роботі "Оцінка потреб: Модель розвитку громади" визначає оцінку потреб як систематичний процес збору та аналізу даних з розподілу ресурсів з метою виявлення та визначення товарів та послуг, яких бракує спільноті для досягнення загальноприйнятих стандартів, за дотримання норм та надання яких відповідальність несе громада" [7]

Виклад основного матеріалу. Оцінка потреб громади в соціальних послугах є соціологічним дослідженням, яке включає в себе отримання інформації про ре-

сурси громади та особливості організації надання соціальних послуг, що напряму залежить від соціально-психологічних особливостей жителів громади, території та існуючої інфраструктури. Джерелом отримання такої інформації може стати документ, який є обов'язковим при створенні об'єднаної територіальної громади – "соціальний паспорт громади" – це основний документ, який фіксує соціальний стан громади, особливості її ресурсів та інфраструктури. Загалом соціальний паспорт громади має містити 6 базових показників:

1. Географічний – включає в себе дані про загальну площу ОТГ, відстань між населеними пунктами, особливості рельєфу. Така інформація є важливою для забезпечення доступності до стратегічно-важливих об'єктів соціального захисту;

2. Демографічний – містить інформацію про загальну кількість населення, міграційні процеси, кількість населення в кожному населеному пункті, з врахуванням окремо гендерної складової, кількості дітей, дорослих та людей похилого віку. Така інформація сприяє визначенню критичних соціальних послуг, яких потребує значна частина всього населення громади;

3. Економічний – демонструє інформацію про загальний бюджет ОТГ, рівень її спроможності, канали фінансування (податки, державний бюджет, грантові кошти), рівень зайнятості населення, провідні галузі господарства, наявні підприємства. Це дозволить оцінити фінансову спроможність громади та особливості організації соціальних послуг;

4. Політичний – інформація про структуру органів місцевого самоврядування, наявні відділи, юридичні особи, громадські організації та сфери їх діяльності;

5. Освітньо-культурний – перелік закладів освіти та позанавчальних закладів, організації дозвілєвої сфери

6. Соціальний – описує кількість різних соціальних груп, які потребують особливої соціальної підтримки громади, зокрема сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах; діти-сироти, та діти, позбавлені батьківського піклування; учасники АТО/ООС, діти та члени сімей учасників АТО/ООС, внутрішньо переміщені особи, діти та дорослі з інвалідністю та інші. – цей показник дає можливість визначити направленість розвитку системи соціального захисту населення, орієнтуючись на кількість отримувачів відповідних соціальних послуг.

Сьогодні є багато напрацювань, які визначають соціально-психологічну характеристику та базові потреби різних категорій клієнтів соціальної роботи, відповідно і

соціальні послуги, які їм мають надаватись, є різними. Всі соціальні послуги можна поділити на три групи: 1) профілактика складних життєвих обставин; 2) подолання складних життєвих обставин; 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин. Варто зауважити, що раніше клієнтами соціальної роботи були особи, які не здатні самостійно подолати життєві проблеми та успішно включитись в соціально-економічні відносини. В новому ЗУ "Про соціальні послуги" в ст.1 є нове визначення *соціальних послуг* – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сім'ей, які в них перебувають. Це означає, що професійна соціальна робота має працювати з усім населенням, а не лише з особами/сім'ями, яке перебувають в складних життєвих обставинах.

Оцінка потреб громади ґрунтується на дослідженні якості базових соціальних послуг, що надаються та на визначенні відносної потреби, робить систему соціального захисту специфічним для кожної ОТГ. Це має бути якісний аналіз, який дасть змогу зібрати інформацію у двох, стратегічно-важливих груп: органи місцевого самоврядування, як структура, яка організовує процес соціальних послуг разом з безпосередніми надавачами; інша група – клієнти соціальної роботи, отримувачі соціальних послуг. Тому, на нашу думку, ефективним буде використання методу *фокус-групового дослідження*. Фокус-група — або, точніше, "сфокусоване групове інтерв'ю" — це особливий метод якісних досліджень, який дозволяє отримати оціночну, емоційну інформацію про послугу або проблему.[8]

Метод фокус-груп має широкую сферу застосування, допомагаючи дізнатися цінності представників цільової аудиторії, їх мотивацію при виборі послуги, емоційне сприйняття соціальної ситуації. Як у будь-якого дослідницького методу, у фокус-груп є свої переваги та недоліки. До перших належить гнучкість методики, відносна легкість і швидкість реалізації, можливість виявлення різних несподіваних аспектів обговорюваної теми, які складно розкрити, використовуючи кількісні методи. Недоліками методу можна назвати високі вимоги до професійного рівня модераторів і складність аналізу отриманої інформації.

Узагальнюючи обрані нами методи та розуміння різних видів потреб клієнтів соціальної роботи, ми розробили теоретичну модель оцінки потреб громад в соціальних послугах, яку зображено в рис. 1.

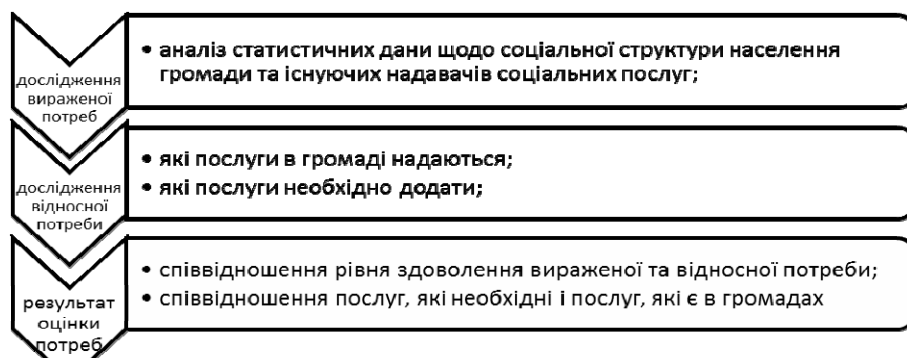

Рис. 1. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах

Для апробації даної моделі було проведено 66 оцінок потреб громади в соціальних послугах (по 3 ОТГ в 22 областях України) з метою розробки рекомендацій по покращенню системи соціального захисту.

Першим етапом було зібрано дані, які стосували кількісних показників. Аналіз соціальної структури дозво-

лить визначити виражену потребу громади і, відповідно, соціальні послуги, які мають обов'язково надаватись, щоб підвищувати якість життя населення. Ми класифікували базові соціальні послуги для різних категорій населення (табл. 1).

Таблиця 1

Базові соціальні послуги для різних категорій населення	
Категорія населення	Соціальні послуги, які передбачені законодавством
Особи похилого віку (за класифікацією ООН – особи, віком від 65 років)	- догляд вдома; - стаціонарний догляд; - підтримане проживання.
Особи з інвалідністю	- соціальна реабілітація; - денний догляд; - соціальний супровід; - соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці.
Діти з інвалідністю	- соціальна реабілітація; - денний догляд; - супровід під час інклюзивного навчання; - тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; - соціальний супровід (сімей/батьків/ осіб, які їх замінюють); - консультування.
Особи/сім'ї, які перебувають в складних життєвих обставинах	- соціальний супровід; - кризове та екстрене втручання; - консультування; - соціально-психологічна реабілітація; - надання притулку.
Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	- консультування; - соціальний супровід; - підтримане проживання; - влаштування до сімейних форм виховання; - соціальна адаптація; - посередництво.
Учасники АТО/ООС та члени їх сімей	- консультування; - соціальний супровід; - соціальна адаптація; - соціально-психологічна реабілітація.

Наступним кроком було розроблено стандартизований гайд, який містив в собі ключові питання стосовно якості надання соціальних послуг в громадах. Це має доповнити статистичні дані, які формують пріоритетність в наданні соціальних послуг. Питання для фокус-групи ґрунтувались на базових соціальних послугах, які прописані в ЗУ "Про соціальні послуги" і мали на меті чіткі задачі. Також гайд містив як загальні питання, які задавали кожній з груп, так і специфічні, які були зорієнтовані на організаторів/надавачів або отримувачів соціальних послуг.

Блок питань, орієнтованих для надавачів соціальних послуг:

1) Чи знаєте Ви, що таке соціальні послуги та адміністративні послуги соціального характеру? – відповідь на це питання дає інформацію про рівень обізнаності та професіоналізму серед організаторів та надавачів соціальних послуг. Якщо учасники не можуть дати відповідь на питання, то необхідно уточнити, що вони розуміють під цими ключовими поняттями;

2) Хто, на Вашу думку, є надавачами соціальних послуг? – з відповіді на це питання ми можемо отримати інформацію про рівень обізнаності надавачів соціальних послуг про конкурентів та цю сферу в цілому. Під час дослідження важливо зазначати, хто з переліку був названий, і чи є такі установи у них в громаді:

- Центр зайнятості;
- Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- Територіальні центри з соціального обслуговування;
- Центр надання соціальних послуг;
- Управління соціального захисту населення;
- Центри реабілітації;
- Інтернатні заклади;
- Громадські організації (зазначте пару назв).

3) Яка категорія отримує найбільший соціальний захист в громаді? – результати відповіді на це питання даю можливість визначити, яка категорія є ключовою в системі соціального захисту конкретної ОТГ, і, відповідно, й перелік соціальних послуг, які мають бути надані для конкретної категорії клієнтів.

Специфічні питання для отримувачів соціальних послуг:

1. Що таке, на Вашу думку, соціальні послуги? – Питання має на меті визначити спільний категоріальний апарат. Якщо учасники не можуть дати відповідь на питання, то варто зачитати визначення із Закону України "Про соціальні послуги" і обговорити його;

2. З якими проблемами Ви зіштовхувались під час отримання соціальних послуг? – метою є визначення тих проблем, які бачать отримувачі соціальних послуг. Оскільки є можливим варіант, коли не буде жодного варіанту, ми розробили свої варіанти, які базуються на різних дослідженнях цієї теми:

- Погана транспортна доступність (віддалене розташування);
- Складна процедура підготовки документів для отримання послуги;
- Незручний графік роботи надавачів послуг;
- Грубе поводження;
- Відсутність інформації про послуги, наприклад щодо умов їх надання;
- Низька доступність в приміщеннях надавачів соціальних послуг;
- Перенаправлення зі служби в службу без надання якоїсь допомоги;
- Тривалий час очікування отримання послуги;
- Менший обсяг послуги або низька якість (проблема не вирішена).

Блок із загальними питаннями для обох груп містить інформацію про кожну з 17 базових соціальних послуг, які визначені п.6 ст. 16 Закону України "Про соціальні послуги" та має на меті визначити рівень розуміння учасниками змісту та завдань різних соціальних послуг; хто може надавати/хто може отримувати послугу; якщо послуга не надається, то зробити припущення стосовно можливих причин.

- Чи надається в громаді послуга догляду вдома та денного догляду?
- Чи надається в громаді послуга підтриманого проживання?

- Чи надається в громаді послуга соціальної адаптації?
- Чи надається в громаді послуга соціальної інтеграції та реінтеграції?
- Чи надається в громаді послуга надання притулку?
- Чи надається в громаді послуга екстреного/кризового втручання?
- Чи надається в громаді послуга консультування?
- Чи надається в громаді послуга соціального супроводу?
- Чи надається в громаді послуга представництва інтересів?
- Чи надається в громаді послуга посередництва (медіації)?
- Чи надається в громаді послуга соціальної профілактики?
- Чи надається в громаді послуга натуральної допомоги?
- Чи надається в громаді послуга фізичного супроводу осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на колісних кріслах або мають порушення зору?
- Чи надається в громаді послуга перекладу жестовою мовою?
- Чи надається в громаді послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних?
- Чи надається в громаді послуга супровід під час інклюзивного навчання?
- Чи надається в громаді послуга інформування?

Протягом двох місяців 22 модератори провели 66 оцінки потреб громад в соціальних послугах, використовуючи розроблену модель. Після чого з кожним було проведено онлайн-інтерв'ю з метою отримання зворотнього зв'язку щодо ефективності використання саме запропонованої моделі проведення дослідження. Результати застосування саме такого набору методів ми визначили на кожному етапі роботи.

Перший етап, аналіз соціальних паспортів, дав можливість визначити особливості соціального складу населення, тобто кількісні показники різних соціальних груп що обумовлює чітку виражену потребу та фактичну наявність або відсутність організацій, які надають соціальні послуги або можуть бути потенційними надавачами соціальних послуг та знаходяться на території ОТГ. Наприклад в Бучанській ОТГ Київської області 10% всього населення є внутрішньо переміщені особи. Це означає, що для громади однією з найважливіших послуг є соціальна адаптація. Це міграційний процес, що означає притік людського ресурсу, а якісне надання такої послуги краще згуртує громаду.

Другий етап, проведення фокус-груп, також дав змогу зібрати цінну інформацію. Вдалось визначити, чи є проблеми з рівнем професійності у надавачів соціальних послуг, адже виявилось, що базові питання, які є методологічним підґрунтям їх роботи – є складними. Успішним виявилась й ідея почати фокус-групи з визначення поняття "соціальні послуги" з отримувачами, оскільки чітке конкретизація предмету обговорення дозволила учасникам легше орієнтуватись в різних соціальних послугах та пришвидшила процес дослідження.

Загальні питання для обох груп допомогли визначити: 1) потребу в населення в соціальних послугах, які хочуть отримувати жителі громади; 2) різницю в фокусі процесу надання соціальних послуг серед надавачів і серед отримувачів; 3) різницю в сприйнятті ресурсів, які потрібні для соціальних послуг (першочерговим є матеріальні чи людські ресурси); 4) рівень комунікації між надавачами соціальних послуг, між надавачами та клієнтами, що спричинює хибні уявлення про систему соціального захисту в ОТГ в цілому.

Третій етап – аналіз інформації, яку отримали з соціального паспорта та в результаті проведення фокус-груп. Всі модератори, які використовували цю модель, відзначили, що це допомогло скласти комплексне уявлення про відносну та виражену потреби громади в соціальних послугах. З даними, які було отримано при проведенні перших двох етапів було можливим зробити оцінку відповідності соціальних послуг, які мають надаватися для задоволення вираженої та відносної потреби та соціальних послуг, які вже надаються в громаді, визначити пріоритетність в організації або вдосконаленні системи соціального захисту населення відповідно до актуальних потреб громади.

Висновки та узагальнення. Запропонована нами теоретична модель оцінки потреби громади в соціальних послугах складається з двох ключових компонентів: кількісному визначенні соціальних груп та надавачів соціальних, які є в ОТГ та якісному дослідженні існуючої системи соціальних послуг. По результатам апробації, такий підхід дає можливість співвіднести об'єктивні та суб'єктивні потреби громади. У випадку з Бучанською ОТГ під час проведення фокус-груп учасники чітко визначили необхідність створення умов для сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незважаючи на те, що кількість таких дітей становить менше 0.5%. А об'єктивна потреба в соціальній адаптації для ВПО не є актуальною, на думку учасників.

Отже ми можемо зробити висновок, що така модель дозволяє не тільки оцінити потреби, а й визначити критичні точки в системі надання соціальних послуг. Подальші дослідження мають сприяти вдосконаленню інструментів оцінки потреб громади в соціальних послуг, враховуючи дослідження факторів, які позитивно чи негативно впливають на соціальне благополуччя громади в цілому.

Потреби можуть визначатись як розрив між необхідним рівнем ресурсів, і тими ресурсами фактично існують. Ресурси – це те, що може використовуватися для задоволення потреб, від людського фактору до діяльності конкретних організацій та установ. Можливість систематично досліджувати потреби за допомогою такої оцінки дозволить розуміти актуальний стан того, чого бракує, і створює основу для розвитку ресурсів для задоволення цих потреб.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про соціальні послуги".
2. Наказ №890 Міністерства соціальної політики
3. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. для ВНЗ. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 176 с.
4. Семігіна Т. В., Лиховид Д. О. "Громада" чи "спільнота" (інтерпретації феномену громади сучасними науковцями) Нова парадигма : журнал наукових праць / голов. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання "Нова парадигма". – Вип. 123. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 6 с.
5. Швалб Ю.М. Психологічні підстави соціогенезу: громада, населення і спільнота як суб'єкти соціальних відносин. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2014. – С. 317-329
6. Солко Р. Типологія потреб клієнтів у соціальній роботі / Р. Солко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Вип. 31. – С. 172-174. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuuped_2014_31_64
7. Нойбер, Кіт А.; Аткинс, Вільям Т.; Джейкобсон, Джеймс А. та Рейтерман, Ніколас А. Університет Мічиган., Програма безперервної освіти у сфері людських служб. Оцінка потреб: модель планування громади. 1980, 107 с. SHR-0004429 Доступно від Sage Publications, Inc.
8. Методика проведення фокус-груп: Методичні рекомендації для студентів спеціальності "журналістика" ВДПУ / Укладач – Лапшин С.А. – Вінниця: ВДПУ, 2016. – 28 с.

References

1. The Law of Ukraine "On Social Services".
2. Order No. 890 of the Ministry of Social Policy

3. Bezpalko O. V. Sotsialna robota v hromadi: navch. posib. dla VNZ – K. : Tsentr navch. lit., 2005. – 176 s.

4. Semyhina T. V., Lykhovyd D. O. "Hromada" chy "spilnota" (interpretatsii fenomeny hromady suchasnymy naukovtsiamy) Nova paradyhma : zhurnal naukovykh prats / holov. red. V. P. Bekh ; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova; tvorche obiednannia "Nova paradyhma". – Vyp. 123. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2014. – 6 s.

5. Shvalb Yu.M. Psykholohichni pidstavy sotsiohenezu: hromada, naselennia i spilnota yak subiekty sotsialnykh vidnosyn. Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuks APN Ukrainy, 2014. – S. 317-329

6. Sopko R. Typolohiia potreb klientiv u sotsialnii roboti / R. Sopko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria : Pedahohika. Sotsialna robota. – 2014. – Vyp. 31. – S. 172-174. – Rezhyim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_31_64

7. Neuber, Keith A.; Atkins, William T.; Jacobson, James A. and Reuter-man, Nicolas A. Michigan Univ., Ann Arbor. Continuing Education Program in the Human Services. Needs Assessment: A Model for Community Planning. 1980, 107p. SHR-0004429 Available from Sage Publications, Inc.

8. Metodyka provedennia fokus-hrup: Metodychni rekomendatsii dla studentiv spetsialnosti "Zhurnalistyka" VDPU / Ukladach – Lapshyn S.A. – Vinnytsia: VDPU, 2016. – 28 s.

Надійшла до редколегії 19.06.19

Рецензовано 28.06.19

A. Borysova, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-3391-0997

THE THEORETICAL MODEL OF ASSESSMENT OF COMMUNITY NEEDS IN SOCIAL SERVICES

The article is devoted the theoretical model for assessing community needs for social services which based on a combination of quantitative and qualitative methods of sociological research. The profession of social work should focusing on the identification of community needs and the development of resources to social services. Needs can be identified as the gap between what is determined as a necessary level of resources and what resources actually exist. The ability to examine needs in a systematic way through a needs assessment helps in the identification of what resources are lacking and provides a basis for developing the resources to meet those needs.

The K. Neuber defines a needs assessment as "...a systematic process of data collection and analysis as inputs into resource allocation with a view to discovering and identifying goods and services the community is lacking in relation to the generally accepted standards and for which there exists some consensus as to the community's responsibility for their provision".

But if we talk about needs in social work, we should remember Sopko R.I. and her work "Typology of Client Needs in Social Work" where she identifies four types of client needs in social work: a) Regulatory need, b) Need felt, c) Need expressed, d) Relative (comparative) need.

The proposed theoretical model for assessing community needs for social services has 3 stages: 1) researching of the expressed need – analysis of statistical data on the social structure of the population of the community and existing providers of social services; 2) researching of relative need – analysis of the quality of social services provided in the community; 3) result of needs assessment – analysis of the ratio of the level of satisfaction of expressed and relative needs.

Keywords: united territorial community, social work client's needs, expressed need, relative need, social service, community social passport, focus group method.

A. Борисова, асп.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID iD 0000-0002-3391-0997

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ ПОТРЕБНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ В СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГАХ

Разработано и предложено теоретическую модель оценки потребности населения территориальной общины в социальных услугах, которая основывается на объединение количественного и качественного методов социологического исследования. Определение существующих организаций, которые предоставляют социальные услуги и социальной структуры населения раскрывает потребность в социальных услугах, которые предоставляются наиболее многочисленным социальным группам территориальных общин. Проведение фокус-групп с целью исследования потребностей, которые определяют для себя сами жители общины, позволяет сформировать комплексное виденье результатов оценки потребностей групп в социальных услугах.

Ключевые слова: Объединённая территориальная община, потребности клиентов социальной работы, выраженная потребность, относительная потребность, социальная услуга, социальный паспорт общины, метод фокус-группы

Л. Люта, канд. соціолог. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0002-9140-905X

ІНТЕРЕСИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Присвячено аналізу сутності поняття "інтерес". Проаналізовано, як нові соціальні зміни, провокують появу нових організаційних форм. Проілюстровано, що об'єднання в нових організаційних формах відбувається на нових засадах. Представлено, що інтерес завжди є усвідомлений і раціональний за своєю сутністю. Поза інтересами не існує соціальної активності. Простір, де переважають інтереси – це простір соціальних змін.

Ключові слова: інтерес, потреби (насичувані, ненасичувані), соціальні зміни, організаційні форми, соціальна активність.

Вступ. Аналіз соціальних процесів і стрімких соціальних змін спонукає нас детальніше зупинитися на аналізі сутності поняття "інтерес". Зміна способу життя призвела до того, що переважна більшість людства нині не бореться за виживання. У новій парадигмі відбуваються зміни в інституційних процесах. Загалом збільшився рівень матеріальних статків. Люди можуть жити не тільки, задовольняючи потреби, а й реалізуючи свій сутнісний інтерес. Інтерес, який захоплює людей, змінює нашу соціальну реальність. Соціальні процеси, соціальні відносини та нові соціальні практики народжуються на інших засадах. Нові підстави інституційних процесів вимагають з'ясування сутності інтересу, навколо якого так успішно об'єднуються люди.

Поняття "інтерес" у сучасній психологічній та соціологічній літературі трактується не однозначно. Це багатозначне та полісемантичне поняття. У психологічній науці інтерес розглядається як одна із фундаментальних природних емоцій і є домінантною серед усіх емоцій здорової людини. Він присутній навіть у новонароджених. Головна теза всіх визначень інтересу – це форма прояву пізнавальної потреби. В основі інтересу є цікавість, тому досить часто його зводять до пізнавальної сфери. Інтерес – потужний стимул активності особистості, під його впливом усі психічні процеси відбуваються особливо інтенсивно і напружено, а діяльність стає захоплюючою і продуктивною [1].

Соціологи визначають інтерес, з одного боку, як можливість вибору з мозаїки різноманітних можливостей і шансів, а з іншого – як адаптацію суб'єкта до нестабільних і невизначених реалій, як механізм залучення і способу ідентифікації в багатополлярному соціумі [2, с. 57].

Загалом інтерес постає як вибіркова увага, почуття, емоція, потреба, прагнення, оцінка значення, прихильність, потяг. Майже всі автори погоджуються, що інтерес постає як стимул вибіркової активності стосовно певних областей дійсності.

Потреби відіграють значну роль у визначенні інтересу. Уявлення про потребу як про єдину причину цілей людини виникло ще за часів Античності. Потреба – це нужда або недостатність будь-чого, необхідна для підтримання життєдіяльності й розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства; своєрідний соціальний збудник активності. У філософії інтерес так чи інакше пов'язують з практичною діяльністю і розглядають як чинник, що бере свій початок більшою мірою в необхідності, нужді, ніж у бажаннях, почуттях, емоціях.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття "інтерес" (від лат. *interest* – мати значення) з'явилося у філософії в XIX в. і стало одним із ключових. На думку І. Канта і Г. Гегеля, інтерес – реальна причина діяльності соціальних суб'єктів, що лежить в основі безпосередніх спонукань, ідей, дій, що визначається становищем і роллю цих суб'єктів (індивідів, соціальних груп) у системі суспільних відносин. Соціальний інтерес – це форма, в якій індивід або соціальна група безпосередньо усвідомлює

своє реальне становище і свої потреби, що виражаються у формі цілей, які ставить собі індивід.

На думку С. Л. Рубінштейна, між інтересом і потребою можна поставити знак рівності, оскільки потреба викликає бажання володіти предметом, а інтерес – ознайомитися з ним. На цій підставі він визначив інтерес як специфічний мотив пізнавальної діяльності й виявив наявність у ньому двох моментів: емоційної привабливості й усвідомленої значущості [3, с. 525].

Інші учені говорять про інтерес як спрямованість, але вже у зв'язку із психічними процесами. Г. І. Щукіна називає його "вбірковою спрямованістю психічних процесів на об'єкти і явища навколишнього світу", одночасно стверджуючи, що це "особливе вибіркоче ставлення до навколишнього світу" [4, с. 6].

Інше трактування інтересу дав Д. Фейдмен, який розглядав інтерес як елемент потребо-мотиваційної сфери індивіда. За його уявленнями, соціальний інтерес є основою інтеграції в суспільство і сприяє усуненню почуття неповноцінності. Поняття соціального інтересу визначається як прагнення до кооперації з іншими людьми для досягнення спільних цілей, готовність до змагальності, відповідального вибору, творчості [5, с. 125].

А. Г. Здравомислов визначає, що інтерес є безпосереднім спонукальним мотивом діяльності людини. Він звертає увагу на інший його бік – інтерес є також щось об'єктивне, незалежне від волі й свідомості людини. "Інтерес є і об'єктивним ставленням, і суб'єктивним спонуканням – єдністю об'єктивного і суб'єктивного, що показує положення індивідів і груп у соціально-економічній та політичній структурі суспільства" [6, с. 6].

А. С. Айзикович стверджує, що інтереси – це соціально детерміновані потреби. Спільне між потребою та інтересом ще більше підкреслює їхні відмінні ознаки. Якщо потреби обумовлюються матеріальними та духовними продуктами, то інтереси визначаються місцем соціального суб'єкта в системі економічних відносин. Потреби виступають як джерело активності й внутрішньої спонукальної сили діяльності. Функція інтересів полягає у визначеності напрямку та характеру зміни об'єктивного світу. Функція потреб – у цілеспрямованості інтересів. Якщо основою активності живого організму виступають потреби, точніше ступінь їхньої невдоволеності, то соціальна активність обумовлюється інтересом. Поза інтересами не існує й соціальної активності [2, с. 167].

Аналіз сучасних закордонних джерел свідчить, що найчастіше інтерес представляють як емоцію [7]. Інтереси отожднюють із соціальними інтересами, маючи на увазі соціальні потреби. У такому контексті вони дають можливість задоволення потреби в належності та реалізації бажання допомогти ближньому [8]. Тобто соціальний інтерес – це все, що приносить допомогу іншим і суспільству загалом. Емпіричні дослідження демонструють кореляцію соціального інтересу із самооцінкою, альтруїзмом, волонтерством, соціальною турботою, щастям і задоволеністю життям. Закордонні

автори [7, 8, 9] представляють соціальний інтерес як елемент "психологічного благополуччя" і пов'язують з проблематикою психології соціальної роботи.

Однак слід зазначити, що як вітчизняні? так і закордонні автори є своїх наукових розвідках використовують літературу більш пізнього періоду. Сучасні публікації являють собою лише результати емпіричних досліджень. Соціальна ситуація розвивається так стрімко, що не знайшла повною мірою відображення в науковій літературі. Сплеск наукового інтересу до поняття "інтерес" пов'язано із соціальними змінами, які відбуваються у суспільстві. Найбільша кількість публікацій зафіксована на початку та наприкінці минулого століття. У цей період відбуваються структурні та територіальні реорганізації, зміна державного устрою та ідеології. Соціальні зміни спонукають до аналізу засад, на яких вони відбуваються.

Мета нашого дослідження – з'ясувати сутність поняття "інтерес" і виявити, за яких обставин він постає рушієм соціальних змін.

Соціальний інтерес є справжня, реальна причина соціальних дій, який постає за мотивами та думками учасників цих дій. Інтерес – це єдине, що має значення.

Отже, інтерес – це спрямованість суб'єкта на важливі для нього об'єкти. На відміну від потреб, які зосереджені перш за все на предметі їхнього задоволення, інтерес спрямований на соціальні інститути, норми взаємодії в суспільстві, від яких залежить перерозподіл цінностей і благ, що забезпечують задоволення потреб. Інтереси виступають найважливішою детермінантою діяльності.

На нашу думку, аналіз взаємодії понять "інтерес", "потреба", "мотив" є самим змістовним у виявленні сутності інтересу.

Потреба відрізняється від інтересу за своєю суттю. Потреба – нужда в будь-чому, що об'єктивно необхідне для підтримання і розвитку організму, особистості, соціальної групи та суспільства загалом. Якщо виходити із цього визначення, то інтерес, навпаки, з'являється не від відчуття нестачі. Інтерес саме те, без чого ми можемо жити.

У класичних психологічних підходах, коли не розмежовували потреби й інтереси, виокремлювали насичувані та ненасичувані потреби. У нашому сьогодишньому розумінні те, що можна задовольнити, є прикладом потреби, а ненасичувані потреби – це інтерес. Наприклад, культурні та естетичні потреби. Вони не мають перед собою конкретного результату, задовольнити їх повністю в конкретний момент неможливо. Що може бути результатом такого задоволення? Це може бути інтересом на все життя. Можливо потреба в музиці може бути, але інтерес до неї не робить з нас музиканта. Інтерес перетворює нас на "аматора", ентузіаста своєї справи.

В історичній ретроспективі ми маємо багато прикладів, коли поміщики організовували театральні трупі. Вони купували літературу, костюми, реквізит. У таких театральних колективах народжувалися майбутні зірки театру. Їх об'єднував інтерес, а не культурна чи естетична потреба.

У театральній сфері набирають популярності соціальні та playback театри, де учасниками є непрофесійні актори. Актуалізувавши власний інтерес, вони привертають увагу до розв'язання соціальних проблем.

Дискусійною є теза щодо тимчасового характеру інтересу. Досить часто дослідники зазначають, що він має певний означений час існування, який із часом зникає. Однак інтерес може існувати все життя. Задоволення інтересу не призводить до його згасання, навпаки з'являються нові. Наприклад, колекціонування марок, таке захоплення не має терміну дії. Про стійкість інте-

ресу свідчить подолання труднощів у здійсненні діяльності, яка сама по собі інтерес не представляє. Коли таке трапляється, можна говорити про "захоплення", "цікавість", "пристрасть". Процес задоволення потреб може бути безкінечний. Інтерес може залишатися незмінним усе життя, або реалізація одного інтересу переходить у реалізацію наступного. Інтереси можуть із часом трансформуватися, але це не трансформація самого інтересу – це трансформація "Я-концепції" індивіда.

Інтерес завжди є усвідомлений і раціональний за своєю сутністю. Нераціональною є поява інтересу, він завжди з'являється спонтанно. Ми не знаємо, що впливає на процес його появи. Інтерес завжди особистісно-направлений на певну предметність. Мотиви на відміну від інтересів можуть нами не усвідомлюватися.

Суттєва відмінність між потребою та інтересом є в ситуації виникнення. Пошук предмета інтересу можливий. Ми можемо поставити собі подібне завдання пошуку нового хобі чи зайнятості. Цей процес схожий на апробацію того, що виявиться для нас цікавим. Потреби, на відміну від інтересів, нас шукають самі.

У когнітивному плані інтерес має ідею, а потреба безідейна. Це ілюструє класичний приклад аналізу потреб піраміда А. Маслоу. Практика показує, що його схема – це потреби лише до третього рівня. Потреба в безпеці та комфорті ідей немає. Люди дійсно задовольняють базові та соціальні потреби. На рівнях самореалізації та самоствердження актуалізується інтерес і з'являється ідея. Людина не може неусвідомлено шукати собі відповідну сферу зайнятості та проект, де зможе задовольнитися найвищі потреби. Кожен індивід усвідомлено актуалізує свій інтерес, який дає можливість самореалізації, а не навпаки. Потреби актуалізуються самі по собі. Це природна система індивіда. Навіть соціальні потреби є для нас природними. Інтерес – це завжди результат активності. Він спонтанний. Ми ніколи не знаємо, що для нас стане цікавим завтра. Інтерес відкриває поле можливостей в реалізації ідей.

Соціальні зміни відрізняються за своєю суттю. Якщо вони несуть нову ідею, то така ідея відповідає інтересам, а не потребам. Якщо соціальні зміни продиктовані незадоволеними базовими потребами, ми отримуємо соціальний бунт (революцію). Євромайдан, на якому збиралися студенти, виражав їхній інтерес до євроінтеграційних процесів. Рушійна сила їхнього зібрання – інтереси. Це був вияв світоглядного інтересу. Студенти демонстрували те, що приймають і розділяють європейські цінності, а не від відчуття нестачі. Коли внутрішні війська почали їх розганяти, включилися потреби (безпеки, виживання, комфорту і т.д.).

Цікавим є співвідношення потреби та інтересу на прикладі ЛГБТ-спільнот. У безпосередніх учасників – це потреба. Однак політики досить часто використовують це у своїх інтересах. Наприклад, побудова ліберально-демократичного суспільства.

Рух фемінізму щодо рівності жінок – це інтерес, а не потреба. Хоч із такою тезою не погодяться самі феміністки. Рівність жінок у суспільстві – не спонтанна потреба, яка є неусвідомленою. Це чітко усвідомлене прагнення, бажання, устремління, потяг, тобто інтерес.

Сучасні соціальні зміни, які відбуваються в об'єднаних територіальних громадах, ілюструють прямий соціальний інтерес. Якщо у місцевих жителів з'являється інтерес, який має ідею, їм вдається об'єднатися. Прикладами такого інтересу може бути:

- регіональне процвітання;
- перерозподіл місцевих фінансів;
- самостійність у прийнятті рішень.

Об'єднати жителів громади може й потреба, але це буде тимчасово. Наприклад, такими потребами можуть бути: централізоване водопостачання; розподіл землі; боротьба із забрудненням річок, лісів; чисте повітря; хороші дороги. Громада, об'єднана навколо потреби, розпадається, коли вона задовольняється. Інтерес має ненасичувану основу, він не спрямований на отримання конкретного результату.

Перед громадою може стояти завдання – розвиток комунікаційних зв'язків. Усе залежить від змісту ключового поняття. Ми можемо або отримати задоволення потреби, або стійкий соціальний розвиток навколо інтересу. Розмежувати ці два поняття набагато простіше, ніж реалізувати в межах конкретного проєкту. Побудова дороги, прокладка оптоволоконного кабелю для інтернету мають конкретний кінцевий результат, досягнувши якого громада розпадеться. Розвиток культурних комунікацій, освітніх програм, торгових зв'язків може утримувати учасників у мережному контексті. Наприклад: організація фестивалю локальної їжі чи народної творчості; міжрайонні змагання із шахів: олімпіади з математики: організація ярмарок сільськогосподарської продукції та передових аграрних технологій. Ефективність таких проєктів не визнається досягненням конкретного результату, вони не мають терміну дії. Такі заходи можуть трансформуватися та в кінцевому варіанті залучити потужних інвесторів, які побудують дорогу, проведуть воду та інтернет, оскільки це буде економічно виправдано. Місцеві жителі будуть у вигаді доки їх буде утримувати інтерес. Він постає як постійна мотивація. За таких обставин будь-який індивід чи група опиняється в мережному просторі реалізації проєкту та й навіть вузлом потужної мережі.

У реалізації таких проєктів у межах міжнародних програм є певні застереження. Вони проявляються в етнічних відмінностях і специфіці регіонального менталітету, те, що на думку закордонних спеціалістів, може містити соціальну складову, у наших реаліях не отримує підтримки. У розробці програм регіонального розвитку слід детально прораховувати такі моменти. Соціальний принцип у кожній конкретній спільноті має свій контекст. Ідея сталого розвитку може реалізуватися лише в межах актуалізації інтересу, а не через задоволення потреби.

У ситуаціях, коли гостро не стоїть питання індивідуального виживання, починають переважати групові форми підтримки та толерантності. Тільки через різноманіття слабких, ми отримуємо свою силу. Рівноправність досягається через рівноправність слабких. Слабкість означає, що вони в деяких аспектах життєдіяльності не можуть самостійно забезпечити своє існування. Існують два аспекти цієї проблеми. Люди можуть мати тотальну слабкість, тобто глибоку інвалідність. Наша спроможність підтримувати таку категорію слабких показує нашу власну силу не тільки в економічному, але й наш прогрес в етичному плані. У плані усвідомленості нашої спільності для тих, хто не може зробити це самостійно.

В іншому аспекті є категорія слабких, які не можуть забезпечити самостійне фізичне існування, або погано вписуються у прийняті соціальні стандарти, але самі постають носіями нових ідей, нових соціальних норм і норм взаємодії. Практично всі художники, музиканти, учені в соціальному сенсі слабкі. Вони сильні тільки на сцені, за мольбертом, за комп'ютером. Вони несуть кожного разу інше, що не сходиться із загальноприйнятими нормами. Там, де ми можемо підтримати щось "інакше", ми отримуємо прогрес суспільства в науці, мистецтві, технологіях. Для ілюстрації можемо навести

приклад і таких відомих діячів, як Ван Гог, Стівен Хокінг, Альберт Ейнштейн.

Традиційно, наприклад у Британії, наукою та мистецтвом займалися представники аристократії, лише вони могли собі дозволити не думати про виживання та "хліб насущний". Інші верстви населення не були включені до цього процесу, вони постійно задовольняли лише потреби і не мали можливості вийти за рамки традиційних уявлень. З відкриттям університетів у Європі з'явився механізм підтримки науки. Вона перестає бути виключно шляхетною, представники різних верств населення дали поштовх новим науковим досягненням. Урешті-решт, наука стала наукою.

У висновку можемо зазначити, що поза інтересами не існує соціальної активності. Простір, де переважають інтереси – це простір соціальних змін. Ці зміни можуть бути революційні, такий характер суттєво впливає на швидкість процесів, які відбуваються у соціумі.

1. Між інтересом та ненасичуваною потребою можна поставити знак "дорівнює". Інтерес виникає і формується через світоглядні установки. Якщо є інтерес – є сенс життя. Поява сенсу життя базується на актуалізації інтересу. Сам по собі сенс життя віднайти важко, а пошуки інтересу надають можливість відчувати, що життя наповнене і змістовне. І тривати це може все життя, оскільки не передбачається конкретний результат.

2. Аналіз наукових джерел і час їхнього створення зафіксували, що існує зв'язок між соціально-економічними процесами та розумінням сутності потреби та інтересу. Соціальні зміни впливають на те, коли інтерес і потреба ототожнюються та розмежовуються. Форма державного устрою впливає на визначення сутності цих понять. У тоталітарних державах по своїй суті інтерес постає як частина потреби. Будь-які державні утворення направлені на задоволення потреби, а індивід не може існувати поза організаціями.

3. В історичні періоди, коли відбувається підтримка та пожвавлення громад як основної ланки державного устрою, інтерес відмежовується від потреби, оскільки суттєво змінюються засади об'єднання людей. Як підтверджують результати дослідження, громада та спільнота є життєстійкою за умови наявності інтересу. Короткотермінові завдання мають перед собою конкретний результат, як тільки він досягається, утрачається мета об'єднання.

4. Спільноти, які об'єднані навколо інтересу, по своїй суті схожі на соціальні мережі. Сфера маркетингу давно намагається створювати навколо певного товару чи послуги мережу прихильників. Для підсилення емоційного зв'язку та відчуття особистого контакту запускають програми лояльності. Побудувати емоційний зв'язок набагато простіше, якщо є розуміння інтересів, а не потреб. Із практичного погляду сфера маркетингу намагається створювати мережі прихильників, яких об'єднує інтерес.

5. Підтримка "інакшості", а в соціальному плані – слабкості, дає поштовх до розвитку та суспільних зрушень. Поява наукових і творчих спільнот ілюструє як перехід від потреби до інтересу змінює навколишній нас світ.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є виявлення сутності нових "соціальних інтересів" і з'ясування, як їхня актуалізація впливає на психологічне благополуччя індивіда. Реального емпіричного підтвердження вимагає теза, що організаційні утворення, об'єднані навколо інтересу, мають більшу стійкість і життєздатність.

Список використаних джерел

1. Олександров Д. В. Поняття "інтерес" у сучасній західній соціології / Д. В. Олександров // Соціологічні дослідження, 2014. – № 8. – С. 57–66.

2. Айзикович А. С. Важная социологическая проблема / А. С. Айзикович // Вопр. философии, 1965. – № 11.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
4. Шукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И. Шукина. – М.: Педагогика, 1971. – 352 с.
5. Фрейдджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейдджер, Д. Фейдимен. – СПб.: Прайм.Еврознак, 2006. – 704 с.
6. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности / А. Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
7. Manaster G. J., Zeynep C., Knill M. Social interest, the individual and society: Practical and theoretical considerations / G. J. Manaster, C. Zeynep, M. Knill // The Journal of Individual Psychology, 2003. – № 59(2). – P. 109–122
8. https://www.researchgate.net/publication/232578851_Interest_and_Interests_The_Psychology_of_Constructive_Capriciousness / Silvia J Paul. Exploring the psychology of Interest. University of Oxford. 2006.
9. https://education.illinois.edu/docs/default-source/edpsy-documents/rounds-pub.pdf?sfvrsn=8eb1b786_0 / Rounds J., Su R. The nature and power of interest. 2014.

References

1. Oleksandrov D. V. Poniattia "interes" u suchasni zakhidni sotsiologii // Sotsiologichni doslidzhennia, 2014 r. – № 8. – S.57–66.
2. Ajzikovich A. S. Vazhnaja sociologicheskaja problema // Voprosy filosofii. 1965. – № 11.
3. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii. – SPb.: Piter, 1999. – 720 s.
4. Shukina G. I. Problema poznatel'nogo interesa v pedagogike. – M.: Pedagogika, 1971. – 352 s.
5. Frejdzher R., Fejdimen D. Lichnost'. Teorii, uprazhnenija, jeksperimenty. – SPb.; Prajm. Evrozna, 2006. – 704 s.
6. Zdravomyslov A. G. Potrebnosti, interesy, cennosti. – M.: Politizdat, 1986. – 223 s.
7. Manaster G. J., Zeynep C., Knill M. Sotsial'nyy interes, indyvid ta suspil'stvo: praktychni ta teoretychni mirkuvannya. Zhurnal indyvidual'noyi psykholohiyi, 59 (2), 2003. – S. 109–122
8. https://www.researchgate.net/publication/232578851_Interest_and_Interests_The_Psychology_of_Constructive_Capriciousness / Silvia J Paul. Vychennya psykholohiyi interesiv. Oksford's'kyj universytet. 2006.
9. https://education.illinois.edu/docs/default-source/edpsy-documents/rounds-pub.pdf?sfvrsn=8eb1b786_0 / Rounds J., Su R. Pryroda ta syl'a interesu. 2014.

Надійшла до редколегії 03.05.19

Рецензовано 10.05.19

L. Lyuta, candidate of Sociology Science, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-9140-905X

INTERESTS AS PSYCHOLOGICAL FACTOR OF SOCIAL CHANGES

The article analyses the essence of the concept of "interest". It is analysed the way new social shifts and changes provoke new organizational forms. It is illustrated that merging into new organizational forms is happening on a new basis.

Most often, interest appears in scientific research as emotion, intention, concernment, desire, and activity stimulus. In Soviet psychological science, the concept of interest was identified with the concept of cognitive need. Such needs are distinguished as saturated and unsaturated. This characteristic most clearly illustrates the difference between need and interest. Interest has an unsaturated basis; it is not aimed at producing a specific result.

Interest can remain the same during the life, or the realization of one interest turns to the realization of the next one. Interests can transform over time, but it is not a transformation of interest itself – it is the transformation of the Self-Concept of the individual.

It is presented that interest is always conscious and rational in its essence. The emergence of interest is irrational, it always appears spontaneously.

It has been researched that interest is always the result of activity. Interest opens the field of possibilities in the implementation of ideas. Social changes are different in nature. If they bring a new idea, then such an idea corresponds to the interests, not to the needs. If social changes are dictated by unmet basic needs, then we have a social uprising (revolution). There is no social activity without interest. The space where interests prevail is the space of social change.

Supporting "otherness" in social terms gives impetus to development and social shifts. The emergence of scientific and creative communities illustrates how the transition from need to interest changes the world around us.

Keywords: interest, needs (saturated, unsaturated), social changes, organizational forms, social activity.

Л. Люта, канд. соціол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9140-905X

ИНТЕРЕС ЯК ПСИХОЛОГІЧЕСКИЙ ФАКТОР СОЦИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Посвящено анализу сущности понятия "интерес". Проанализировано, как социальные изменения провоцируют появление новых организационных форм. Проиллюстрировано, что объединение в новых организационных формах происходит на новых основаниях. Представлено, что интерес всегда осознанный и рациональный по своей сути. Вне интересов не существует социальной активности. Пространство, где преобладают интересы – это пространство социальных изменений.

Ключевые слова: интерес, потребности (насыщаемая, ненасыщаемая), социальные изменения, организационные формы, социальная активность.

УДК 364.2:001.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>

Д. Палатна, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0003-0591-4090

ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПОНЯТТЯ

Висвітлено проблему відсутності інклюзивного середовища для людей з інвалідністю як фактора декларативного характеру інклюзивних реформ. Описано педагогічний аспект визначення понять інклюзії та інклюзивного освітнього середовища, які впливають на реалізацію інклюзії у сфері освіти; соціальний аспект інклюзії через визначення понять соціальної ексклюзії та соціальної інклюзії, які реалізуються на рівні соціальної політики та в практичній площині; психологічний аспект – через визначення понять психологічного благополуччя та суб'єктивного благополуччя. Показано міжнародні підходи до визначення понять ексклюзії, інклюзії та благополуччя через призму соціального та психологічного аспектів. З'ясовано, що поняття інклюзивного середовища має носити інтегрований характер, щоб відповідати сучасним реаліям, викликам і відповідним соціальним змінам. Сформовано інтегроване поняття "інклюзивне середовище".

Ключові слова: інклюзивне середовище; соціальна інклюзія; інклюзивне освітнє середовище; психологічне благополуччя.

Вступ. За даними Державної служби статистики станом на початок 2019 року в Україні налічується 2659,7 тис. осіб з інвалідністю, із них 161,6 тис. дітей з інвалідністю [1, с. 65]. Головні проблеми, з якими стикаються люди з інвалідністю, – це бар'єри навколишнього середовища, що ізолюють їх від участі в житті суспільства; стигматизація в суспільстві, що стоїть на заваді розвитку здорових соціальних взаємовідносин, і як наслідок – ексклюзія.

Курс України на європейську інтеграцію у свою чергу призвів до перегляду пріоритетів державної соціальної політики та запровадження відповідних соціальних змін. Такими змінами стали: реформування системи інтернатних закладів, що зафіксовано в "Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки" та затверджено Кабінетом Міністрів України, а також розвиток інклюзивної освіти, що регламентується Законом України про освіту і внесеними до нього змінами. Відповідно до національної стратегії реформування системи інституційного догляду до 2026 року має бути припинена діяльність усіх типів закладів інституційного догляду та виховання дітей, а вихованці цих закладів мають бути повернені до своїх громад з умовою забезпечення їх включення до всіх аспектів соціального життя [2, 3]. Попри це наразі немає достатньо розвинутих соціальних послуг для забезпечення інклюзії, а відповідні реформи носять здебільшого декларативний характер без їхньої реалізації на місцях.

У науковій площині поняття інклюзії, середовища, де воно має реалізовуватись, та суміжні з ними поняття розглядаються в педагогічній (інклюзивна освіта, освітнє середовище, інклюзивне освітнє середовище), соціальній (соціальна ексклюзія, соціальна інклюзія, інклюзивне суспільство) та соціально-психологічній (добробут, психологічне благополуччя та суб'єктивне благополуччя) парадигмах. У світі найбільш вивченими є соціальний та педагогічний аспекти понять інклюзії та інклюзивного середовища, а в українських реаліях через ряд змін у законодавстві – педагогічний аспект цих понять. Саме тому протягом останніх років в Україні значно збільшилась кількість наукових публікацій, що ставлять на меті опис, аналіз і вивчення інклюзивної освіти як нового явища, та найкращої практики, а також визначення принципів формування і розвитку інклюзивного освітнього середовища (Сакалюк, Александрова [4], Найда, Ткаченко [5], Колупаєва [6], Андреева [7]). Незважаючи на те, що у вітчизняній науці поняття інклюзії найчастіше застосовується у педагогічній площині, деякі вітчизняні колеги все ж таки звертають увагу на те, що у світовій спільноті це поняття має ширше значення (Берендеева

[8], Малишевська [9], Стрельнікова, Єсіна [10]). Але при цьому Берендеева, проаналізувавши дослідження у сферах освіти, економіки, філософії та лінгвістики, прийшла до висновку, що "як самостійний термін слово "інклюзія" не існує, оскільки..., воно отримує юридичне забарвлення виключно в словосполученнях, що означає приналежність до тієї чи іншої сфери суспільствознавства" [8, с. 21]. Ми погоджуємось з Берендеевою в тому, що складно сформулювати загальне, інтегроване визначення поняття інклюзія, саме тому в даній статті пропонуємо частково вирішити це завдання через формування поняття інклюзивного середовища.

Андреева у своїй статті концептуалізує поняття інклюзивного середовища через поняття інклюзивного суспільства як такого, де кожна людина почуває себе безпечно і комфортно, і ми погоджуємось із цією її ідеєю, але варто зазначити, що Андреева ставить на меті лише актуалізацію необхідності наукової розробки поняття інклюзивного середовища, а не безпосереднє формування даного поняття [7].

Таким чином, при поширеності вжитку термінів, пов'язаних з інклюзією та середовищем, де вона має бути реалізована, а також формулювання їхніх визначень в окремих підходах, не вистачає чітко окресленого інтегрованого поняття, яке було б сформовано на основі порівняльного аналізу та синтезу понять, що використовуються в соціальній, педагогічній та психологічній парадигмах. Інтегроване поняття оптимізує міждисциплінарну комунікацію в питанні забезпечення інклюзії й формування інклюзивного середовища, мінімізувавши бар'єри міждисциплінарного розуміння, що особливо важливо для соціальної роботи. Формулювання інтегрованого поняття допоможе розширити розуміння інклюзії в українській науковій спільноті. Крім того, таке поняття дасть можливість науково обґрунтовувати розробку практичних рішень для забезпечення впровадження згаданих вище соціальних реформ і слугуватиме основою для проектування і створення інклюзивних соціальних послуг.

Мета дослідження – формування інтегрованого поняття інклюзивного середовища для реалізації наукових підходів у практиці.

Завдання дослідження: 1) зробити теоретичний аналіз підходів до розв'язання проблеми впровадження інклюзії й формування середовища, де вона може бути реалізована; 2) проаналізувати зміст понять, пов'язаних з інклюзією та інклюзивним середовищем; 3) сформулювати інтегроване поняття інклюзивного середовища.

Виклад основних положень. Слово "інклюзія" утворилось від латинського "inclusio" (а першопочатко-

во – includere), що означало "мати щось одне як складову частину чогось другого". Таким чином, ми простежуємо етимологічну основу поняття "інклюзія" як певної єдності, належності до чогось і складову єдиного цілого. На початку XV ст. від латинського *inclusio* утворилось англійське слово *inclusion*, яке означало "включення", що надає поняттю нового забарвлення певного процесу, дії, головною метою якої є те, щоб щось одне стало складовою частиною іншого [11]. До вітчизняного словникового запасу термін "інклюзія" увійшов наприкінці XX ст., і сьогодні цей термін активно використовується у вітчизняній педагогіці, соціальній роботі, соціології та соціальній психології.

Формування поняття соціальної інклюзії пов'язано з дотриманням прав людини в умовах соціальних змін, що охопили сотні країн світу, та розвитком багатоманітності серед населення. Саме тому у світовій науковій та професійних спільнотах термін соціальної інклюзії є найбільш поширеним. Поняття соціальної інклюзії виникло на протиположності соціальній ексклюзії (виключення) та неефективності існуючої системи соціального забезпечення щодо задоволення потреб різноманітних верств населення.

Нідерландським інститутом соціальних досліджень було розроблено емпіричну модель соціальної інклюзії на основі поєднання англо-американського підходу і французької школи та визначенні двох основних аспектів відповідно: 1) економіко-структурне виключення (матеріальний дохід і товар та соціальні права); 2) соціально-культурне виключення (соціальні відносини та мережі, культурна інтеграція, цінності та норми) [12]. Доктор Лінн Тодман, директор Інституту соціальної ізоляції в професійній психологічній школі Адлера вважає, що відповідно до попередніх досліджень соціальна ізоляція має три ключові причини: 1) бідність; 2) безробіття; 3) соціально неприйнятна поведінка [13]. Таким чином, соціальна ізоляція стосується процесів, за яких окремі люди або групи людей систематично стикаються з обмеженням їхніх прав, можливостей та ресурсів, зазвичай доступних для інших членів суспільства.

Відповідно до соціальної моделі інвалідності до ексклюзії людей з інвалідністю призводять такі бар'єри: фізичні (обмежують пересування у просторі); правові (призводять до недотримання принципу рівності та невід'ємності прав і свобод громадян); соціальні (призводять до ізоляції та обмежують участь у житті суспільства); стигматизація в суспільстві (формує викривлене ставлення до людей з інвалідністю та обмежує формування здорових взаємовідносин) [14]. Як наслідок існування зазначених вище бар'єрів люди з інвалідністю протягом довгого періоду часу були ізольовані від суспільства. Попри це соціальна політика більшої європейських країн має у своїй основі цінність рівності прав усіх громадян, а ключові закони країн Європейського союзу містять у собі поняття соціальної інклюзії та культивують ідею "суспільство для всіх". У 1995 році в м. Копенгаген на Всесвітньому саміті з питань соціального розвитку було дано визначення поняття "інклюзивне суспільство" як суспільства, де кожен індивід має свої права і обов'язки, і повинен відігравати активну роль у житті цього суспільства [5]. У 2017 році до Закону України про освіту було включено термін "інклюзивне навчання" як таке, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [2]. Даний закон мінімізує правові та соціальні бар'єри для дітей з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами через надання доступу до освіти та включення до шкільного життя. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ), яка впроваджується в Україні,

мінімізує правові бар'єри і стигматизацію в суспільстві через введення коректних найменувань та опису функціональних станів з метою захисту прав людей з інвалідністю. Поряд із цим існують соціальні ініціативи та соціальні послуги, які було створено для мінімізації соціальних бар'єрів, але вони мають несистемний характер.

Для визначення соціальної інклюзії погоджуємось із В. Антоною, яка визначає це поняття в більш широкому розумінні: "соціальна інклюзія, імовірно, повинна забезпечити захист від будь-яких ситуацій ексклюзії, і як не допустити появи нових соціально виключених осіб і груп, так і допомогти поверненню в повноцінне суспільство тих, хто вже потрапив до пастки ексклюзії" [15, с. 155]. Амартії Сена, економіст і лауреат Нобелівської премії виділяє два важливі компоненти поняття "соціальна інклюзія": соціальний досвід, який використовується всіма групами населення, і рівність умов для досягнення базового рівня добробуту [5]. Таким чином, соціальна інклюзія – це забезпечення таких умов, за яких усі діти і дорослі могли б брати участь у житті суспільства як рівноправні його члени, які роблять свій внесок в його розвиток.

У межах педагогічної парадигми термін "інклюзія" почав використовуватись, коли він уперше прозвучав у Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими освітніми потребами, яка була прийнята на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими освітніми потребами у червні 1994 року [5]. Під час прийняття декларації було визнано необхідність об'єднати зусилля країн заради досягнення мети створення та розвитку "школи для всіх". У педагогічному аспекті інклюзивне навчання визначається як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Розвиток інклюзивної освіти має на меті досягнення такого стану, коли кожна дитина матиме змогу навчатися у своїй громаді спільно з іншими дітьми та з урахуванням її індивідуальних відмінностей. Основою концепції інклюзивної освіти є переконання, що всі діти і молоді люди, незважаючи на різне культурне і соціальне походження та різні освітні потреби, повинні мати однакові можливості в здобутті освіти в закладах усіх типів, таким чином, інклюзія є процесом створення єдиного цілого середовища можливостей для всіх дітей та молодих людей [2].

У педагогічній парадигмі поняття інклюзії часто порівнюється з поняттям інклюзивної освіти, за рахунок чого втрачається повнота поняття і розуміння інклюзії як процесу створення інклюзивного середовища. Підходи вітчизняних науковців щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні розділяються, оскільки в центрі класичної педагогічної парадигми стоїть сам навчальний процес, метою якого є присвоєння знань, умінь і навичок найбільшій кількості учнів, тобто забезпечення високого рівня середньої успішності. Тоді як інклюзія ставить у центр саму дитину, спонукає орієнтуватись на її сильні сторони та потреби, шукати індивідуального підходу до кожної дитини та не оцінювати її успішність за здібностями чи можливостями. Саме тому більшість представників класичної педагогічної школи потребують більше часу на адаптацію до нових реалій української освіти. У педагогічному аспекті використовується поняття інклюзивного освітнього середовища, де воно визначається як "сукупність умов, способів і засобів їхньої реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей" і зафіксовано в Законі України про освіту [2]. Попри некоректність даного формулювання, ми підтримуємо його головну ідею – створення середовища для кожного суб'єкта освітнього процесу з акцентом на

індивідуальні потреби та можливості (сильні сторони). Колупаєва визначає інклюзивне освітнє середовище як таке, де всі діти можуть навчатися разом незалежно від їхніх відмінностей та особливостей розвитку [7].

У психологічній площині визначення понять, пов'язаних з інклюзією, відбувається зазвичай через опис поняття психологічної адаптації в процесі інклюзивного навчання, хоч, на нашу думку, інклюзія мала б описуватися поняттями прийняття, підтримки, подолання внутрішніх бар'єрів і створення можливостей психологічного благополуччя для кожного. Американський академік і психіатр Керол Ріфф (Ryff, C. D.) розробила модель психологічного благополуччя, що складається із шести елементів: самоприйняття; особисте зростання; мета життя; екологічна майстерність (гармонія з навколишнім середовищем); автономія; позитивні відносини з іншими [16]. Ми погоджуємося з Кобильченко, яка визначає психологічне благополуччя ("psychological well-being") "як психологічний комфорт, узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги" [17, с. 60]. Але водночас не до кінця згодні з її висновками про те, що інвалідність людини автоматично знижує рівень її психологічного благополуччя і "редукує взаємодію ... із предметним і соціальним світом, що в остаточному підсумку позначається на психічному і соціальному розвитку..., на формуванні ... особистості загалом" [17, с. 63]. Відповідно до соціальної моделі інвалідності бар'єри, які редукують взаємодію людини з інвалідністю з навколишнім середовищем, містяться скоріше в самому середовищі, ніж в інвалідності людини. Наприклад, людина з порушеннями зору чи слуху може самостійно пересуватися та пізнавати світ за умови мінімізації бар'єрів і за допомогою спеціального обладнання. У межах створення інклюзивного середовища варто також говорити про суб'єктивне благополуччя і орієнтуватися саме на суб'єктивне задоволення людини власним життям. Суб'єктивне благополуччя в межах парадигми позитивної психології описали у своїй статті Г. В. Чуйко та Я. В. Чаплак. Проаналізувавши підходи Е. Дінера та К. Ріффа, вони підкреслили, що суб'єктивне благополуччя є важливою складовою психологічного благополуччя і полягає не так у відсутності негативних подій і переживань, як у наявності позитивних [18]. Таким чином, орієнтуючись лише на загальне визначення психологічного благополуччя, можна відразу виключити можливість такого для людей з інвалідністю, оскільки їхній стан здоров'я не відповідає загальному розумінню і нормам благополуччя; при цьому за умови мінімізації бар'єрів навколишнього середовища людина з інвалідністю може переживати достатньо позитивних подій і мати високий рівень суб'єктивного благополуччя.

У загальному філософському розумінні соціальне середовище людини визначається як "оточуючі людину соціальні, матеріальні й духовні умови її існування і діяльності. Це середовище визначально впливає на формування і розвиток особистості. Водночас під впливом людини воно змінюється. У процесі цих перетворень змінюється і сама людина" [19, с. 1271]. У цьому визначенні важливим є взаємозв'язок і взаємовплив складових середовища, які в результаті формують єдине ціле. Поняття середовища також досліджувались у межах психолого-педагогічної парадигми. Ми погоджуємося із С. Івановою, яка визначає середовище як "оточення учасників освітнього процесу в просторі, що включає педагогічні умови, ситуації, систему взаємовідносин між особами, об'єднаними спільністю педагогічної та навчальної діяльності" [20, с. 25].

На основі етимології слова, можна описати інклюзію як процес формування єдиного цілого шляхом об'єднання різних частин. Проаналізувавши соціальний, педагогічний та психологічний аспекти визначення цього

поняття, ми вважаємо, що цим єдиним цілим і є середовище, в якому інклюзія має бути реалізована. Таким чином, інклюзивне середовище – це оточення людини, яке забезпечує умови включення усіх осіб з урахуванням їхньої багатоманітності, до сфер життєдіяльності суспільства шляхом усунення будь-яких бар'єрів.

Висновки. У міжнародних документах зафіксовано головну ідею соціальної інклюзії – створення суспільства для всіх, тобто такого, де кожен громадянин має можливість брати активну участь у всіх сферах життя суспільства. Соціальну інклюзію ми визначаємо як процес створення суспільства, де буде гарантована рівність прав усіх громадян, створено умови для їхнього включення в життя суспільства та забезпечено захист від будь-яких проявів ексклюзії.

Педагогічний аспект визначає інклюзію через інклюзивну освіту, ключовими принципами якої є визнання та прийняття багатоманітності й забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини та молодшої людини відповідно до їхніх сильних сторін і особливостей. Інклюзивне освітнє середовище має бути сформовано на рівні класу та школи і створити умови для отримання дитиною та молодшою людиною освітніх послуг і побудови здорових взаємовідносин між однолітками та з педагогічним колективом.

У психологічному аспекті для визначення інклюзії ми вважаємо доцільним використання понять психологічного благополуччя і суб'єктивного благополуччя, які визначаються як гармонізованість внутрішніх станів, почуттів і процесів, а також стан задоволеності життям і суб'єктивне переживання позитивних подій і почуттів.

Поняття, що використовуються в кожному з аспектів, самих по собі не достатньо, щоб визначити, яким має бути середовище для реалізації інклюзії. Існуючі бар'єри та обмеження, з якими зустрічаються люди з інвалідністю, доводять, що потрібен інтегрований підхід для реалізації практичних рішень, які б мінімізували ці бар'єри. Наявність сформованого нами інтегрованого поняття інклюзивного середовища дає можливість науково обґрунтовувати створення нових і розвиток існуючих проєктів, програм та інклюзивних соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України // Соціальний захист населення України : статистич. збірн. / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. – К., 2018.
2. Закон України про освіту, № 2145-VIII, затверджений Президентом 5 вересня 2017 року.
3. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її І етапу. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250190226> (дата звернення: 26.11.2018).
4. Сакалюк О. О. Розвиток освітнього середовища як технологія управління навчальним закладом в умовах інклюзії / О. О. Сакалюк, С. О. Александрова // Вісник Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки, 2016. – № 13. – С. 22–27.
5. Найда Ю. М. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія : навчально-метод. посібник / Ю. М. Найда, Л. М. Ткаченко; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К. : ТОВ "Видавничий дім "Плєяди", 2014. – 68 с.
6. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : "Самміт-Книга", 2009. – 272 с.
7. Андреева М. О. Концептуалізація поняття "інклюзивне середовище" у контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні / М. О. Андреева // Імідж сучасного педагога : електрон. наук. фах. журн. / Полтав. обл. ін-т післядипл. пед. освіти ім. М. В. Остроградського; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, № 6 (175) (2017): Орієнтири розвитку педагогічної свідомості. – С. 47–50.
8. Берендєєва А. І. Сфера застосування дефініції "інклюзія" / А. І. Берендєєва // Південноукраїнський правничий часопис Одес. держ. ун-ту внутрішніх справ : наук. журн., 2017. – № 4. – С. 19–21.
9. Малишевська І. А. Гуманістична парадигма інклюзивної освіти / І. А. Малишевська // Вісник Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки, 2016. – № 3. – С. 118–123.
10. Стрельнікова О. О., Єсіна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії в соціальній роботі // Сучасне суспільство. Харківський нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2019. – Вип. 1(17). – С. 233–241.
11. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.etymonline.com/word/inclusion#etymonline_v_34724.
12. Jehoel-Gijsbers Gerda, Vrooman Cok. Explaining Social Exclusion. A theoretical model tested in the Netherlands. The Netherlands Institute for

Social Research/scp, 42 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/236981206_Explaining_Social_Exclusion_A_Theoretical_Model_Testing_in_The_Netherlands

13. Todman Lynn C., Ph.D. Reflections on Social Exclusion, 27 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.9865&rep=rep1&type=pdf>

14. Байда Л. Інвалідність і суспільство : навч. посібник / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, С. Буков та ін. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2011. – 187 с.

15. Антонова В. Концепты социальной инклюзии и эксклюзии в глобальном обществе: дрейф по социальным институтам, акторам и практикам / В. Антонова // Журн. исследований социальной политики, 2013. – № 11(2). – С. 151–170.

16. Ryff C. D. Psychological well-being and ill-being: Do they have distinct or mirrored biological correlates? / C. D. Ryff, G. D. Love, H. L. Urry at al. // Psychotherapy and Psychosomatics, 2006. – С. 85–95.

17. Кобыльченко В. В. Погляд на функціонування особистості дитини з порушенням зором у дихотомії "благополуччя/неблагополуччя" / В. В. Кобыльченко // Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 трав. 2018 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. – К. : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. – С. 60–64.

18. Чуйко Г. В., Психологічне благополуччя людини як феномен сучасної психології / Г. В. Чуйко, Я. В. Чаплук // Технології розвитку інтелекту : відкритий наукометричний електронний журн. лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. – Т. 2, № 8(19).

19. Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред.), М. С. Гиляров, Е. М. Жуков и др. – М. : Сов. энцикл., 1980. – С. 1271.

20. Иванова С. В. Образовательное пространство и образовательная среда: в поисках отличий / С. В. Иванова // Ценности и смыслы, 2015. – № 6(40). – С. 23–28.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidpovidalna za vypusk O. O. Karmazina. Statystychni zbiryky "Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy", Kyiv, 2018.

2. Zakon Ukrainy pro osvitu, № 2145-VIII, zatverdzenyi Prezydentom 5 veresnia 2017.

3. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy instytutitsiinoho dohladu ta vykhovannia ditei na 2017-2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsii yii i etapu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. № 526-r [Elektronnyi resurs] / Uriadovyi portal. – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226> (data zvernennia: 26.11.2018).

4. Sakaliuk O. O., Aleksandrova S. O. Development of educational environment as a technology of management of educational institution in the conditions of inclusion // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria "Pedahohichni nauky", 2016, № 13. – С. 22–27.

5. Naida Yu. M., Tkachenko L. M. Standarty hromadsko-aktyvnoi shkoly: sotsialna inkluziia: navchalno-metodychni posibnyk / pid zah. red. Danylenko L. I. Kyiv : TOV "Vydavnychiy dim "Pleiady", 2014. – 68 s

6. Kolupaieva A.A. Inclusive education: realities and perspectives: Monohrafiia. – K. : "Sammit-Knyha", 2009. – 272 s.

7. Andreieva M. O. The clarification of the concept "inclusive environment" in the context of the development of equal opportunities' society in Ukraine. Imidzh suchasnoho pedahoha: elektron. nauk. fakhovy zhurnal, 2017. – № 6 (175). – P. 47–50.

8. Berendieva A. I., The scope of the definition of "inclusion" // naukovyi zhurnal Pivdenoukraiynskiy pravnychiy chasopys Odeskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2017. – № 4. – С. 19–21

9. Malyshevska I.A. The humanistic paradigm of inclusive education // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria "Pedahohichni nauky", 2016. № 3. – С. 118–123

10. Strelnikova O. O., Yesina N. O. Poniattia ta sutnist sotsialnoi inkluzii u sotsialni roboti// fakhovy zhurnal "Suchasne suspiilstvo". Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni H. S. Skovorody, 2019, V. №1(17). – С. 233–241.

11. Online Etymology Dictionary https://www.etymonline.com/word/inclusion#etymonline_v_34724.

12. Jehoel-Gijsbers Gerda, Vrooman Cok. Explaining Social Exclusion. A theoretical model tested in the Netherlands. The Netherlands Institute for Social Research/scp, 42 p. https://www.researchgate.net/publication/236981206_Explaining_Social_Exclusion_A_Theoretical_Model_Testing_in_The_Netherlands

13. Todman Lynn C., Ph.D. Reflections on Social Exclusion, 27 p. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.9865&rep=rep1&type=pdf>

14. Baida, L., Krasiukova-Ens, O., Burov, S., Azin, V., Hrybalskyi, Ia., Naida, Iu. // Navchalnyi posibnyk "Disability and society", "Kyivskiy universytet". – 2011. – 187 p.

15. Antonova V. The concepts of social inclusion and exclusion in global society: a journey within social institutions, actors and practices// Zhurnal yssledovanyi sotsialnoi polytyky 11 (2). – С. 151–170

16. Ryff C. D., Love G. D., Urry H. L., Muller D., Rosenkranz M. A., Friedman, E., Psychological well-being and ill-being: Do they have distinct or mirrored biological correlates? Psychotherapy and Psychosomatics, 2006. – С. 85–95.

17. Kobylychenko V. V. Pohliad na funktsionuvannia osobystosti dytny z porushenym zorom u dykhotomii "blahopoluchchia/neblahopoluchchia// Suchasni problemy ekolohichnoi psykholohii: zhyttieve sere dovyshe osobystosti u psykholohichnomu vymiri: materialy IV Mizhnarodnoi naukopraktychnoi konferentsii (18–19 travnia 2018 roku, Kyiv) / za red. Yu. M. Shvalba. – Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuksa NAPN Ukrainy, 2018. – С. 60–64

18. Chuiko H.V., Chaplak Ya.V. Psychological well-being of human as a phenomenon of modern psychology// Vidkryty naukometrychni elektronni zhurnal laboratorii suchasnykh informatsynykh tekhnolohii navchannia Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuksa NAPN Ukrainy "Tekhnolohii rozvytku intelektu", 2018. – Т. 2, № 8(19).

19. Sovetskyi entsyklopedychesky slovar / Nauchno-redaktsyonnyi sovet: A. M. Prokhorov (pred.), M. S. Hyliarov, E. M. Zhukov y dr. – M. : Sovetskaia entsyklopediya, 1980. – С. 1271.

20. Yvanova S. V. Obrazovatelnoe prostranstvo y obrazovatelnaia sreda: v poyskakh otychy. / S. V. Yvanova // Tsennosty Ismysly, 2015. – № 6(40). – С. 23–28.

Надійшла до редколегії 08.04.19

Рецензовано 15.04.19

D. Palatna, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0591-4090

INCLUSIVE ENVIRONMENT: DEVELOPING INTEGRATED DEFINITION

The article highlights the problem of the absence of an inclusive environment for people with disabilities as a factor in the declarative nature of inclusive reforms. Actual barriers and problems that prevent people with disabilities from participating actively in society are described. These barriers require an integrated approach to develop practical solution and minimize them. Pedagogical aspect of terms "inclusion" and "inclusive environment" is the most developed (right now). Nevertheless, the main idea of the pedagogical concept of inclusion is the creation of a "school for all" that meets the common European standards and the mission of creating a society for all. So the idea of inclusivity at this point has a broader meaning than simply creating the right environment at school. The key elements of social and pedagogical aspects are recognition of diversity, elimination of inequalities, minimization of barriers and creation of conditions in which any exclusion in all spheres of life is impossible. Psychological aspect of inclusion is to understand psychological well-being as an important element of it. Psychological conditions of an inclusive environment should contribute to the individual's experience of subjective well-being. Based on the etymology of the word, you can describe inclusion as the process of forming a single whole by combining different parts. Having analyzed the social, pedagogical and psychological aspects of defining this concept, we believe that it is only whole environment in which inclusion must be realized. Thus, an inclusive environment is a human environment that provides conditions for inclusion of all persons into the spheres of society through the elimination of any barriers, taking into account the diversity of people. The integrated concept gives the opportunity to scientifically substantiate the design of new projects, programs and creation of inclusive social services.

Keywords: inclusive environment; social inclusion; inclusive educational environment; psychological well-being.

Д. Палатная, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ORCID ID 0000-0003-0591-4090

ИНКЛЮЗИВНАЯ СРЕДА: ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ПОНЯТИЯ

Освещена проблема отсутствия инклюзивной среды для людей с инвалидностью как фактора декларативного характера инклюзивных реформ. Описаны педагогический аспект определения понятий инклюзии и инклюзивной образовательной среды, влияющих на реализацию инклюзии в сфере образования; социальный аспект инклюзии через определение понятий социальной инклюзии и социальной инклюзии, которые реализуются на уровне социальной политики и в практической плоскости; психологический аспект – через определение понятий психологического благополучия и субъективного благополучия. Показаны международные подходы к определению понятий инклюзии, среды, где она реализуется, и благополучия через призму социального и психологического аспектов. Выяснено, что понятие инклюзивной среды должно носить интегрированный характер, чтобы соответствовать современным реалиям, вызовам и соответствующим социальным изменениям. Сформировано интегрированное понятие "инклюзивная среда".

Ключевые слова: инклюзивная среда; социальная инклюзия; инклюзивная образовательная среда; психологическое благополучие.

UDC 364-7

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/5>

A. Shubchynska, Masters Degree

ORCID iD 0000-0002-7755-5341

L. Lytva, Ph.D. in Sociology, Associate Professor

ORCID iD 0000-0001-9381-2654

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL WELFARE AND FAMILY SUPPORT AS A DIRECTION OF HUNGARIAN SOCIAL POLICY

The author investigates the transformation processes of family values, preconditions that have influenced the emergence of the familism in Hungarian society. The article deals with the analysis of the main characteristics of neo-familism as the dominant social phenomenon of the present, which directly impacts the Hungarian family policy and determines the further direction of the family support system formation. It has been noted that familism is a complex concept and can be interpreted from different perspectives. This term is revealed through the prism of personal and family values, norms, interpersonal and social relations, as well as governance systems strategies. In this article, familism is discussed mainly as a system of governance measures, disclosed through the demonstration of social, in particular, family policy strategies, as well as instruments of its regulation. Hungarian family policy and the effects of familism on it are described and analysed in several characteristics, such as types of financial support, supporting measures to facilitate parents' participation in the labour market and the social services systems. It is proved that, in comparison with other European Union countries, the parental support system of childcare in Hungary is one of the most comprehensive. On the basis of the analysis, it has been concluded that the Hungarian family support system was formed under the influence of the consequences of historical events and political ideologies. The key factors, which are determining the direction of the system transformation today, are both post-socialism and Europeanisation at the same time. The analysis of the historical preconditions of the family policy formation and its modern regulatory instruments classifies the Hungarian support system as optional familism, which provides universal financial support to families, a comprehensive system of parental leave and childcare allowances, tax deductions, public nursery and kindergarten services. The author also underlines the significance of analysing the Hungarian welfare system and social services which support not only families in difficult life circumstances but also middle-class families.

Keywords: familism, familisation, neo-familism, family policy, family support system, family values, family values transformation.

Introduction. Over the past half-century, we have seen tremendous changes in family systems under the influence of economic development, technological change and cultural transformation. Nowadays, European countries demonstrate several varied concepts regarding the historical development of family policy, institutional structure and legal base. Hungary is a Central European country with actively developing welfare system, besides due to historical and political background has been recognized as a region that has undergone particularly severe socio-political and economic changes. Hungary has completed several stages of reconciliation with European politics and values, but at the same time it is one of the most conservative countries in relation to traditional family values.

Nowadays, the Hungarian family support system provides a wide range of public social services and benefits to families in order to strengthen the family position, involving parents in the labour market and increase the fertility rate, which indicates a strong process of social policy familisation. Therefore, it is important to analyse the Hungarian family policy tools to identify the best practices that could potentially address the current demographic and welfare challenges not only in Hungary but also in all European countries.

Analysis of recent researches and publications shows that there are several approaches to the interpretation of the familism. Some approaches (Garzyn, 2000; Steidel and Contreras, 2003; Campos, Perez and Guardino, 2014) reveal this concept through the definition of family and personal values when other approaches describe it in terms of social organization and social order (Leitner 2003; Oesch, 2011). Nevertheless, these studies refer to obsolete familism concepts that do not reflect entirely its characteristics in the modern perspective. The family values transformation and dynamic of familism ideology in the framework of Hungarian social policy are represented in the studies of Michoc (2008) Robila, (2009), Duman and Horvath (2013), Dupcsik and Tyth (2015) but due to the implementation of new pro-family policy in 2019 the determination of familisation process has to be revised. Family support systems in Hungary are broadly described

by Szikra (2014), Makay (2014), Polese, Morris and Kovács (2015), Takács (2017) but the impact of neo-familism on the Hungarian family policy implementation is not comprehensively described, which determines the relevance of this study.

The purpose of the research – to reveal the peculiarities of familism phenomenon and its influence on Hungarian family policy and family support system.

The tasks of the study are to:

- determine the preconditions for the formation and transformation of the familism concept in Hungary as a post-Socialist country.
- identify the main features of familism and its influence on family values and family policy of Hungary.
- analyse Hungarian family support systems from the perspective of the impact of familism ideology on it.

The historical review. As a result of the First and Second World Wars and the fall of Communism, Eastern Europe was characterized by extremely dynamic geopolitical changes during the 20th century. In this part of Europe, the ideas of communism began to spread actively, and the regions and countries that were a part of the Soviet Union were most affected by it. For several decades, the Soviet system has had an impact both on the entire society and family as a fundamental unit of this society. Family habitus and values were mainly controlled by the government, and its priority was a traditional nuclear family, where a woman, as well as a man, was involved in the labour market. In the area of state concern where the practice of raising children, economic strategies related to work and household running, as well as reproductive behaviour (Robila, 2009).

The place and role of the state in the family institution has also been demonstrated in another aspect. During the Soviet period, families were able to rely on public resources in regard to social guarantees and family policy generally. This implied that the government provided them with health care, housing, childcare, various benefits and basic services. But soon families faced the problem of reduced state support, which became targeted and minimal, and thus the responsibility for family well-being was transferred directly to

families and employers. The crisis of former system has caused unemployment, poverty and demographic problems (Hantrais, 2004; Bari and Rybert, 2016).

Despite the fact that already in 2004 Hungary was preparing for membership with the European Union, the country did not have enough resources to implement appropriate family policy. Hungary was still focused on targeted family policies, while the European strategy included a delegation of responsibility for family welfare to local authorities, the private sector and initiatives. And notwithstanding the current European membership, the country has persistently prioritized traditional family values and the revival of moral values (Hantrais, 2004; Robila, 2009).

Transformation of family values and familism.

Hungary is taking the middle position between Western and Eastern European sides geographically and represents values both of them in terms of the political, cultural and social domain (Dupcsik and Tyth, 2015). Besides, Hungary is at a crossroads between Europeanisation and conservatism in terms of preserving traditional family values. To a large extent, these two perspectives do not contradict each other but make different adjustments to the family policy development. The process of reconciliation between Hungarian and European politics began in the 1990s. Initially, it had episodic nature, but as early as 2004, the principles and basic values of the European Union became important guidelines in the Hungarian political processes. However, compared to other transition countries, the comprehensive family policy system has remained stable and has changed relatively little. In Hungary nowadays, women are primarily responsible for household activities and the role of the mother is given priority over the role of the breadwinner. Nevertheless, families are entitled to various forms of support and services from the state which means that family policy aims to ensure a balance between work and family life. Such strategy indicates Hungarian family welfare as optional familism (Duman and Horvath, 2013).

A literature analysis allows to assume that familism is an extremely complex concept which can be determined and interpreted in distinct ways. The term *familism* (or *familialism*) can be viewed from different perspectives as an ideology,

system of values, norms, attitudes, social organization and social relations or social order (Garzyn, 2000).

The research of the familism phenomenon dates back to the middle of the 20th century (Mucchi-Faina, Pacilli and Verma, 2010). Early on, the term familism referred to a model of social organisation, based on the prevalence of the family group and its well-being placed against the interests and necessities of each one of its members. It is also a part of the traditional view of society that highlights loyalty, trust, and cooperative attitudes within the family group (Garzyn, 2000). Besides, familism was characterised as a strong identification with family and privilege of loyalty, reciprocity and solidarity among family members (Campos, Perez and Guardino, 2014). There is another definition that corresponds to the previous one and identifies it as the defence of the family as an institution and is implying a belief in the primacy of family affiliation over individual dynamics (Revillard, 2007).

One of the modern perspectives describes familism as a social order aspect and assumes that family have the greatest welfare responsibility towards its members, both in income distribution and care provision. In regard to such interpretation, familialism is the extent to which families are expected to absorb social risk relative to the state (Oesch, 2011).

It is also possible to reveal the concepts of familism through the perspective of its dimensions. Thus, familism comprises 4 elements: priority of the family over its individuals, familial interconnectedness, familial reciprocity and familial honour which means the behaviour of each family member is a determinant that might affect the family as a whole in one way or another (Steidel and Contreras, 2003).

Despite the similarities between above-mentioned concepts, the familism varies from country to country and consequently can be implemented in different ways. Based on the characteristics of different family support tools, four types of familism are distinguished: the optional familism, the explicit familism, the implicit familism and defamilialism (Leitner 2003, figure 1). In turn, the term *familisation* as a process refers to retention of care within the family, or policies that support care performed by family members (Saraceno, 2016).

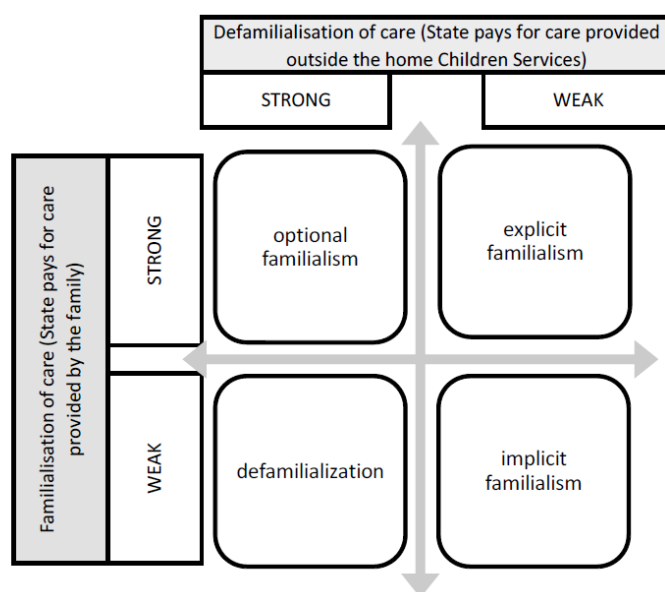

Fig. 1. The Four Types of Policies Distinguished by Leitner

Today, familism in defining family values is one of the strongest and most controversial trends in Hungary. On the one hand, the process of pluralization of family forms in

Hungary began at the end of the 20th century and continues to this day. On the other hand, Hungary is one of the countries where the population supports the traditional

views in relation to the role of men, women and the family as a whole (Dupcsik and Tyth, 2015).

The ideal image of the family within the framework of familism is a traditional patriarchal stable family with a strong emotional connection, consisting of a married couple with children. Gender roles are clearly defined: the role of the husband is the head of the family and his main functional role is to ensure stability, and the duties of the wife include the household. However, the role of woman in Hungarian society departs from this concept. Historically they have been more active members of the labour market, as well as Europeanization that has amended the family and gender policy of Hungary. Nevertheless, the image of the traditional familism is not only utopian but also an evident reality – this concept widespread in almost all spheres of the Hungarian political spectrum. The Hungarian old constitution has been changed several times. After last modifying ruling cabinet laid down the conservative ideological foundations which promotes the traditional family ideology and increase of fertility rates among middle-class families (Bari and Rybert, 2016; Szikra, 2018).

According to *The Fundamental Law of Hungary 2018*, the family constitute is a priority and the principal framework of Hungarian coexistence, thus Hungarian government is responsible for the protection of the institution of marriage as the union of a man and a woman. Furthermore, family ties are based on marriage or the relationship between parents and children, hence Hungary supports the commitment to have children. This undoubtedly indicates a high level of state intervention in the family institution and traditional family values promotion (Dupcsik and Tyth, 2015). At the same time, families with unstable labour market positions are not sufficiently supported by family policy. Thus, the family support system focuses on "working" families and aims to strengthen a positive image of the family. Families in difficult

circumstances are increasingly excluded from family policy and can receive only limited social support (Szikra, 2018).

The Hungarian family support system. The family support system may include different tools such as financial initiatives, various support mechanisms for parents to combine work and family as well as broad social change supportive of children and parenting. In the framework of this research Hungarian financial initiatives, the support system for employed and unemployed parents and social services as main dimensions of familism measurement will be reviewed (Sögi, Lentner and Tatay, 2018).

As mentioned previously, one of the most important characteristics of modern familism in the family support system framework is large variations of state benefits to families and especially to women to facilitate the combination of paid work and family. Apparently, the aim of such a strategy is to reduce the financial burden for families with children by providing in-kind and financial support as predominant family support tools (Oláh, 2015). In Hungary, family policy plays a central role in politics which is clearly the concern of the state. Hence the Hungarian family benefits system includes approximately 20 varied types of benefits. Among them are wide range of financial allowances, tax reduction and loans which are primarily available to families with children and considered as one of the most evidential indicators of strong familisation (Makay, 2014).

As illustrated in figure 2, the Hungarian system of family benefits counts as quite generous in comparison with other European countries, and the existence of three different family support schemes for caring for children at home is unique in Europe (OECD Social Expenditure Database 2019, figure 2). Hungarian government provides the following benefits to support families with children: maternity grant, baby-care allowance, childcare allowance and childcare benefit, as well as a family allowance (childrearing allowance and the schooling support) and childrearing support (Makay, 2014).

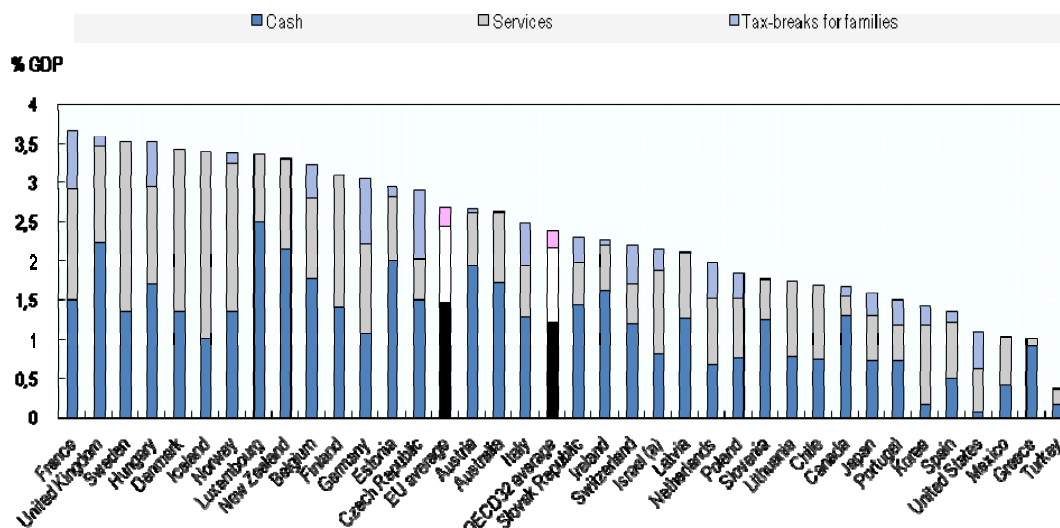

Fig. 2. Public spending on family benefits by type of expenditure, in percent of GDP, 2015 and latest available

To take care of newborn child parents are entitled to 6 months of maternity and parental leave. During maternity leave family can receive baby-care allowance (CSED) that covers 70% of the previous average earnings of a mother (with no ceiling on payments) and gives opportunity to mother to work up to 3 hours daily. In the same time, family can use parental leave with equal funding as CSED, which is provided to the father to stay at home for 5 days of allocated

time within two months following the date of birth. After the end of the 24th week maternity leave, baby-care allowance stops and parents can claim childcare benefit (GYED), which can last until the second birthday of child. GYED benefit includes 70% of average daily earnings and has an upper limit at 70% of twice the amount of the minimum wage (HUF 208,600 [UAH 16 445] per month). The big advantage for the family is the possibility for parent who use GYED to work

unlimited hours after the child becomes 6 months old and receive the full benefit until the child becomes 2 years old. Nevertheless, only one parent at a time can take GYED. Non-insured parents are entitled to receive childcare allowance (GYES) from birth until the age of three. Insured parents, who receive GYED, after the end of payment period can claim childcare allowance as well. In both cases it is a universal benefit with fixed-sum payment equal to the statutory minimum amount of old-age pension (HUF 28,500 [UAH 2 246] per month). Equally to the GYED, the employed mother is entitled to work regular hours after the child turns 6 months old (Makay, 2014; G6bos, 2017).

Besides the above-mentioned benefits, women who attended prenatal care at least four times during their pregnancy are entitled to a one-off payment after childbirth (maternity grant) with an amount of HUF 64,125 [UAH 5 053] in 2019. As previously stated, the Hungarian government provides a family allowance. This kind of allowance includes monthly payment for children from birth to the period of time when they finish their education (but no later than 20). Thus, families are entitled HUF 12,200 [UAH 961] for one child, HUF 13,300 [UAH 1 048] per child if there are two children, and HUF 16,000 [UAH 1 260] per child in case of three or more children (G6bos, 2017).

There is another benefit for parents which reduces family taxes (individually or together) depends on the number of children in a family. For case, if a family has one child, personal income tax base can be reduced by HUF 66,670 [UAH 5 254] per month. Parents also can use family tax relief benefit from the third month of pregnancy. In addition to this, when the number of children in a family grows, any of the above-mentioned benefits increase as well. Furthermore, government providenewlywed allowance for newly married first-time couples which gives them opportunity to reduce their tax base for 24 months after the wedding (Makay, 2014).

The other side of this financial support and the opportunity to raise a child for several years has an undesirable effect – a decrease in the employment rate of women since they leave the labour market for years to look after their children at home. In Hungary, the state tries to increase female employment rates by providing nursery, daycare centres and kindergarten services, to ensure that women with children can work. There are three types of childcare services for children: nursery under the age of three, family day-care caters and childminders. Nursery and day-care services can be reimbursed in the form of a tax reduction or as an invoice. However, about 90% of children under 3 years of age are at home in the care of their parents, and only a few per cent use the services of the centres, primarily nurseries (Makay, 2014).

At the beginning of 2019, a new approach to strengthening the position of families in Hungary was announced. Nowadays, the pro-family policy provides seven points of the family support package: interest-free (all-purpose) loan, housing benefits, mortgage deductions, exemption from personal income tax, car purchase program, improved nursery service and childcare allowance for grandparents (S6gi, Lentner and Tatay, 2018).

All-purpose loans give opportunities to married and employed woman aged 14 to 40 to apply for an interest-free loan of 10 million HUF [UAH 787,460]. Loan repayment may be suspended for 3 years from the birth of the first child. If the second child is born, the loan is cancelled by 30%. In the case of the birth of a third child, the debt is fully repaid by the state. Hungary's family home-ownership subsidy program (CSOK) includes financial benefits for families with 2 or 3 children to purchase used or newly built homes. Currently, the grant amount is 10 and 15 million HUF accordingly to aforementioned requirements. Furthermore, the government deducts from

the loan 1 million HUF for the second child and 4 million HUF for the third born child and for every next child the government repays the loan by 1 million HUF additionally. In addition to the previously described tax reduction mechanisms, the Hungarian government exempts women with four or more children from paying taxes. In terms of such exemption this benefit is available not only for families with little kids (below the age of 18) but also for families with adult children (S6gi, Lentner and Tatay, 2018). In accordance to car purchasing programs, families with three or more children can apply for non-repayable financial grant (The 2.5 million HUF) to purchase a new, 7-seater car. Alongside, as a part of the new Hungarian pro-family policy strategy the government will provide 21,000 nursery places over the next three years to involve woman to the labour market (currently available 50,000 places).

Conclusion. The family institution and consequently family policy are constantly being transformed under the influence of social and economic conditions. Hungary belongs to the countries of late modernization and is currently at the stage of active family policy development. Due to the influence of the Soviet regime, the country has inherited the familism ideology, but it has been transformed over time, along with family values, into the concept of neo-familism. Unlike former familism, which emphasizes the clear dominance of family interests over individual interests, neo-familism promotes a combination of individual rights and family responsibilities and seeks to strike a balance between family and individual. An important feature of neo-familism is to raise the issue of increasing the employment rate of women, while at the same time encouraging the prolonged childrearing. Hungarian family support actively aims at strengthening the family and includes such tools as time rights (parental leave system), direct and indirect transfers for caring (e.g. tax reductions and cash benefits) as well as social rights attached to caregiving. Thus, Hungary can be classified as a model of optional familism in terms of its universal family allowances, comprehensive system of paid parental leaves, tax allowances, extensive coverage of public nurseries and kindergarten.

Nevertheless, Hungarian familialistic policies have not had the same effect on all strata of the society since most of the state benefits are focused on capable families in terms of employment, income stability and abilities of families to pay relevant taxes. Furthermore, women who receive maternity and parental benefits based on their previous income (GYED) have higher allowance than other women with a flat-rate parental leave which is only slightly above the minimum wage. As a result, despite the wide range of services and benefits, families in difficult circumstances are excluded from the support system. On the other hand, such a system motivates families to strengthen their position in the labour market and at the same time to receive substantial comprehensive support from the state. This kind of family policy demonstrates a new focus on family work and the instruments of family policy, which is aimed not only at supporting families in difficult circumstances but also middle-class families.

Perspectives of further research. At the stage of active family institution transformation and family support system development in Ukraine, it is significant to analyse the best international experience of the family policy implementation, as well as take into consideration successful Ukrainian practices in such field. This article provides only an overview of the Hungarian family policy and its regulation tools. Therefore, it is important to perform an extended comparative study with the use of wide-range dimensions, conduct an expert study and build a model-suggestion for the development of the family support system in Ukraine.

References

1. Bari, D., Rybert, P. (2016). Who Benefits More from a Balanced life? Gender Differences in Work-life Balance and Satisfaction with Life in Eight Post-communist Countries. *Intersections*, 2(3). – P. 21–41.
2. Campos, B., Perez, O., Guardino, C. (2014). Familism. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(1). – P. 81–100.
3. Duman, A., Horvath, A. (2013). Traditional Familialism Served with EU Gravy. *Politique européenne*, 40(2). – P. 22.
4. Dupcsik, C., Tyth, O. (2015). Family Systems and Family Values in Twenty-First-Century Hungary. *Family and Social Change in Socialist and Post-Socialist Societies*. – P. 210–249.
5. Gábos, A. (2017). Hungary country note. [ebook] Budapest: International Review of Leave Policies and Research 2017. – P. 1–7. Available at: http://www.leavenetwork.org/lp_and_r_reports/ [Accessed 29 Nov. 2019].
6. Garzyn, A. (2000). Cultural change and familism. *Psychothema*, 12. – P. 45–54.
7. Hantrais, L. (2004). *Family policy matters*. Bristol: Policy Press. – P. 163–190.
8. Leitner, S. (2003). Varieties of familism: The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies*, 5(4). – P. 353–375.
9. Makay, Z. (2014). *Demographic Portrait of Hungary 2015*. Budapest: Hungarian Demographic Research Institute. – P. 57–74.
10. Mucchi-Faina, A., Pacilli, M. and Verma, J. (2010). The Two Faces of Familism: A Cross-Cultural Research in India and Italy. *Psychological Studies*, 55(4). – P. 365–373.
11. OECD Social Expenditure Database 2019, Public spending on family benefits 2015, OECD Social Expenditure Database viewed, 11 November 2019: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.
12. Oesch, D. (2011). Gosta Esping-Andersen: The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles. *European Sociological Review*, 27(2). – P. 288–290.
13. Oláh, L. Sz. (2015). Changing families in the European Union: trends and policy implications. *Families And Societies – Changing families and sustainable societies: Policy contexts and diversity over the life course and across generations*. – № 44. – P. 2–24.
14. Polese, A., Morris, J. and Kovács, B. (2015). Introduction: The Failure and Future of the Welfare State in Post-socialism. *Journal of Eurasian Studies*, [online] 6(1). – P. 1–5. Available at: <http://www.elsevier.com/locate/euras> [Accessed 14 Oct. 2019].
15. Revillard, A. (2007). Stating Family Values and Women's Rights: Familialism and Feminism Within the French Republic. *French Politics*. – № 5(3). – P. 210–228.
16. Robila, M. (2009). *Families in Eastern Europe*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited. – P. 1–4.
17. Sági, J., Lentner, C. and Tatay, T. (2018). Family Allowance Issues. *Pölgör szemle*, 14 (Special Issue). – P. 290–301.
18. Saraceno, C. (2016). Varieties of familism: Comparing four southern European and East Asian welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 26(4). – P. 314–326.
19. Steidel, A. and Contreras, J. (2003). A New Familism Scale for Use with Latino Populations. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. – № 25(3). – P. 312–330.
20. Szikra D. (2018). Welfare for the wealthy. The social policy of the Orbán-regime, 2010–2017, FES Analysis March 2018, Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung. – P. 2–10.
21. Szikra, D. (2014). Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*. – № 24(5). – P. 486–500.
22. Takács, E. (2017). Changing family – changing solidarity? The phenomenon of family solidarity. *Review of Sociology*. № 27(4). – P. 5–19.

Received June 11, 2019
Reviewed June 25, 2019

A. Шубчинська магістр

ORCID ID 0000-0002-7755-5341

Л. Литва, канд. соціол. наук, доц.

ORCID ID 0000-0001-9381-2654

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І ПІДТРИМКА СІМЕЙ ЯК НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УГОРЩИНИ

Досліджуються проблеми трансформації сімейних цінностей, визначаються передумови виникнення феномена фамілізму та його вплив на суспільство в Угорщині. Розглядаються головні характеристики неофамілізму як домінуючого соціального явища сучасності, яке безпосередньо впливає на угорську сімейну політику і визначає подальший напрям формування системи підтримки сім'ї. Відзначено, що фамілізм – це комплексний концепт, який може інтерпретуватися з різних перспектив. Дане поняття розкривається через призму особистісних і сімейних цінностей, норм, міжособистісних і суспільних відносин, а також стратегій систем управління. У даній статті фамілізм розглядається переважно як система управлінських заходів, розкривається через презентацію стратегій соціальної, зокрема сімейної політики, а також інструментів її регулювання. Сімейна політика Угорщини та наслідки впливу на неї фамілізму описано та проаналізовано за кількома характеристиками, таким як: види фінансової підтримки, заходи щодо сприяння батькам в їхній участі на ринку праці та системи соціальних послуг. Було підтверджено, що порівняно з іншими країнами Єврозою система підтримки батьків у вихованні дітей в Угорщині є однією з найбільш комплексних. На основі представленого аналізу зроблено висновок, що система підтримки сімей Угорщини була сформована під впливом наслідків історичних подій і політичних ідеологій. Ключовими факторами, які визначають напрям трансформації такої системи сьогодні залишаються як постсоціалізм, так і європеїзація одночасно. Аналіз історичних передумов формування сімейної політики та її сучасних інструментів регулювання, класифікує угорську систему підтримки як опціональний фамілізм, який передбачає надання сім'ям фінансової підтримки, комплексну систему відпусток при народженні та за доглядом за дитиною, податкові відрахування, послуги державних ясел і дитячих садків. Автор також підкреслює важливість аналізу угорської системи соціального захисту і соціальних послуг, які підтримують як сім'ї у складних життєвих обставинах, так і сім'ї середнього класу.

Ключові слова: фамілізм, фамілізація, неофамілізм, сімейна політика, система підтримки сімей, сімейні цінності, трансформація сімейних цінностей.

A. Шубчинская, магистр

ORCID ID 0000-0002-7755-5341

Л. Литва, канд. социол. наук, доц.

ORCID ID 0000-0001-9381-2654

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И ПОДДЕРЖКА СЕМЬИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ВЕНГРИИ

Исследуются проблемы трансформации семейных ценностей, определяются предпосылки возникновения феномена фамелизма и его влияние на общество в Венгрии. Рассматриваются главные характеристики неофамелизма как доминирующего социального явления современности, которое оказывает непосредственное влияние на венгерскую семейную политику и определяет дальнейшее направление формирования системы поддержки семьи. Автор также подчеркивает важность анализа венгерской системы защиты семей и социальных услуг, которые охватывают не только семьи, находящиеся в трудных жизненных обстоятельствах, но и семьи среднего класса.

Ключевые слова: фамелизм, фамелизация, неофамелизм, семейная политика, система поддержки семей, семейные ценности, трансформация семейных ценностей.

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 316.627

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/6>

І. Клименко, канд. психол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0003-4539-1087

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ
ГОТОВНОСТІ ДО БЛАГОДІЙНОСТІ

Присвячено дослідженню психологічних чинників формування у старших школярів готовності до благодійної діяльності. Проаналізовано основні мотиви благодійності, наслідки просоціальної діяльності для підлітків, чинники та механізми формування готовності до благодійної діяльності. Виявлено взаємозв'язок готовності до благодійності з рівнем залученості та досвідом відповідної діяльності, особистісними характеристиками підлітків, зокрема проявами емпатії, альтруїзму та ціннісними орієнтирами, впливом родини та педагогічного середовища.

Ключові слова: благодійна діяльність, підлітки, мотивація благодійності, детермінанти благодійності, психологічна готовність.

Постановка проблеми. Революція гідності, переорієнтація держави на європейські стандарти, а також військовий конфлікт на сході України виступили стимулами у формуванні нового громадянського суспільства. Із 2014 року рейтинг України у Світовому рейтингу благодійності Charities Aid Foundation стабільно зростає. У 2018 році Україна посіла в рейтингу 81 місце, випередивши Польщу, Естонію, Росію і Грузію. Загалом із 2010-го країна піднялась у рейтингу на 69 позицій. Утім окремі показники, зокрема індивідуальна благодійність, при цьому знижуються. За даними загальнонаціональних досліджень, проведених Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова 47 % опитуваних у 2015 році надавали грошову чи матеріальну допомогу конкретним людям чи організаціям. Цей показник становив 42 % у 2016 році, 41 % – у 2017 р., 38,5 % – у 2018 р. Даний вид соціальної активності є найменш характерним для наймолодшої вікової когорти, що може завадити стабілізації тенденцій розвитку благодійності останніх років [1]. Саме тому важливим є дослідження психологічних чинників, які можуть вплинути на особистісну мотивацію та безпосередню готовність до благодійності учнівської молоді, що може сприяти ширшому залученню підлітків до соціальних програм і проєктів і створити умови для формування у них сталої позитивної установки та здійснення такої діяльності в майбутньому.

Аналіз останніх даних і публікацій. У науковій літературі існує кілька підходів до аналізу феномена благодійності. Філософський підхід у змісті благодійності підкреслює такі аспекти, як любов до людей, милосердя, прагнення робити добро. Економічний підхід трактує благодійність як специфічну форму обміну, що відбувається на ринку соціальних послуг. Соціально-психологічний підхід розглядає благодійність як суспільну діяльність, спрямовану на реалізацію життєво важливих потреб і мотивів, елемент соціальної взаємодії [2; 41].

Дослідження просоціальної активності (волонтерство, благодійна діяльність, громадська та соціальна активність) підлітків в останні роки зосереджуються на декількох аспектах: наслідки залучення учнівської молоді до соціальних ініціатив, відповідна мотивація, чинники та механізми, що стимулюють благодійність учнів.

Позитивні впливи соціальної активності молоді на її академічну успішність, психосоціальний та соціально-політичний розвиток досліджували Б. Чрістенс та Б. Кіршнер (2011); К. Стробел, Дж. Осберг та Мак М. Лауглін (2006); Р. Уотс, К. Гуессоус (2006). Дослідження Дж. Піліавін та Е. Сієгл (2015) свідчать, що позитивні ефекти для

підлітків і студентів коледжу включають уникнення проблемної поведінки та переживань, уживання алкоголю та наркотиків, правопорушень, поганих оцінок та відмови від школи. Волонтери-підлітки також розвивають позитивні звички до соціальної відповідальності й швидше за все будуть задіяні у своїх громадах [3].

Патріція Баллард (2016) з колегами встановила, що участь підлітків у громадському активізмі пов'язана з можливістю подолання стресу, цілеспрямованістю та ідентичністю, соціальним капіталом і взаємозв'язками з іншими [4]. Аналіз даних лонгітюдного дослідження (9 471 осіб), здійснений П. Баллард, Л. Хойт і М. Пачуцькі (2019), продемонстрував, що громадянське залучення у період пізнього юнацтва позитивно корелює із соціально-економічним статусом і подальшою здоровою поведінкою та психічним здоров'ям у дорослому віці [5].

На думку вітчизняних фахівців, участь у добровільній діяльності дає школярам змогу реалізувати свої актуальні потреби щодо самовизначення і самореалізації в малій групі, відчувати не тільки комфорт узгодженої командної, колективної діяльності, а й виявити власну ініціативу та активність, утвердитись у своїй компетентності, підвищити власну самооцінку і заслужити авторитет, набути позитивного досвіду соціальної взаємодії [6; 10].

Дослідженням чинників і мотивації соціальної активності молоді, зокрема благодійництва та волонтерства, займалися З. П. Бондаренко (2008), Н. А. Вайнілович (2010), А. М. Львович (2014), Т. Л. Лях (2010), В. А. Поліщук (2013), А. Омото та М. Снайдер (2009), Н. Піарс та Н. Ларсон (2010), Лупінг' Ву (2011), Р. Опку (2012) та ін. Мотиви благодійності найчастіше пов'язують з моральними настановами (духовні цінності, норми моралі); громадянськими мотивами (бажання поліпшити соціальну ситуацію в країні, бути гідним членом суспільства); емпатійними реакціями (симпатія до нужденних, жаль, співчуття). Соціально-психологічні мотиви можуть пов'язуватися із соціально схвальною поведінкою або бажанням самоствердитися, досягти визнання, слідувати моді чи підтвердити соціальний статус [2; 42]. Саме соціальний компонент мотивації є домінуючим для учнівської молоді.

Об'єктивними чинниками, що зумовлюють розвиток просоціальної активності учнівської молоді, є родина, навчально-виховне середовище та групи членства. Так, позитивний вплив родини продемонстровано в дослідженні Марка Оттоні-Вільєльма, Давида Естелла та Нелі Пердье, яке показало, що не тільки приклад батьків, а навіть прості розмови про благодійність у родині підвищують грошову віддачу в благодійництві та добровільну поведінку підлітків [7].

Натаніель Фернандез, Сара Сніткер і Бен'ямін Нолтберґ, досліджуючи участь підлітків у благодійних спортивних заходах, виявили, що активом для розвитку щедрості та схильності до благодійності при цьому є: залучення до значимих справ, які впровадять організатори благодійних заходів; можливість позитивної ідентичності з тими, хто робить великодушні справи; групові норми, пов'язані зі щедрою поведінкою; вироблення позитивних емоцій, а також дія в ситуаціях, що супроводжуються дисонансом, який може бути зменшений завдяки підвищеній прихильності до щедрості [8].

Нікі Піарс і Рід Ларсон проаналізували динаміку мотивації підлітків за різних рівней залученості до просоціальних проєктів. За низького рівня залученості учнівська молодь може бути вмотивована загальною атмосферою проєкту. Значну роль на початкових етапах для підлітків можуть відігравати персональні якості лідера або керівника проєкту та симпатії (прагнення ідентифікації) з групою залучених однолітків. Більша залученість корелює з відчуттям важливості покладеної місії, реальності змін, власної зацікавленості. Високий рівень залученості передбачає перехід від пасивних до активних ролей, готовність брати на себе відповідальність [9].

Г. К. Юрчинська та О. В. Круцюк запропонували узагальнену схему детермінант благодійної, зокрема волонтерської діяльності, яка включає блок зовнішніх чинників (соціокультурне середовище, характеристики об'єкта допомоги, соціально-психологічні чинники) та особистісних чинників (особистісні, вольові, потребово-мотиваційні) [10; 202]. Баланс зовнішніх та особистісних чинників є основою для стабільної довготривалої благодійної діяльності, спроможності молоді людини до духовно-моральної поведінки у відповідь на вплив зовнішніх і внутрішніх обставин, її внутрішньої узгодженості в ситуаціях соціальної взаємодії.

Актуальним завданням є аналіз механізмів і чинників, що призводять до підвищення рівня залученості і формування у молоді сталої готовності до благодійності як стійкої установки, яка спирається на певний потенціал особистості, а також умов середовища та чинників впливу, які можуть сприяти формуванню такої готовності.

Метою статті є дослідження впливу особистісних, педагогічних і соціально-психологічних чинників на формування готовності молоді до благодійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження психологічних чинників формування готовності молоді до благодійної діяльності нами спільно з Т. Л. Деркачем було проведено емпіричне дослідження, що мало на меті охарактеризувати специфіку залучення молоді до благодійності та роль окремих детермінант, що впливають на її формування. Вибірку дослідження становили 92 особи віком 15–16 років, які були учнями 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів м. Білої Церкви. Для дослідження ролі педагогічного впливу порівнювалися групи учнів загальноосвітньої школи № 16 і Білоцерківського навчально-виховного об'єднання "Ліцей – Мала академія наук" (попередні інтерв'ю з учасниками дослідження показали, що в ліцеї, на відміну від школи, ведеться системна виховна та просвітницька робота, заохочується соціальні ініціативи учнів, проводяться благодійні заходи). Для дослідження особистісних чинників, пов'язаних з готовністю до здійснення благодійної діяльності, були використані "Методика діагностики самооцінки мотивації схвалення" (Д. Марлоу, Д. Краун), опитувальник "Мотивація допомоги" (С. К. Нартова-Бочавер), методика "Діагностика особистісної установки "Альтруїзм-егоїзм" (Н. П. Фетіскін, В. В. Козлов і Г. М. Мануйлова), методика діагностики рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко), "Ціннісний опитувальник"

(Ш. Шварц). Для виявлення рівня соціального залучення та досвіду благодійності як об'єктивних чинників готовності до благодійності використовувалася авторська анкета.

Інтегральні показники рівня залученості та досвіду та мотиваційна структура особистості дозволили нам виокремити групи учнів з різним ступенем готовності до благодійної діяльності. Ми визначили, що більше 50 % респондентів характеризуються середнім і високим рівнем залученості до благодійної діяльності та сформованою мотивацією допомоги (сер. = 1,13; від 0 до 2). При цьому графік нормального розподілу та кількісного розподілу показав невелике зміщення піку в бік високої залученості, а порівняння показників учнів різних навчальних закладів виявилось майже ідентичним (сер. ліц = 1,14; сер. школ = 1,13). Учні з високим рівнем готовності до благодійної діяльності систематично беруть участь у соціальних і благодійних проєктах, здійснюють певні пожертви, усвідомлюють суспільну значущість такої діяльності, проявляють ініціативність, беруть на себе певну відповідальність, отримують від просоціальної діяльності задоволення, для них характерна полімотивованість (індивідуальні та соціальні мотиви).

У ході кореляційного аналізу за Пірсоном було виявлено значущий зв'язок готовності до благодійної діяльності з особистісними особливостями учнів (0,406; знч. = 0,000), при цьому готовність має найсильніший зв'язок з альтруїзмом (0,710; знч. = 0,000), а от рівень розвитку емпатії у всієї вибірки суттєво не впливає на готовність до благодійності.

Низка закономірностей, що можуть бути пов'язані з педагогічним впливом, була виокремлена нами при порівнянні двох груп старшокласників (із загальноосвітньої школи та престижного ліцею). У першій групі досліджуваних (ліцей) на основі кореляційного аналізу спостерігаються значущі зв'язки готовності до благодійної діяльності з такими характеристиками, як альтруїзм (0,873; знч. = 0,000) та емпатія (0,404; знч. = 0,005). Розвиток творчого потенціалу та емоційного інтелекту учнівської молоді, які закладено в основу виховної програми ліцею, могли сприяти розвитку цих показників. Причому значущими у ліцеїстів є такі компоненти емпатії, як інтуїтивний канал (0,654; знч. = 0,000), проникна здатність в емпатії (0,435; знч. = 0,002) та ідентифікація (0,396; знч. = 0,006). Останні два показники тісно пов'язані із соціальним оточенням, щирістю та відкритістю стосунків, налаштованістю на взаємодію. У другій групі досліджуваних (школа) на основі кореляційного аналізу спостерігаються значущі зв'язки готовності до благодійної діяльності тільки з альтруїзмом (0,525; знч. = 0,000). При цьому раціональний канал емпатії має лише негативний зв'язок з готовністю до благодійності (–0,360; знч. = 0,014).

Кореляційний аналіз за Пірсоном продемонстрував значущий зв'язок між частотою благодійних пожертвувань та актуальним рівнем залучення, зокрема отриманням емоційного задоволення від альтруїстичного вчинку. Ця кореляція проявляється як у ліцеїстів (0,413; знч. = 0,004), так і у школярів (0,399; знч. = 0,006). Таким чином, частота пожертвувань у досвіді учнів може визначати актуальну готовність допомагати. Тобто учні, які надали матеріальну чи гуманітарну допомогу іншим, переживають позитивні емоції, починають краще думати про себе і надалі виявляють вищу готовність до благодійності. Частота благодійних пожертв пов'язана і з установкою учнів на альтруїзм (0,284; знч. = 0,006), що підкреслює роль роботи з установкою на допомогу іншим у виховних програмах для молоді.

Цікаво, що відповідний взаємозв'язок між показниками мотивації допомоги і позитивними реакціями (емоційне задоволення, зацікавленість, відчуття влас-

ної значимості тощо) та частотою участі у волонтерській діяльності не простежується. Цей факт, імовірно, указує, на значну кількість заходів, у яких учні беруть участь під тиском зовнішніх стимулів (зобов'язання, указівки вчителів, участь у планових заходах тощо).

При аналізі взаємозв'язку готовності до здійснення благодійної діяльності та мотиваційних і ціннісних настанов нами були виявлені значущі зв'язки між готовністю до благодійної діяльності та високим пріоритетом таких цінностей, як конформність (0,251; знч. = 0,016), універсалізм (0,211; знч. = 0,044) і доброта (0,608; знч. = 0,000), а також низьким пріоритетом цінностей самостійності (–0,474; знч. = 0,000), досягнення (–0,220; знч. = 0,035) та влади (–0,442; знч. = 0,000). Зв'язок готовності до благодійної діяльності з пріоритетами цінностей доброти та низьким пріоритетом цінностей влади і самостійності характеризує обидві групи досліджуваних, тому їх можна віднести до розряду базових для учнів готових до благодійності.

У групі ліцеїстів вищим виявився пріоритет у цінності стимуляції (знч. = 0,021), а у школярів порівняно вищим є пріоритет цінностей традиції (знч. = 0,013) та безпеки (знч. = 0,000). Відмінності виявлено у кореляціях із цінностями досягнення, універсалізму та конформності. Для групи вибірки ліцеїстів цінність, яка обумовлює їхню готовність до участі в благодійності, – це універсалізм (0,294; знч. = 0,047) як розуміння, терпимість, прагнення захисту добробуту всіх людей і природи при характерному зниженні прагнення досягнень (–0,384; знч. = 0,008) як особистого успіху відповідно до соціальних стандартів. А для групи школярів на готовність до благодійності впливає передусім цінність конформності (0,361; знч. = 0,014) як стримування дій і мотивів, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням.

Пропагування цінностей сталого розвитку (sustainable development), соціального розвитку та толерантності у програмі виховної роботи ліцею разом із заохоченням участі у соціальних проєктах дозволило учням отримати досвід благодійності для подальшої готовності до такої активності. При цьому така активність не потребує схвалення. Натомість у групі школярів значущим є зв'язок готовності до благодійної діяльності та конформності. У даній особливості простежується вплив традиційного стилю виховання з орієнтацією на чіткі групові норми та очікування (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага до батьків і старших). Готові до благодійності учні з високою конформністю – це "правильні" учні або "відмінники в усьому", які завжди слідує вимогам батьків та учителів. Недоліком такого роду готовності є домінування зовнішніх мотивів.

Ми також проаналізували взаємозв'язок готовності до здійснення благодійної діяльності із залученням учнів до просоціальної активності в різних типах середовищ: сім'я, друзі, навчальний заклад (учителі та однокласники), позакласні заклади (гуртки, клуби, секції), громадські або політичні організації та релігійні організації. Учні ліцею з високим рівнем готовності до благодійності зазначили, що найчастіше беруть участь у благодійності саме разом із сім'єю (0,392; знч. = 0,007), учителями та однокласниками (0,308; знч. = 0,038), у позакласних закладах (0,371; знч. = 0,011), а також у складі релігійних організацій (0,297; знч. = 0,045). Натомість учні школи з високим рівнем готовності до здійснення благодійної діяльності зазвичай роблять це із сім'єю (0,371; знч. = 0,011) та ніколи не займаються благодійністю із членами релігійних організацій (–0,384; знч. = 0,008). Таким чином, продемонстровано надзвичайну роль моделей поведінки та батьківського заохочення до благодійної діяльності для подальшої просоціальної активності учнівської молоді.

Утім роль педагогічного чинника теж є незаперечною. У ліцеїстів з високим рівнем готовності до благодійної діяльності саме навчальний заклад був першим місцем, де вони випробували свої сили як волонтери, благодійники чи активісти. Показник високої соціальної залученості тісно корелює в таких учнів з участю у шкільній просоціальній активності (0,478; знч. = 0,001). Роль моральної підтримки оточення авторитетних дорослих та однолітків має вирішальне для них значення і сприяє формуванню позитивної установки на благодійну діяльність.

Однофакторний дисперсійний аналіз за критерієм участі в благодійності разом з учителями та однокласниками показав, що участь у благодійності в школі має статистично значущий вплив на залучення в таких сферах, як сім'я (знч. = 0,007), друзі (0,000), гуртки, клуби, секції (знч. = 0,001), громадські чи політичні організації (знч. = 0,009). Спочатку учні випробовують свої сили в межах навчальної діяльності з активним залученням членів сім'ї молодих людей, потім це переходить у простір позакласної роботи чи громадських організацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило виокремити ряд особистісних і соціально-психологічних чинників, що впливають на формування готовності підлітків до здійснення благодійної діяльності. Вагомими особистісними характеристиками, що обумовлюють готовність учнів до благодійництва, є альтруїзм і розвинута емпатія, пріоритетність цінностей доброти та універсалізму. Такі підлітки не лише систематично займаються благодійною діяльністю, а й виявляють при цьому високий рівень залученості (самостійність, ініціативність, здатність отримувати позитивні емоції від такої діяльності), а також полівмотивованість. Основними осередками для формування готовності до благодійності в підлітковому віці є родина та шкільне середовище.

Особливої уваги при подальших дослідженнях вимагає специфіка мотивації та стимулювання учнів з неформованою готовністю до благодійної діяльності. Відсутність позитивних моделей подібної поведінки в родині перекладає всю відповідальність щодо залучення та мотивації таких підлітків на педагогічне середовище. При цьому, як показують проаналізовані дослідження, механічне залучення до шкільних акцій та проєктів не даватиме належного результату. Ідеться про розробку комплексних програм, що передбачала б одночасний розвиток певних особистісних якостей та компетентності з поступальним залученням до просоціальної активності.

Список використаних джерел

1. Громадська активність громадян України: загальнонаціональне дослідження // Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>
2. Клименко І. В. Психологічні особливості сприймання звернень про благодійну матеріально-технічну допомогу / І. В. Клименко, У. М. Качор // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, 2015. – № 2(27). – С. 40–46.
3. Piliavin J.A. Health and Well-being Consequences of Formal Volunteering / J. A. Piliavin, E. Siegl // The Oxford Handbook of Prosocial Behavior, 2015. – Vol. 1. – P. 450–464.
4. Ballard P. J. Implications of Youth Activism for Health and Well-Being / P. (Jahromi) Ballard, E. J. Ozer // Contemporary Youth Activism: Advancing Social Justice in the United States, – Praeger, 2016. – 433 p. – Url: https://www.researchgate.net/publication/303895913_Implications_of_Youth_Activism_for_Health_and_Well-Being
5. Ballard P. J. Impacts of Adolescent and Young Adult Civic Engagement on Health and Socioeconomic Status in Adulthood / P. J. Ballard, L. T. Hoyt, M. C. Pachucki // Child Development, 2019. – Vol. 90, Issue 4. – P. 1138–1154.

6. Добровична діяльність школярів : методичні рекомендації / Т. Ф. Алексєєнко, А. П. Данилова, А. І. Конончук, Т. Ю. Куниця / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. – 104 с.
7. Ottoni-Wilhelm M. Role-modeling and conversations about giving in the socialization of adolescent charitable giving and volunteering / M. Ottoni-Wilhelm, D. B. Estell, N. H. Perdue // Journal of Adolescence, 2014. – Vol. 37, Issue 1. – P. 53–66.
8. Fernandez N. A. Charitable Sporting Events as a Context for Building Adolescent Generosity: Examining the Role of Religiousness and Spirituality / N. A. Fernandez, S. A. Schnitker, B. J. Houlberg // Religions, 2016. – 7(3), 35.
9. Pearce N.J. How Teens Become Engaged in Youth Development Programs: The Process of Motivational Change in a Civic Activism Organization / N. J. Pearce, R. W. Larson // Applied Developmental Science, 2006. – Vol. 10. – № 3. – P. 121–131.
10. Юрчинська Г. К. Волонтерська діяльність: сутність і психологічні детермінанти / Г. К. Юрчинська, О. В. Круцюк // Укр. психол. журн., 2017. – № 2 (4). – С. 188–204

References

1. Ghromadsjka aktyvnistj ghromadjan Ukrajiny: zaghaljnonacionaljne doslidzhennja [Elektronnyj resurs] // Fond "Demokratychni iniciatyvy" imeni Iljka Kucheriva, 2018. – Url: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>
2. Klymenko I.V., Kachor U.M. Psykholohichni osoblyvosti spryjmannya zvernennj pro blaghodijnu materialjno-tehnicchnu dopomoghu / I.V. Klymenko, U.M. Kachor // Aktualni problemy sociologhiji, psykholohiji, pedaghoghiky, 2015. – №2 (27). – S.40-46
3. Piliavin J.A., Siegl E. Health and Well-being Consequences of Formal Volunteering / Jane Allyn Piliavin and Erica Siegl // The Oxford Handbook of Prosocial Behavior, 2015. – Vol. 1, – Pages. 450-464. – DOI: <https://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195399813.013.024>

4. Ballard P.J., Ozer E. J. Implications of Youth Activism for Health and Well-Being / Parissa (Jahromi) Ballard, Emily J Ozer // Contemporary Youth Activism: Advancing Social Justice in the United States, – Praeger, 2016. – 433 pages. – Url: https://www.researchgate.net/publication/303895913_Implications_of_Youth_Activism_for_Health_and_Well-Being
5. Ballard P.J., Hoyt L.T., Pachucki M.C. Impacts of Adolescent and Young Adult Civic Engagement on Health and Socioeconomic Status in Adulthood / Parissa J. Ballard, Lindsay T. Hoyt, Mark C. Pachucki // Child Development, 2019. – Vol. 90. – Issue 4. – Pages 1138-1154. – DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.12998>
6. Dobrochynna dijajlnistj shkoljariv: metodychni rekomendacii / T. F. Aljeksjejenko, A. P. Danilova, A.I. Kononchuk, T. Ju. Kunycja / pid.zagh. red. T.F.Aljeksjejenko. – Nizhyn: Vydavcj PP Lysenko M.M., 2015. – 104 s.
7. Ottoni-Wilhelm M., Estell D. B., Perdue N. H. Role-modeling and conversations about giving in the socialization of adolescent charitable giving and volunteering / MarkOttoni-Wilhelm, David B. Estell, Neil H.Perdue // Journal of Adolescence, 2014. – Volume 37. – Issue 1. – Pages 53–66. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.10.010>
8. Fernandez N.A., Schnitker S.A., Houlberg B.J. Charitable Sporting Events as a Context for Building Adolescent Generosity: Examining the Role of Religiousness and Spirituality / Nathaniel A. Fernandez, Sarah A. Schnitker and Benjamin J. Houlberg // Religions, 2016 – 7(3), 35. – DOI: <https://doi.org/10.3390/rel7030035>
9. Pearce N.J., Larson R.W. How Teens Become Engaged in Youth Development Programs: The Process of Motivational Change in a Civic Activism Organization / Nickki J. Pearce & Reed W. Larson // Applied Developmental Science, 2006. – Vol. 10. – No. 3. – Pages 121-131
10. Jurchynsjka H.K. Krucjuk O.V. Volontersjka dijajlnistj: sutnistj i psykholohichni determinanty / H.K. Jurchynsjka, Krucjuk O.V. // Ukrainskyj psykholohichnyj zhurnal, 2017. – № 2 (4). – С.188-204

Надійшла до редколегії 05.05.19

Рецензовано 12.05.19

I. Klymenko, PhD (Candidate of Psychology Science), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4539-1087

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMATION THE READINESS FOR CHARITY AMONG ADOLESCENTS

The article is devoted to the study of psychological factors that can influence upon personal motivation and readiness for charity of adolescent. The findings can help to increase the effectiveness of programs that involve young people in charity and identify the most effective methods to form prosocial behavior of young people aimed at helping and supporting others in the long run.

The purpose of the article is to investigate the influence of personal, pedagogical and socio-psychological factors on the formation of young people's readiness for charitable activity.

The author analyzed the potential positive consequences of prosocial activity for adolescents, identified the main motives of charity and the specific motivation of high school students, summarized information about the factors and mechanisms of involvement and formation of charitable readiness. Analysis of the data obtained in the empirical study of adolescents from two schools with different pedagogical environment and different levels of organization of school prosocial activity, allowed to identify a number of patterns that indicate the dominant factors in the formation of adolescents readiness for charity. We have found that altruism, empathy and the dominance of values of universalism, goodness and conformity are significant personal characteristics that determine the readiness for charitable activity. Significant personal factors are polymotivation (the combination of personal and social motives for charitable activities), a high level of involvement in such activities and the availability of certain experiences. We have found that the most important environments for development of charity readiness are the family and the school. The immediate environment (project team) and the authority of the mentor, the possibility of self-realization, the reach of the result, the opportunity to receive positive emotions, the level of responsibility play a significant role in increasing the level of involvement in school projects and programs. In a school where teachers attach great importance to the prosocial activity of students in the educational process, the impact of the school environment becomes major. It determines the readiness for further charity both with the family and as a part of extracurricular activities.

Keywords: charity, adolescents, charity motivation, charity determinants, psychological readiness

И. Клименко, канд. психол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID ID 0000-0003-4539-1087

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ У ПОДРОСТКОВ ГОТОВНОСТИ К БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ

Посвящено исследованию психологических факторов формирования у старшеклассников готовности к благотворительной деятельности. Проанализированы основные мотивы благотворительности, последствия просоциальной активности для подростков, факторы и механизмы формирования готовности к благотворительной деятельности. Выявлены взаимосвязи между готовностью к благотворительности, уровнем вовлеченности и опытом подобной деятельности, личностными характеристиками подростков, в частности проявлениями эмпатии, альтруизма и ценностными ориентирами, влиянием семьи и педагогической среды.

Ключевые слова: благотворительная деятельность, подростки, мотивация благотворительности, детерминанты благотворительности, психологическая готовность

УДК 37.013.42

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/7>Ю. Красілова, асист.
ORCID iD 0000-0003-3758-5025В. Марчук, студ.
ORCID iD 0000-0003-1288-4029

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто підходи до визначення поняття "інклюзивне навчання". Визначено особливості комунікації між дітьми молодшого шкільного віку в інклюзивному середовищі. Виявлено, що спілкування та сприймання дітей з особливими освітніми потребами великою мірою залежить від форми інвалідності, оскільки дітям з фізичною інвалідністю легше соціалізуватись, їх краще сприймають у колі однолітків, з ними більше спілкуються та взаємодіють. Доведено, що ставлення учнів до однокласників з інвалідністю залежить від ставлення їхніх батьків до інклюзії та інклюзивного середовища.

Ключові слова: інклюзивне середовище, вплив, комунікація, батьки, діти з інвалідністю, школа.

Вступ. У зв'язку з упровадженням інклюзивної освіти в Україні з'являється потреба в налагодженні міжособистісної комунікації між учнями, між учителем і дитиною з інвалідністю, між учителем і батьками для активного залучення дітей з інвалідністю до навчального середовища.

В Україні створено 9 157 інклюзивних закладів (за даними Міністерства освіти і науки України), лише в Київській області до школи пішли 1054 учні з інвалідністю. У цих школах створено 416 ресурсних кімнат і 262 медіатеки. У зв'язку із цим стає гострою проблемою неприйняття дітей з інвалідністю до загальноосвітніх закладів.

У нашому дослідженні ми зосередилися саме на особливостях комунікації між дітьми в інклюзивному середовищі. Ми вважаємо, що ця тема є дуже актуальною і корисною для успішної соціалізації дітей з інвалідністю. Створюючи та запроваджуючи інклюзивне навчання в закладах освіти, ми отримуємо не лише розвінчання стереотипів і гідну освіту для всіх, а і толерантне суспільство та повноправних громадян країни.

Тема інклюзивної освіти є актуальною в сьогоденні, її досліджують як українські, так і зарубіжні вчені, але перш за все в нашому дослідженні ми спираємось на правову базу, до якої відносимо Закон України про освіту, Концепцію "Нової української школи", Концепцію розвитку інклюзивної освіти, Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю.

Наведені вище аргументи показують необхідність у дослідженні підходів до налагодження комунікацій між учнями в інклюзивному середовищі, впливу батьків на поведінку дітей і ролі соціального педагога в цьому процесі.

Мета статті полягає у визначенні особливостей міжособистісних стосунків учнів в інклюзивному середовищі та впливу батьків на формування толерантного ставлення до дітей з інвалідністю.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивченням проблем інклюзії займалися вітчизняні дослідники (Л. Будяк, І. Зверева, Г. Бевз, А. Капська, А. Мудрик, Н. Мирошніченко) та зарубіжні дослідники (A. Dyson, A. Millward, C. Clarke, D. Mitchell, S. Robson, T. Loreman). Поняття, мета та принципи інклюзивного навчання виокремлені в роботах А. Колупаєвої, К. Мілютіної, Н. Назарової, С. Шевченка, М. Чайковського. Л. І. Мішик розглядає практики налагодження комунікації та виховання толерантності в міжособистісному спілкуванні. Л. М. Ковригіна у своїх напрацюваннях зосереджує увагу на організації інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах. У роботах О. І. Косаревої, А. Маслоу, В. Сітарової та ін. розглядається питання про формування толерантного інклюзивного середовища в дошкільних і молодших шкільних класах. К. О. Максимова

описувала основні підходи до формування толерантності у дітей в інклюзивному середовищі.

Отже, багато науковців досліджували питання формування толерантності в міжособистісному спілкуванні, і разом із тим, роль батьків у формуванні толерантного ставлення до дітей з інвалідністю не розкривається.

Існують декілька підходів до визначення поняття "інклюзивне навчання". За постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах" інклюзивна освіта спрямовується на реалізацію права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, сприяння їхній соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі в навчально-виховному процесі [1].

За визначенням ЮНЕСКО: "Інклюзивне навчання – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі". Ми погоджуємось з даним визначенням, оскільки воно включає в собі освітню і культурну сферу життя, сприяє забезпеченню участі в житті громади молоді з інвалідністю та попереджає дискримінацію і соціальну ізоляцію в навчальному процесі.

За Концепцією розвитку інклюзивної освіти інклюзивне навчання визначається як: "комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей" [2].

В Україні є законодавчо затверджені документи, які регулюють стан і розвиток інклюзивної освіти. Серед них є міжнародні документи, зокрема "Декларація про права людей з інвалідністю", проголошена ООН з 9 грудня 1975 року, яка має на меті включити людей з інвалідністю до всіх сфер життя, у тому числі й в освітній процес. Ми погоджуємось із цим твердженням, оскільки люди з інвалідністю мають функціонувати безпосередньо у всіх сферах життєдіяльності суспільства, оскільки це пришвидшує процес соціалізації, навчає толерантності й спростовує багато стереотипів.

Проаналізувавши законодавчу базу [1, 2, 4], ми можемо виокремити такі підходи до побудови інклюзивної моделі освіти:

1. Право на освіту має надаватись без будь-яких обмежень чи дискримінацій.
2. Держава має гарантувати дотримання принципу рівних можливостей і забезпечити право на початкову, середню, вищу освіту дітям, молоді та дорослим з інвалідністю.
3. За потреби навчальна програма може змінюватись.

4. За запитом в інклюзивному середовищі дозволяється забезпечення послуг перекладачів чи інших необхідних послуг.

5. Включення людей з інвалідністю до освітнього процесу сприяє їхній успішній соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилось на базі двох закладів: Опорного закладу "Теплицька загальноосвітня школа I–III ступенів № 1 Теплицької районної ради Вінницької області" та КНЗ "Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат" Житомирської обласної ради.

Опорний заклад – "Теплицька загальноосвітня школа I–III ступенів № 1 Теплицької районної ради Вінницької області". Цей заклад освіти отримав статус опорного закладу після приєднання Комарівської філії I–II ступенів, Розкошівської філії I–II ступенів і Стражгородської філії I–II ступенів. У школі навчаються 462 учні. Із них дві учениці мають інвалідність, дівчинка з ментальною інвалідністю проходить індивідуальне навчання вдома, а учениця третього класу з фізичною інвалідністю ще з першого класу відвідує школу. Саме в цьому класі протягом п'яти уроків і чотирьох перерв ми мали можливість спостерігати за поведінкою дітей та їхнім ставленням один до одного.

КНЗ "Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат" Житомирської обласної ради. У цій школі навчаються 83 учні. Спостереження ми проводили в 5-му класі, де навчаються 11 дітей, серед яких шестеро – з ментальними порушеннями. Спостереження відбувалося протягом чотирьох уроків і чотирьох перерв, де ми мали можливість аналізувати комунікацію між дітьми не лише в навчальному процесі, а й у позакласній роботі та їхню поведінку в ігровій діяльності. Вибірка становила 30 осіб.

Спираючись на теоретичні дослідження, ми виокремили параметри, на основі яких мали можливість оцінити міжособистісну комунікацію учнів у класі, в якому навчаються учні з інвалідністю. Серед параметрів ми виокремили:

- сприймання учня з інвалідністю в колективі;
- ставлення дитини з інвалідністю до думки колективу, критики, зауважень;
- стиль відносин учня з інвалідністю з однолітками;
- чи користується дитина з інвалідністю авторитетом у класі;
- як проводить дитина з інвалідністю час на перерві;
- з ким найчастіше у дитини з інвалідністю бувають конфлікти;
- яку роль дитина з інвалідністю обирає для себе під час ігор з однокласниками.

Відповідно до зазначених вище параметрів у процесі нашого дослідження ми отримали такі результати.

У загальноосвітній школі був спокійно-доброзичливий стиль. За весь період спостереження дитина з інвалідністю не вступала в конфлікт з однолітками і вчителями. Дівчинка з інвалідністю часто брала на себе роль ініціатора та активного учасника колективних ігор. Ця дівчина користувалась популярністю серед однокласників, оскільки за весь час нашого спостереження вона жодного разу не залишалась сама, проводила час зі своїми двома найкращими друзями та з усім класом на перерві.

Натомість у спеціальній школі-інтернаті зустрічались різні випадки, а саме:

- у чотирьох учнів був спокійно-доброзичливий стиль, вони активно брали участь у спільній діяльності та не провокували конфлікти,

- у одного з учнів був агресивний стиль відносин, за час спостереження у нього було три суперечки з однокласником і він був ініціатором однієї бійки,

- у одного з учнів спостерігався відособлений стиль, хлопець ні з ким не спілкувався, крім учителів на уроках.

Відповідно до параметра про проведення вільного часу на перерві можемо зазначити, що цей параметр більше залежить від настрою дітей. Оскільки на одній перерві вони можуть грати в спільні ігри всім класом, а на наступній перерві з'являється бажання побути на самоті.

У спеціальній школі-інтернат, ми спостерігали випадок неприйняття одного з учнів класу. За партою цей учень сидів сам, за весь день до нього жодного разу не підійшли і не заговорили однокласники, також цей учень виявив пасивну позицію до спільних ігор, завжди шукав причину, щоб уникнути участі в іграх. Під час проведення спостереження у спеціальній школі ми були свідком глузувань з дитини з інвалідністю, після чого вона категорично відмовилась проводити час з однокласниками на перерві.

Можемо зробити висновок, що в спеціальній школі-інтернаті ми спостерігали відсутність комунікації та дружніх стосунків з дітьми з інвалідністю, припускаємо, що це через відсутність будь-яких заходів для налагодження комунікації між дітьми.

Також ми провели дослідження обізнаності та ставлення батьків першокласників до процесу запровадження інклюзивного навчання за допомогою методу анкетування, який проводився в онлайн-формі. Вибірка становила 170 респондентів, це батьки, діти яких навчаються у різних класах (із першого по одинадцятий), із них 49 респондентів – батьки, діти яких не мають порушень і навчаються в першому класі (у загальноосвітніх школах, приватних школах, ліцеях і гімназіях).

Для об'єктивної оцінки ми створили онлайн-опитування, яке складалось із п'яти блоків і, відповідно, кожен блок мав по 3–4 питання. У нашому опитувальнику були такі блоки:

1. Обізнаність щодо інклюзивної освіти.
2. Ставлення до дітей з інвалідністю.
3. Нозологія.
4. Виховання толерантності.
5. Відносини між дітьми.

На основі узагальнення одержаних результатів визначено, що правильне (виходячи з теорії, яку ми проаналізували) розуміння поняття інклюзії мають 56 % респондентів, наприклад, "інклюзивне навчання – це забезпечення рівного доступу до навчання в загальноосвітніх закладах" і "інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище"; 26 % респондентів визначають інклюзію як певну категорію особливих дітей та ще 18 % мають абсолютно неправильні думки і твердження щодо інклюзивної освіти, наприклад: "інклюзія – це відхилення від норми", "це захворювання, при якому потрібна допомога". Згідно з опитуванням 82 % відповідачів розуміють мету інклюзивного навчання. Відповіді стосувались соціалізації дітей з інвалідністю, рівні можливості отримання права на освіту, навички налагодження комунікації з однолітками та прищеплення толерантності суспільству. Загальними висловами керувались 18 % респондентів, такими як "забезпечення гідного життя кожного громадянина" чи "щоб усі були рівні". Траплялись і відповіді "вилікувати наше хворе суспільство", а також "інклюзія – це захворювання, при якому потрібна допомога".

Отже, можемо зазначити, що високий рівень обізнаності батьків в інклюзивній освіті мають 48 % респондентів. Натомість середній рівень обізнаності батьків – 36 % і низький мають лише 16 % респондентів.

Наш другий блок присвячений ставленню батьків до дітей з інвалідністю. Доцільним спільне навчання в одному класі дітей з типовим рівнем розвитку і з особливостями психофізичного розвитку вважають 70 % респондентів, але за умови, що психофізичне порушення не становить загрози іншим дітям.

Ми запитали думку батьків про те, де ж краще навчатись дітям з інвалідністю і отримали такі результати: 57 % вважають, що дітям буде краще навчатись у звичайній загальноосвітній школі, оскільки це стане підготовкою їх до самостійного життя, буде сприяти успішній соціалізації та навичкам співпраці в колективі. Також у відповідях респондентів було твердження, що "було б добре бачити один одного, але навчатись у різних класах". Натомість 30 % відповідалів упевнені, що дітям буде краще в спеціалізованих закладах, коментуючи це тим, що для таких дітей необхідний індивідуальний підхід і сьогодні школа ще не готова забезпечити їх усім необхідним (у т. ч. і немає спеціально підготовлених педагогів). "Діти повинні навчатись там, де їм буде комфортно" – такої думки дотримуються 13 % респондентів. Таким чином, можемо зазначити, що думки батьків розділились, але всі їхні обґрунтування спирались

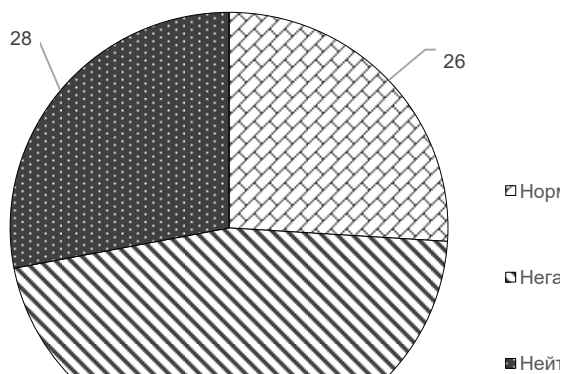

Рис. 1. Ставлення до присутності в класі дитини з ментальною інвалідністю, %

Четвертий блок стосується вихованню толерантності і ми поставили ряд питань, які стосуються потреби у проведенні бесід з дітьми з питань толерантного ставлення та способу найкращого донесення інформації до дитини. Вважають, що потрібно проводити бесіди 70 % батьків, тому вони теж розповідають дітям про інклюзію та толерантне ставлення до людей з інвалідністю, а 30 % не впевнені в актуальності та важливості бесід на цю тему.

Ми зібрали інформацію, про найдієвіші способи подачі інформації й виявили, що це насамперед бесіди з дітьми, особистий приклад, фільми та мультсеріали, спільні заходи та різноманітні відео на тему інклюзивності. Ми погоджуємось, що це справді корисні способи подачі інформації особливо актуальні для такої вікової категорії.

У п'ятому блоці "Відносини між дітьми" наше дослідження показало, що 72 % опитаних не знають чи їхня дитина надає допомогу однокласникам. Відповідно 28 % тих батьків вважають, що їхня дитина надає підтримку та допомогу однокласникам з інвалідністю. Ми зустрілись зі складнощами оцінювання результатів даного блоку, адже в багатьох школах ще немає інклюзивних класів, тому батьки можуть лише здогадуватись, які б стосунки були у їхніх дітей з однокласниками.

Наступні результати показали: 62 % батьків стверджують, що їхня дитина має дружні стосунки з усіма однокласниками. На запитання чи помічали ви зміни в поведінці чи судженнях своєї дитини, які можна обумовити впровадженням інклюзивної освіти, 85 % відпові-

перш за все на комфортність у навчанні дітей з інклюзією та без інклюзії.

Третій блок присвячений вивченню нозології. Розглядалися можливі ситуації, які могли б зустрітись в інклюзивному навчанні, що стосувались особливостей поведінки дітей з порушенням психофізичного розвитку. На питання "Як Ви сприймете, якщо поряд за партою з вашою дитиною посадили однокласника на інвалідному візку?" 98 % респондентів були б раді такій ситуації, адже вважають, що це піде на користь їхнім дітям. Були досить оригінальні відповіді, такі як: "Круто, вони могли б разом думати над апгрейтом возика". Абсолютно всі батьки нормально поставилися, якщо б їхня дитина затримувалася після уроків, щоб допомогти своєму однокласнику з інвалідністю.

Відповідно до результатів дослідження ми можемо стверджувати, що батьки краще сприймають дітей з фізичною інвалідністю, ніж дітей з ментальною інвалідністю. Це підтверджують не лише наші спостереження, а й відповіді батьків, які свідчать про те, що практично всі батьки були б не проти, якщо з їхньою дитиною сидітиме дитина на інвалідному візку (рис. 1, рис. 2).

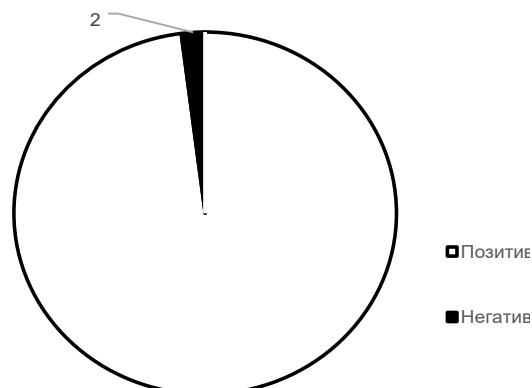

Рис. 2. Ставлення до присутності в класі дітей з фізичною інвалідністю, %

дей були "ні". Інші 15 % навели приклади, коли дитина копіює та повторює поведінкові розлади і був випадок, коли дитина просила змінити школу.

В одному із питань, які входили до даного блоку, ми дали можливість батькам написати свої припущення щодо впливу на їхніх дітей інклюзивного навчання. Таким чином, 63 % респондентів вважають, що впровадження інклюзивної освіти позитивно вплине на дитину та сприятиме набуттю життєвих навичок. Характер впливу залежить від організації освітнього процесу – так вважають 31 % відповідалів і лише 6 % батьків думають, що вплив буде негативним.

Отже, результати відповідей у п'ятому блоці свідчать про те, що діти допомагають своїм однокласникам без умовного поділу на тих, хто з інклюзією чи без неї, так само цей фактор і не залежить від побудови дружніх стосунків між однокласниками.

Висновки. У результаті нашого дослідження ми виявили, що спілкування та сприймання дітей з особливими освітніми потребами великою мірою залежать від форми інвалідності, оскільки дітям з фізичною інвалідністю легше соціалізуватись, їх краще сприймають у колі однолітків, з ними більше спілкуються та взаємодіють. Це підтверджують не лише наші спостереження, а й відповіді батьків, які практично всі не заперечують, щоб з їхньою дитиною сиділа дитина на інвалідному візку, а не дитина з ментальними порушеннями.

Таким чином, отримані результати дозволяють стверджувати, що батьки мають значний вплив на особливості міжособистісної комунікації дітей в інклюзивному середовищі. Варто зазначити, що в результаті нашого дослідження ми виявили, що батьки достатньо обізнані у сфері інклюзії і разом із тим, вони не готові до впровадження інклюзивної освіти. Для успішного впровадження інклюзивної освіти та створення комфортного середовища для всіх ми маємо працювати безпосередньо з батьками, щоб вони зрозуміли, що запровадження інклюзивного середовища не нашкодить їхнім дітям, а навпаки сформує у них навички толерантності до дітей з інвалідністю. Тому потрібно забезпечити розуміння батьками особливостей дітей з інвалідністю шляхом проведення лекцій, тренінгів, організації перегляду фільмів про інклюзивне навчання.

Перспективними є подальші напрями досліджень ефективних способів подачі інформації щодо інклюзивної освіти для дітей та батьків, що сприятиме усуненню стереотипів і налагодженню активної комунікації в інклюзивному середовищі.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова КМУ [Електронний ресурс] // Документ 872-2011-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.08.2017, підстава – 588-2017-п – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p>
2. Концепція розвитку інклюзивної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 // веб-портал osvita.ua. [Електронний ресурс] – Режим доступу: osvita.ua
3. Мішук Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання / Л. І. Мішук. – Запоріжжя, 2012.
4. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Документ 995_g71, чинний, поточна редакція 06.07.2016 – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Миліутіна К. Роль соціального педагога та шкільного психолога у впровадженні інклюзивного навчання / К. Миліутіна // Матеріали Круглого столу "Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні", 2018. – С. 11–16.
6. Максимов К. О. Основні підходи до формування у студентів ВНЗ / К. О. Максимов // Наук. вісник Донбасу, 2011. – № 2. – Режим доступу: https://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_2_6

7. Сак Т. В. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі / Т. В. Сак // Особлива дитина: навчання і виховання. – Рівне, Ін-т педагогіки НАПН України, 2014.

8. Концепція розвитку інклюзивної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 // веб-портал osvita.ua. [Електронний ресурс]

9. Навчальні програми для підготовчого, 1–4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi.html>

10. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / А. А. Колупаєва // Серія "Інклюзивна освіта", 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://education-inclusive.com/wp-content/docs/Navchalno-metodychny-posibnyk-Osnovy-Inklyuzivnoyi-osvity.pdf>

References

1. Postanova KMU Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladykh [Elektronnyi resurs] // Dokument 872-2011-p, chynnyi, potochna redaktsiia – Redaktsiia vid 16.08.2017, pidstava – 588-2017-p – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p>
2. Kontsepsiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.10.2010 r. No 912 // veb-portal osvita.ua. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: osvita.ua
3. Mishuk L. I. Inklyuzivna osvita yak umova sotsializatsii ditei-invalidiv u protsesi navchannia / L. I. Mishuk. 2012.
4. Konventsiia OON pro prava osib z invalidnistiu. Dokument 995_g71, chynnyi, potochna redaktsiia 06.07.2016 – Rezhym dostupu do resursu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Miliutina K. Rol sotsialnoho pedahoha ta shkilnoho psykhologa u vprovadzhenni inklyuzivnoho navchannia / K. Miliutina. // Materialy Kruhloho stolu Perspektivy rozvytku Sotsialnoi pedahohiky v Ukraini, 2018. – S. 11–16.
6. Maksymova K. O. Osnovni pidkhody do formuvannia tolerantnosti u studentiv VNZ / K. O. Maksymova. // Naukovyi visnyk Donbasu. – 2011. – № 2. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_2_6
7. Sak T. V. Indyvidualizatsiia navchannia uchniv z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inklyuzivnomu klasi / T. V. Sak. // "Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia". – 2014.
8. Kontsepsiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.10.2010 r. No 912 // veb-portal osvita.ua. [Elektronnyi resurs]
9. Navchalni prohramy dlia pidhotovchoho, 1–4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia rozumovo vidstalykh ditei Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi.html>
10. Kolupaieva A. A. Osnovy inklyuzyvnoi osvity [Elektronnyi resurs] / A. A. Kolupaieva // Seria "Inklyuzivna osvita"– 2011. – Rezhym dostupu do resursu: <http://education-inclusive.com/wp-content/docs/Navchalno-metodychny-posibnyk-Osnovy-Inklyuzivnoyi-osvity.pdf>

Надійшла до редколегії 10.06.19

Рецензовано 14.06.19

Y. Krasilova, assistant
ORCID iD 0000-0003-3758-5025

V. Marchuk, student
ORCID iD 0000-0003-1288-4029

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SPECIAL FEATURE OF THE COMMUNICATION BETWEEN CHILDREN IN THE INCLUSIVE ENVIRONMENT

We have considered approaches to define the concept "inclusive education". We have defined features of the communication between elder school children in the inclusive environment. Found that communication and perception of children with special needs depend much on disability form because kids with physical disabilities can more easy socialize, they are perceived better in the peer community, they are more communicated and interacted. It is proved that children's attitude to classmates with disabilities depends on attitude of their parents to the inclusiveness and inclusive environment. We have defined, that for successful introducing inclusive education and creating a comfortable environment for all we have to work directly with parents so that they understand that introducing an inclusive environment will not harm their children, but will form their tolerance skills for children with disabilities.

Therefore, it is necessary to provide parents with an understanding of the features of children with disabilities, through lectures, trainings, and viewing films about inclusive education.

Further directions for exploring effective ways of presenting information on inclusive education for children and parents are perspective, which will help to eliminate stereotypes and establish active communication in an inclusive environment.

Keywords: inclusive environment, influence, communication, parents, children with disabilities, school.

Ю. Краси́лова, ассист.
ORCID iD 0000-0003-3758-5025

В. Марчук, студ.
ORCID iD 0000-0003-1288-4029

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАЦИИ МЕЖДУ ДЕТЬМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ

Рассмотрены подходы к определению понятия "инклюзивное обучение". Определены особенности коммуникации между детьми младшего школьного возраста в инклюзивной среде. Обнаружено, что общение и восприятие детей с особыми образовательными потребностями в большой степени зависят от формы инвалидности, поскольку детям с физической инвалидностью легче социализироваться, их лучше воспринимают в кругу сверстников, с ними больше общаются и взаимодействуют. Доказано, что отношение учащихся к одноклассникам с инвалидностью зависит от отношения их родителей к инклюзии и инклюзивной среде.

Ключевые слова: инклюзивная среда, влияние, коммуникация, родители, дети с инвалидностью, школа.

УДК 364.442:388.08

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/7>

Н. Чернуха, д-р пед. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Розглядаються питання становлення та розвитку соціальної педагогіки і перспективи її подальшої розбудови, оскільки в умовах сьогодення, відповідно до пріоритетних векторів державної соціальної політики, значно активізується соціально-педагогічна робота з різними соціальними групами населення. Здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів до характеристики парадигм соціально-педагогічної діяльності. Проаналізовано нормативно-правову базу соціально-педагогічної роботи в Україні. Виокремлено найбільш ефективні механізми соціально-педагогічної роботи на різних етапах її розвитку. Акцентовано увагу на практичній діяльності соціального педагога в освітньому середовищі; інклюзивній освіті відповідно до положень Закону України "Про освіту". Подано характеристику змісту, форм і методів соціально-педагогічної практики. Запропоновано перспективи розвитку соціально-педагогічної роботи в українському суспільстві.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, соціальна педагогіка, соціалізація, освітнє середовище, життєдіяльність, теоретичні підходи, парадигма, інклюзивна освіта.

Вступ. Сучасні трансформації в українському соціумі зумовлюють необхідність перегляду підходів до організації суспільного життя та стратегічних завдань соціальної політики, де пріоритетним вектором визначається соціальна робота, зокрема її соціально-педагогічна складова як одна з умов забезпечення якості життя населення, його психосоціального благополуччя та розширення можливостей розвитку членів суспільства.

Мета статті – проаналізувати розвиток соціально-педагогічної роботи в Україні, запропонувати вектори її перспектив.

Незаперечним є те, що будь-які інновації, реформаторські дії доречно починати після вивчення та аналізу досвіду, який реально зарекомендував себе на практиці. Отже, в умовах сьогодення, у період трансформаційних змін в українському соціумі, коли відбувається переосмислення ряду концептуальних і парадигмальних положень в освіті, соціальній сфері, звернення до ефективних традиційних складників соціально-педагогічної роботи, зокрема, власне соціальної педагогіки, є вкрай цікавим, цінним і продуктивним. Недоречним є нехтування науковими, теоретичними та практичними здобутками вітчизняних науковців у царині соціально-педагогічної роботи.

Доцільним вважаємо акцентувати увагу на тому, що становлення парадигмального знання в соціально-педагогічній теорії у вітчизняному науковому просторі набуло свого розвитку наприкінці ХХ століття. Поняття "парадигма" визначається як "визнані всіма науковцями досягнення, що протягом певного часу дають модель постановки проблем і шляху їх вирішень", "спосіб сприймати світ", "стійкі зразки, алгоритми, за якими змінюються, трансформуються великі соціальні системи", "сукупність методологічних, світоглядних, наукових, управлінських та інших настанов, що сформувалися історично і прийняті як зразок, норма, стандарт розв'язання проблем" [1].

Аналіз теоретико-методологічних підходів до характеристики парадигм соціальної та педагогічної сфер, поданих у наукових розвідках зарубіжних (Дж. Баркер, Д. Вільямс, О. Дугін, С. Кульневич, І. Липський, П. Суртаєв) та українських дослідників (І. Зверева, А. Капська, А. Рижанова, О. Рудницька, В. Турченко та ін.) дозволяє визначити парадигми соціально-педагогічної роботи: когнітивно-інформаційну, компетентнісну, особистісну, культурологічну.

Теоретичні узагальнення наукових доробок А. Бандури, Е. Берна, М. Мінського, Дж. Роттера дають підстави стверджувати, що когнітивно-інформаційна парадигма соціально-педагогічної роботи включає придбання, організацію та використання знань особистістю. Основою когнітивно-інформаційної парадигми в соці-

льно-педагогічній роботі, зокрема в загальноосвітніх навчальних закладах, є набуття учнями емоційного та соціального інтелекту [3].

Більшість дослідників, практиків поділяють позицію, що компетентнісна парадигма є однією з домінуючих парадигм у сучасній соціально-педагогічній теорії та практиці й спрямована на формування в особистості готовності використовувати отримані знання для виконання завдань соціально-педагогічної роботи. Суттєвою особливістю компетентнісної парадигми соціально-педагогічної роботи є сформованість особистісно-соціальних якостей, професійних компетенцій, без яких неможлива діяльність у соціальній сфері. Сформованість соціальної компетентності дає можливість особистості проектувати індивідуальну траєкторію розвитку стратегії власного життя з урахуванням потреб та інтересів соціуму, різних соціальних груп, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві.

Аналіз наукової літератури [1; 3; 4] дає змогу виокремити особистісну парадигму як сукупність положень і теорій щодо емоційного і соціального розвитку особистості, її досвіду, індивідуальних особливостей. Особистісна парадигма спрямовується не лише на розв'язання проблеми соціального розвитку особистості, а й на екстраполяцію теоретичних концепцій соціальності на ґрунт соціально-педагогічної роботи відповідно до викликів часу.

Базуючись на дослідженнях Г. Балла, М. Бахтіна, В. Біблера, Є. Іванова, доцільно виокремлювати культурологічну парадигму, головні завдання якої вбачаються у передачі культурних цінностей, традицій наступним поколінням.

Аналіз наукових праць О. Безпалько, Т. Веретенко, О. Денисюк, Н. Заверико, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко, О. Киричука, Н. Клішевич, Г. Лактіонової, Ж. Петрочкота та ін. дозволяє тлумачити соціально-педагогічну роботу в загальноосвітніх навчальних закладах як діяльність із забезпечення потреб, прав дітей та їхніх сімей, різних соціальних груп населення, створення сприятливих умов для формування їхньої безпечної поведінки, розвитку соціальної активності, успішності в життєвій, професійній реалізації [2].

Варто зважити на те, що діяльність загальноосвітнього навчального закладу, як провідного організатора соціально-педагогічної роботи з дітьми, їхніми батьками призводить до перевантаження вчителів. Як свідчить проведене спостереження, індивідуальні бесіди в 2018 році в загальноосвітніх навчальних закладах м. Києва № 69, 47, 189, 209 учителі не повною мірою і не завжди готові до надання різних видів соціально-педагогічної підтримки та допомоги учням [3]. Отже, в українському суспі-

льстві нині активізується діяльність спеціалістів, зокрема соціальних педагогів, орієнтованих на соціально-педагогічну роботу в соціумі. Зважаючи на те, що у квітні 1991 року Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку посад педагогічних і науково-педагогічних працівників" посаду "соціальний педагог" включено до переліку посад педагогічних працівників, зазначимо, сьогодні професійне поле соціального педагога значно розширюється і є важливим на ринку праці. Пріоритетними стають професійні дії соціального педагога в ОТГ, розбудові інклюзивного середовища, наданні соціальних послуг різним категоріям населення [4].

Досліджуючи генезис соціально-педагогічної роботи в Україні, зазначимо, нормативно-методичний період (1993–2005) бере свій початок із затвердження "Положення про психологічну службу системи освіти України", яке стало професійним підґрунтям діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. В означений період закладено основи законодавчої бази соціально-педагогічної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі: прийнято державні програми, закони, розпорядження та методичні інструкції щодо забезпечення здоров'я дітей, захисту, охорони їхніх прав та інтересів щодо запобігання шкідливих звичок, правопорушень і злочинності серед неповнолітніх. На законодавчому рівні утверджено функціональні обов'язки соціального педагога в системі освіти, що ґрунтуються на етичних стандартах. У соціально-педагогічній роботі в загальноосвітньому навчальному закладі того часу відбулася зміна характеру взаємодії школи із сім'єю у системі соціального виховання, уточнено спектр завдань, напрямів, які мали виконувати соціальні педагоги, зокрема профілактика соціальних девіацій, подолання депривації, робота з попередження торгівлі людьми, реінтеграція дітей у сім'ю тощо [5; 6].

Проголошення 2006 року Роком захисту дитини, започаткування інклюзивних підходів до навчання та виховання дітей в загальноосвітньому навчальному закладі, орієнтація навчального процесу в загальноосвітніх школах на врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з інвалідністю виокремлюють нове завдання соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу – інтеграцію дітей з інвалідністю у середовище школи. Отже, актуальним стає питання захисту гідності дітей, що мають певний травматичний досвід, які перебувають у складних життєвих обставинах з метою своєчасного забезпечення їм соціально-педагогічного супроводу. Пріоритетними напрямками соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах стають такі: діагностичний, охоронно-захисний, консультативний, профілактичний, корекційний, організаційно-методичний. Розпочинається дослідження їхнього змістово-технологічного наповнення; окреслюються перспективи соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України. Поширеними методами соціально-педагогічної роботи стають: метод документалістики, бесіди, спостереження, опитування, інтерв'ювання, години спілкування, соціометричні методи, написання творів із сімейної тематики, проектні методики.

У практиці соціально-виховної роботи активно використовуються бесіди з питань правових знань і правил поведінки в громадських місцях, диспути, перегляди телевізійних репортажів із залу суду; проводяться правові олімпіади, працюють клуби правових знань, створюються профільні загони помічників поліції, юних інспекторів дорожнього руху; випускаються радіогазети; організовуються індивідуальні заняття для дітей з вадами здоров'я, індивідуальні та групові консультації, у

тому числі й з батьками чи опікунами щодо майнових прав, вступу до вищих навчальних закладів випускників пільгового контингенту. Набувають поширення такі форми роботи, як години спілкування, вечори запитань і відповідей, здійснення робіт охоронно-захисного напрямку інспекторами з охорони дитинства сприяє захисту прав дітей, формуванню правосвідомості учнів.

Соціальні педагоги загальноосвітніх навчальних закладів переймаються проблемою насильства як у шкільному середовищі, так і в родинному колі, розпочинається робота із жертвами жорстокого поводження. Результативними стають такі методи соціально-педагогічної роботи, як рівний – рівному, групова дискусія, мозковий штурм, сократівська бесіда, просвітницький тренінг. Отримують поширення форми супроводу та патронажу дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зустрічі з фахівцями реабілітаційних центрів, тренінгові заняття, форми рекламної інформаційної роботи, шкільні театри, навчальні семінари, що сприяють обміну і взаємному збагаченню досвідом, стимулюють упевненість, формують звички до роздумів над життєво важливими проблемами. Робота з батьками набуває подальшого розвитку в таких формах, як: лекторії, батьківські збори, соціальне інспектування сім'ї, школи молодих батьків [8].

Актуальним питанням змісту соціально-педагогічної роботи стає формування здорового способу життя учнів, підвищення рівня сформованості знань здоров'язберігаючих технологій серед педагогічних працівників і батьків. У соціально-педагогічній роботі інноваційним стає створення кімнат емоційного розвантаження для попередження феномена професійного вигорання, організація навчання та консультування щодо правильного режиму роботи і відпочинку учнів, учителів. З батьками обговорюються питання про обов'язок і відповідальність за стан здоров'я їхніх дітей, фізичний та духовний розвиток.

Варто зазначити, соціально-педагогічна робота із часом характеризується підвищенням якості соціальних послуг учням та їхнім батькам, педагогічним колективам, оновленням сучасними технологіями соціально-педагогічної роботи, переглядом соціально-педагогічного наповнення змісту роботи соціального педагога в умовах загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до викликів часу. Пріоритетним стає сприяння захисту прав і законних інтересів дітей, вивчення їхніх потреб, безперешкодному доступу до навчання дітей з інвалідністю, профілактика та подолання інтернет-залежності, кібербулінгу, проявів суїцидальної поведінки підлітків. Діяльність соціального педагога спрямовується на створення умов для адаптації учнів з інвалідністю, особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти, надання допомоги вчителям і батькам. Для формування в учасників навчально-виховного процесу толерантного ставлення до дітей з інвалідністю, розширення соціальних контактів (мейнстримінг) упроваджуються різноманітні форми та методи: бесіди, тренінги, тематичні години спілкування, клуби за інтересами, тиждень солідарності з людьми з обмеженими можливостями. Соціальні педагоги надають допомогу сім'ям щодо оздоровлення стосунків між батьками та іншими членами родини для розуміння та прийняття ними стану і потреб дитини, що сприяє формуванню гуманістичних стосунків, взаєморозуміння.

Зважимо на те, що відповідно до рекомендацій "Загальнодержавної цільової соціальної програми "Здорова нація" на 2009–2013 роки", до популяризації здорового способу життя були залучені державні та громадські діячі, спортсмени, митці, представники профспілок, благодійних фондів, різних громадських об'єднань, мо-

лодіжних організацій, які допомагають організовувати соціокультурні заходи. У соціально-педагогічній роботі впроваджуються активні форми та методи роботи, а саме: формування поведінкових навичок, дискусія, профілактичний тренінг, медіація, адвокація; у практиці набувають поширення профілактичні ігри, проблемні лекції-бесіди, відеолекції, групові консультації, тренінгові вправи, квести, форум-театри, дискотеки, флешмоби. Значущою в соціально-педагогічній роботі стає профілактика та подолання різних форм насильства, відповідно застосовуються форми арт-терапії, анімоте-рапії, групові сімейні наради, сімейний патронаж [8].

Із часом активізується робота соціального педагога щодо організаційно-методичного напрямку, що містить заходи з профорієнтаційної, благодійної та волонтерської діяльності. Поширеними в соціально-педагогічній практиці стають форми роботи: презентації професій, консультації з використанням "профорієнтаційних терміналів", віртуальні екскурсії до вищих навчальних закладів.

Отже, аналіз змістовного і технологічного забезпечення соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах дає можливість окреслювати сучасні напрями роботи соціальних педагогів у загальноосвітніх навчальних закладах: медіаосвіта учнів, попередження суїцидальної поведінки підлітків, створення гендерночутливого шкільного середовища, розвиток інклюзивного освітнього середовища. Новим напрямом соціально-педагогічної роботи стає створення безпечного інклюзивного середовища в навчальних закладах і громадах. Особливе значення відводиться медіаосвіті учнів, яка спрямована на запобігання можливостям маніпулювання школярами через інформаційні джерела; формування медіаграмотності на факультативних курсах, у медіаклубах, під час проведення годин соціального педагога. Особливої актуальності набуває пробація, попередження суїцидальної поведінки, що пов'язано із зростанням кількості дітей, які є активними користувачами соціальних мереж. З метою профілактики нехімічної адикції актуальним стає проведення класних годин і годин соціального педагога на тематику, яка дає відповіді на гострі та болючі виклики сьогодення. Продуктивною технікою соціальних педагогів у закладах загальної середньої освіти стає відновна практика "Коло", завдяки якій стають міцними та дружніми стосунки в трикутнику учні-учителі-батьки. Ефективною стає співпраця загальноосвітнього навчального закладу з представниками поліції та залучення представників кіберполіції до надання консультацій з приводу бездумного перебування в інтернет-мережі, звернень про допомогу, спілкування з незнайомцями в соціальних мережах. Для подолання залежності від інтернет-мережі результативними є тренінги, бесіди, години спілкування, рольові ігри, батьківські лекторії.

Окреслений досвід упровадження змісту, форм і методів роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі спонукає до визначення перспектив подальшого розвитку соціально-педагогічної роботи в Україні.

Щодо концепції соціально-педагогічної роботи, зокрема сучасної соціальної педагогіки в Україні, то вбачаємо, що, зберігаючи наукові, теоретичні, практичні здобутки вітчизняних колег, мусимо сьогодні враховувати певні трансформаційні процеси в українському соціумі і, відповідно, оновлювати, осучаснювати соціально-педагогічну роботу, соціальну педагогіку відповідно до реалій часу. На часі є наповнення змісту, структури соціальної педагогіки інноваціями. Певного оновлення потребують методологічні засади соціальної педагогіки (основні концепції, парадигми, принципи, підходи тощо).

Професійна підготовка соціальних педагогів має бути зорієнтована на розробку та впровадження в освітній процес ЗВО нових спеціалізацій відповідно до викликів часу та потреб сучасного ринку праці.

Місією соціальної педагогіки і, відповідно, соціально-педагогічної роботи, убачаємо у створенні умов для успішної соціалізації кожного члена українського суспільства, соціально-педагогічної підтримки представників різних соціальних груп.

Звісно, місія соціальної педагогіки потребує подальшого наукового і теоретичного обґрунтування, визначення стратегічних напрямів її розвитку, деталізації методології, змісту, форм, методів соціально-педагогічної роботи.

Пріоритетними сегментами соціально-педагогічної роботи в умовах сьогодення є інтегровані напрями діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та інших соціальних інститутів суспільства в системі сучасного соціального виховання, зокрема передача соціального досвіду учням і створення умов для їхньої успішної самореалізації, самовиховання; розбудова інклюзивної освіти; ресоціалізація та соціальна реабілітація; подолання соціальної дезадаптації учнів; медіаосвіта учнів, що сприяє критичному та адекватному сприйняттю учнями інформації з різних джерел; попередження суїцидальної поведінки підлітків, які є активними користувачами соціальних мереж; створення гендеросприятливого шкільного середовища, що реалізується прийнятою Концепцією Державної соціальної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; активна співпраця соціальних педагогів зі шкільними поліцейськими та представниками кіберполіції. Надзвичайно актуальною є увага дітям із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, сімей вимушено переміщених осіб, сімей учасників воєнних дій.

Варто взяти до уваги, що мусимо враховувати зміни в переліку наукових спеціальностей (2017), відповідно до яких "Соціальна педагогіка" перенесена до галузі знань "Соціальна робота". Гостроти й актуальності якості професійної підготовки соціальних педагогів, ефективності соціально-педагогічної роботи додають виклики сучасного соціуму, кризові явища українського суспільства.

Отже, сьогодні нагальними є питання переосмислення окремих аспектів існуючої методології соціальної педагогіки, теоретичних засад соціально-педагогічної роботи, механізмів і технологій соціально-педагогічної діяльності, розширення професійного поля діяльності сучасного соціального педагога, пошук адекватних і, головне, дієвих та ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи відповідно до викликів часу.

Актуальним сьогодні є і потребує подальшої розробки інклюзивне навчання (інклюзивна освіта), на якому акцентується увага в Законі України "Про освіту" (2017), наголошується на здійсненні соціально-педагогічного патронажу соціальним педагогом дітей у системі освіти України. Зміни до Закону України "Про освіту", нещодавно прийняті, розширюють можливості та перспективи теорії й практики соціально-педагогічної роботи стосовно інклюзивної освіти. Підтримуємо позицію колег щодо пошуку і професійного визначення ролі соціального педагога щодо інклюзивного навчання, соціальної інклюзії. Означене спонукає до запровадження у процес професійної підготовки в сучасному ЗВО сегментів інклюзії, зокрема соціальної інклюзії (оновлення початкових програм, практикозорієнтовані соціальні проекти, ефективність навчальних практик, співпраця із суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, міжнародні проекти тощо).

До перспективних напрямів модернізації сучасної соціально-педагогічної роботи доцільно віднести запро-

вадження в освітній процес ЗВО інноваційних спеціалізацій, що є вкрай важливим для професійного поля соціального педагога відповідно до потреб ринку праці (соціально-педагогічний патронаж в інклюзивній освіті, координатор соціально-педагогічної роботи, асистент соціального педагога, педагог-організатор, менеджмент соціально-педагогічної роботи, соціально-педагогічне консультування, координатор соціально-педагогічної роботи в ОТГ, соціально-педагогічне консультування волонтерів у соціальній сфері тощо).

Звісно, означені пропозиції є дискусійними, потребують постійних додаткових консультацій, відповідності існуючій нормативно-правовій базі в українському суспільстві, орієнтації на ефективний досвід в означеній сфері в європейському та міжнародному соціальному середовищі, потребам сучасного ринку праці.

Таким чином, підсумовуючи викладене, дозволимо собі стверджувати, що соціальна педагогіка в Україні нині є дієвим сегментом і пріоритетним вектором соціальної роботи, державної соціальної політики, оскільки спрямована на надання соціальних послуг в освітньому середовищі, сім'ї, життєдіяльності представників різних соціальних груп сучасного українського соціуму.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота в сучасному освітлогічному просторі [Електронний ресурс] / О. В. Безпалько // Освітлогічний дискурс, 2011. – № 1. – С. 103–111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2011_1_12
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 208 с.
3. Веретенко І. М. Автореферат дисертаційного дослідження "Розвиток соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України (кінець XX – початок XXI століття)" : спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка / І. М. Веретенко. – К, 2018. – 20 с.
4. Веретенко Т. Г. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка : навч. посіб. / Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – 124 с.

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ: Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
6. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / О. Г. Карпенко / [за ред. С. Я. Харченко]. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
7. Петренко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петренко. – Рівне : Видавель Озень. – 368 с.
8. Чуйко О. В. Професійно-орієнтовані практики в підготовці соціальних педагогів в Україні / О. В. Чуйко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 2018. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 158–166.

References

1. Bezpalko O. V. Sotsialna pedahohika ta sotsialna robota u suchasnomu osvitolohichnomu prostori [Elektronnyy resurs] / O. V. Bezpalko // Osvitolohichnyy diskurs, 2011. – № 1. – S. 103–111. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2011_1_12
2. Bezpalko O. V. Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari : navch. posib. / O. V. Bezpalko. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. – 208 s.
3. Veretenko I. M. Avtoreferat dysertatsiynoho doslidzhennya "Rozvytok sotsialno-pedahohichnoyi roboty v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (kinets XX–pochatok XXI stolittya)" // Spets. 13.00.05 – sotsialna pedahohika. – Kyiv, 2018. – 20 s.
4. Veretenko T. H., Denysyuk O. M. Vstup do spetsialnosti: sotsialna pedahohika : navch. posib. / T. H. Veretenko, O. M. Denysyuk. – K. : Kyivsk. un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2011. – 124 s.
5. Entsiklopediya dlya fakhivtsiv sotsialnoyi sfery / Zazah. red. prof. I. D. Zvyeryevoyi. – Kyiv, Simferopol : Universum, 2013. – 536 s.
6. Karpenko O. H. Profesiyna pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoyi osvity: naukovy-metodychnyy ta orhanizatsiynotekhnolohichnyy aspekty. Monohrafiya. / Olena Heorhiyivna Karpenko / [za red. S. YA. Kharchenko]. – Drohobych: Kolo, 2007. – 374 s.
7. Petrochko ZH. V. Dytna v skladnykh zhyttyevykh obstavynakh: sotsialno-pedahohichne zabezpechennya prav: monohrafiya / Zh. V. Petrochko. – Rivne: vydavets Ozen. – 368 s.
8. Chuyko O. V. Profesiyno-oriyentovani praktyky u pidhotovtsi sotsialnykh pedahohiv v Ukraini // Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya 11: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika, 2018. – V. 24, t. 2. – S. 158–166.

Надійшла до редколегії 24.06.19

Рецензовано 01.07.19

N. Chernukha, Doctor of Pedagogy, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK IN UKRAINE: HISTORY, EXPERIENCE, PERSPECTIVES

The article deals with the issues of the formation and development of social pedagogy in the field of social work and the perspectives for its further development, because in the today's conditions, in accordance with the priority vectors of the state social policy, social-pedagogical work with various social groups is significantly intensified. The purpose of the article is to analyze the development of socio-pedagogical work in Ukraine and offer vectors of its perspectives.

An analysis of theoretical and methodological approaches to the characteristics of such paradigms of social and pedagogical activity as cognitive-informational, competence, personal, and culturological ones is proposed. The legal and regulatory framework of social-pedagogical work in Ukraine is analyzed. The most effective mechanisms of social and pedagogical work at different stages of its development are singled out. Considerable attention is paid to the practical activities of a social educator in the educational environment. An attention is also paid to inclusive education in accordance with the provisions of the Law of Ukraine 'On Education'. The description of the content, forms and methods of social pedagogical practice according to the challenges of the time is given.

The prospective directions of modernization of social and pedagogical work are proposed to introduce the educational institutions of higher education of innovative specialization in the specialty 'Social pedagogy', namely, socio-pedagogical patronage in inclusive education, the coordinator of social and pedagogical work, the assistant of a social pedagogue, teacher-organizer, social management pedagogical work, social-pedagogical counseling, social-pedagogical counseling of volunteers in the social sphere, etc. Of course, these proposals are controversial.

Keywords: socio-pedagogical work, social pedagogy, socialization, educational environment, livelihoods, theoretical approaches, paradigm, inclusive education.

N. Чернуха, д-р пед. наук, проф., проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА В УКРАИНЕ: ИСТОРИЯ, ОПЫТ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Рассматриваются вопросы становления и развития социальной педагогики в области социальной работы и перспективы ее дальнейшего развития, поскольку в нынешних условиях в соответствии с приоритетными векторами государственной социальной политики значительно активизируется социально-педагогическая работа с различными социальными группами. Предложен анализ теоретико-методологических подходов к характеристике парадигм социально-педагогической деятельности. Проанализирована нормативно-правовая база социальной работы в Украине. Выделены наиболее эффективные механизмы социальной работы на разных этапах ее развития. Значительное внимание уделено практической деятельности социального педагога в образовательной среде. Также уделено внимание инклюзивному образованию в соответствии с положениями Закона Украины "Об образовании". Дана характеристика содержания, форм и методов социально-педагогической практики в соответствии с вызовами времени.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа, социальная педагогика, социализация, образовательная среда, жизнедеятельность, теоретические подходы, парадигма, инклюзивное образование.

УДК 37.013

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/8>

О. Чуйко, д-р психол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD 0000-0001-7088-0961

МІСІЯ І РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РОЗБУДОВІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

На сьогодні існує певна невизначеність щодо засадничих аспектів професії соціального педагога в суспільстві. Не менше протиріч викликає зміст цієї діяльності в контексті розгортання професійних практик у закладах освіти, зокрема в загальноосвітній школі. Головна ідея полягає в автономізації позиції соціального педагога, який формулює місію і цілі освітнього закладу, упроваджує філософію і політику "підкупальної практики" впливу освітнього середовища на психіку учня в досягненні ним психологічного благополуччя.

Ключові слова: соціальна педагогіка, місія, роль і функції соціального педагога, психологічна служба закладу освіти, психічне здоров'я, психологічне благополуччя, Діамантова модель, суб'єктні стосунки.

Постановка проблеми. Серед усіх соціальних змін, які відбуваються сьогодні в Україні, не можна оминати й тих процесів, які пов'язані із трансформацією поняття професії, професіоналізму і професійної діяльності. Причинами цього, як указують соціологи, у першу чергу є об'єктивні фактори революційного переходу до нового типу суспільства – "постіндустріального", "суспільства знань", "ринкового", інформаційного" (П. Джарвіс, Дж. Гелбрейт, Д. Белл, М. Кастельс, Е. Тоффлер), що відображається як на змісті та характері діяльності людини в межах тієї чи іншої професії, так і на появу надмірної рухливості меж професії й спеціальностей всередині самої професії. "Розмитість" і "перетинання" професійних меж призвело до появи так званих професійних полів (груп подібних професій), які об'єднують великі групи людей, що займаються одним типом трудової діяльності. "Для її носіїв професія є не лише джерелом прибутку, але також визначає культурні (образ і стиль життя) і соціальні (схвалювана поведінка) стандарти" (Шакурова, 2014, с. 8) [1], тобто особливим чином побудований стиль життя професіоналів, їхня взаємодія із соціумом, способи комунікацій з іншими людьми.

Не винятком у цьому зв'язку стала професія соціального педагога в Україні, яка переживає складний, почасти драматичний шлях трансформації в останні три роки. Ще в 2013 році фундатор української соціальної педагогіки О. В. Безпалько у своїй статті "Соціальна педагогіка в Україні: етапи становлення і розвитку" визначила три послідовні етапи її становлення: перший – емпіричний (1960–1991); другий – теоретико-нормативний (1991–2006); третій – науково-методологічний (із 2006 р по теперішній час). Саме на третьому етапі, зазначала вона, "відбулось розмежування соціальної роботи і соціальної педагогіки як окремих галузей наукового знання і соціальної практики та були визначені точки перетину. Практично усталеним стало визначення соціальної педагогіки як галузі педагогічного знання, яка вивчає особливості соціального виховання, виховні можливості соціального середовища і умови соціалізації особистості, розглядає закономірності взаємодії й взаємозв'язків особистості в мікро- і макросоціумі" (Безпалько, 2013, с. 188) [2].

Третій етап, який визначила О. В. Безпалько, дійсно є незавершеним, оскільки його науково-методологічне обґрунтування триває й понині, і особливої гостроти набрав цей процес у 2016 р., коли відбулось законодавче перепідпорядкування соціальної педагогіки із галузі знань 0101 "Педагогічна освіта" новоствореній галузі знань 23 "Соціальна робота". У широкому контексті змінилось професійне поле соціального педагога, який змушений був "перейти" із поля "педагогічного" (в якому є вчителі, педагоги, педагоги-організатори, класні керівники та ін.), у поле соціально-психологічне, серед яких – психологи, практичні психологи, соціальні працівники (яких відносять до кластеру

професій "допоміжних", "сервісних", "підтримуючих" тощо). Такий перехід вплинув на процеси професійної самоідентифікації, особистісної самооцінки, трудової мотивації соціальних педагогів і спричинив суб'єкту необхідність у "вирівнюванні" ситуації та професійному перенавчанні (Максимова, 2018) [3].

Варто зауважити, що за останні три роки відбулися серйозні науково-методологічні зрушення в самій соціальній роботі як галузі наукового знання і сфери прикладної практики. У тому ж 2016 році відбулось її виокремлення у самостійну галузь наукового знання за шифром 23, відкрито перші освітні програми підготовки докторів філософії PhD (із соціальної роботи) у закладах вищої освіти (зокрема в КНУ імені Тараса Шевченка, в Академії праці й соціальних відносин та ін.), були розроблені й затверджені державні освітні стандарти підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю "Соціальна робота", нині завершується робота над розробкою Професійних стандартів із соціальної роботи. Крім того, реформування сфери соціальної політики в Україні за останні п'ять років, а саме: децентралізація влади, розвиток місцевого самоврядування, створення територіально-об'єднаних громад, деінституалізація інтернатних закладів, упровадження інклюзивної освіти і філософії інклюзії в суспільній свідомості, сприяли виокремленню соціальної роботи від інших галузей наукового знання і соціальної практики – психології та соціології, а також посилили реальний запит суспільства на кваліфікованих фахівців, здатних впливати і змінювати соціальну реальність.

Водночас, аналіз науково-практичних заходів на теренах України: наукових конференцій, круглих столів, нарад, а також наукових публікацій, присвячених дослідженню і фіксації стану соціальної педагогіки в соціальній науці й практиці, указує на необхідність розробки концептуальної моделі професійної діяльності соціального педагога з урахуванням змін соціального контексту сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не претендуючи на повний аналіз публікацій, присвячених опису ситуації "певного сум'яття" з визначенням ролі і завдань соціального педагога, тим не менш можна виокремити певні тенденції в цьому науково-методологічному пошуку, які мають відношення до предмета написання цієї статті.

У 2018 році вийшов Наказ Міністерства освіти і науки України за № 509 від 22.05.18 "Про затвердження положення про психологічну службу в системі освіти України", в якому визначено професійні функції двох суб'єктів, відповідальних за "створення умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освіт-

нього процесу відповідно до цілей і завдань системи освіти" у закладах освіти [4]. Цими суб'єктами визначені практичний психолог, який здійснює психологічне забезпечення освітнього процесу, та соціальний педагог, на якого покладені функції із забезпечення соціально-

педагогічного патронажу. Попри диференційного розподілу функційних обов'язків між ними, документ відображає перетин або ж "накладання" професійних завдань цих спеціалістів, які відображено в таблиці.

Таблиця 1

Порівняння функцій практичного психолога і соціального педагога

Практичний психолог забезпечує	Соціальний педагог забезпечує
реалізацію розвивальних, профілактичних, просвітницьких, корекційних програм з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти	просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо
Практичний психолог сприяє	Соціальний педагог сприяє
формуванню небайдужого ставлення здобувачів освіти до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування педагогів про випадки домашнього насильства і конфліктів серед здобувачів освіти, що стали їм відомі	попередженню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу, запобігання та протидії домашньому насильству

Іншими словами, якби раптом довелось змінити або перепорядкувати функції між фахівцями – різниця була б непомітною, оскільки фактично ці функції є взаємозамінними. Зазначені обставини, на нашу думку, з одного боку, фіксують єдине поле професійної діяльності психолога і соціального педагога, але з іншого – загострюють питання професійної ідентичності, оскільки засоби і результат, на які спрямована в даному випадку діяльність одних й інших, і які власне становлять межі тих чи інших професій, – збігаються.

Натомість реальна практика часто викликає занепокоєння самих соціальних педагогів. Зокрема, автор статті І. І. Артемова, соціальний педагог, аналізуючи проблеми діяльності психологічної служби в школі, зауважує, що служба має "тенденцію прогресуючої її дезорганізації", оскільки постає як "безсистемне, малоорганізоване і достатньо "розпилене" явище" (Артемова, 2018, с. 158) [5]. Спеціалістів служби психологів і соціальних педагогів сприймають не як повноцінних учасників освітнього процесу, а як "гостей", які приходять на педагогічні наради з "інформацією або доповіддю". Причинами цього, на її думку, є відсутність "стратегічної діяльності" у цих фахівців загалом, і перекладання на них функцій класного керівника, заступника директора з виховної роботи, педагога-організатора зокрема. Цю ж тенденцію свого часу відзначила і автор цієї статті, аналізуючи роботу психологічної служби в школі: "швидше це формальна посада (ідеться про практичного психолога), роль якої зводиться до виконання функцій, які не впливають на якість життя дитини чи гуманізацію стосунків в освітньому середовищі" (Чуйко, 2018, с. 51) [6]. Водночас, І. І. Артемова зауважує, що в середовищі школи реально існують проблеми, які за своєю природою є соціальними, соціально-педагогічними та психологічними, але які потребують принципово інших підходів до їхнього вирішення, і це в першу чергу, є прерогативою професійної компетенції соціальних педагогів і практичних психологів.

Цієї ж думки дотримується і дослідниця А. В. Кунцевська (2018), яка підтримує необхідність розмежувань соціальних практик, і зазначає, що за своїм змістом соціальна педагогіка більше пов'язана із соціальною роботою, аніж із педагогікою, оскільки "у центрі її уваги – протиріччя між окремими індивідами, групами та соціумом, породжені соціальною нерівністю, порушенням прав людини, недосконалістю соціальної системи" (с. 48), що, власне, впливає на процеси соціалізації людини і призводить до соціальних явищ маргіналізації та ексклюзії. Інструментами впливу на ці деструктивні процеси є в тому числі й засоби педагогічні, які здатні активізувати процеси ефективного освоєння

соціального досвіду, але вони є лише засобами в структурі загальної компетенції соціального педагога [7].

Таким чином, виявлені протиріччя вказують на необхідність розмежувань професійних практик фахівців соціономічної діяльності, виокремлення основних завдань, функцій та методів роботи.

Мета статті полягає в конструюванні моделі діяльності соціального педагога, визначенні його місії й ролі у створенні освітнього середовища в закладі освіти.

Відправною точкою міркувань у розробці концепту, є, як уже зазначалося вище, переведення професії соціального педагога до розряду професій людиноорієнтованих (соціономічних професій), де соціально-педагогічна інтеракція (у широкому розумінні слова) орієнтована на надання послуги клієнту, який відчуває певний брак спроможності в соціальному чи психологічному благополуччі. Стосовно цього зарубіжні дослідники Г. Ейхстелер і С. Холтхоф (2012) зауважують, що "Соціальна педагогіка – це все про буття – про те, щоб бути з іншими та формувати стосунки, перебуваючи в сьогоденні та зосереджуючись на ініціюванні процесів навчання, бути автентичними та справжніми, використовуючи власну особистість, та про те, щоб надавати підтримку для розширення можливостей. Як така, соціальний педагогіка – це форма мистецтва, а не навичка, яку можна придбати" [8, с. 33].

Професійними "маркерами" соціального педагога сьогодення є проблеми соціальної дезадаптації людини в умовах суспільної напруги і стресогенності, девальвація інститутів влади, панування так званого "гібридного режиму" (за визначенням організації Economist Intelligence Unit, яка займається розробкою міжнародних рейтингів демократії), ціннісна зміна традиційних соціальних інститутів: освіти, сім'ї, виховання, культури, поява потужного агента соціалізації – масмедіа, неконтрольованої мережі інформаційних ресурсів тощо. Усі ці чинники негативно позначаються на якості життя українців, створюють соціальні бар'єри в реалізації потенційних здатностей та можливостей, призводять до маргіналізації й соціальної ексклюзії певних груп населення.

Отже, соціальна педагогіка поряд з іншими соціономічними професіями – психолога, соціального працівника, медика, юриста, має бути орієнтована на забезпечення психічного здоров'я людини, важливими складовими якого (за визначенням ВООЗ, 1998), є такі:

- позитивне сприйняття власного психічного благополуччя;
- відчуття власної гідності, упевненість у цінності своєї особистості та цінності інших людей;
- здатність підтримувати гармонійні взаємовідносини із внутрішнім світом думок і почуттів, справлятися з життєвими проблемами та свідомо йти на ризик;

- здатність установлювати, розвивати та підтримувати взаємно задовольняючі міжособистісні стосунки;
- здатність психіки до самозцілення (спонтанного відновлення нормального стану) після перенесеного шоку або стресу.

Виходячи із цього, психічне здоров'я варто розглядати як процес і результат в контексті практики надання професійної допомоги соціальним педагогом, який потребує відповідного інвестування в його збереження чи відновлення, і чітких критеріїв вимірювання ефективності його функціонування.

Водночас, такий підхід дозволяє говорити і про те, що психічне здоров'я – це інтегративне поєднання двох площин буття людини – психологічної реальності (з її особливостями функціонування психіки людини, моральними настановами, ціннісними орієнтирами, переконаннями, сформованою "Я-концепцією особистості, самооцінкою тощо) та реальності соціальної (із її системою соціальних відносин, стосунків, соціальним досвідом, соціальними зв'язками тощо). Тому фіксація двох площин у трактуванні психічного здоров'я індивіда – психологічної й соціальної в нашому контексті, видається визначальною, оскільки дозволяє припустити, що їхнє синергічне поєднання здатне забезпечити повноцінне соціальне функціонування людини, що визнається сьогодні найважливішою соціальною цінністю сучасного світу.

З огляду на це вбачається, що соціальна педагогіка має орієнтуватися на забезпечення успішного соціального функціонування індивіда (площина соціальної реальності), а предметом його професійного інтересу та діяльності мають стати ті умови, які ці здатність уможливлюють.

У який спосіб ми можемо говорити і фіксувати ті умови, що забезпечують, або ж ні, повноцінне соціальне функціонування індивіда? Фактично ці умови вже артикульовані в багатьох наукових і методологічних концептах. Ідеться про соціальне середовище (інклюзивне, освітнє, розвивальне, рефлексивне, інноваційне, багатокультурне), яке є не лише базовою теоретичною категорією соціальної педагогіки, але й безпосередньо практикоорієнтованим освітнім трендом сьогодення. Зокрема, у Документі МОН України "Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи" (<https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-11-03-bilshe-60-listiv-z-propozicziyami-i-dodatkovij>) зазначається, що перехід на педагогіку партнерства та компетентнісного підходу "потребують *нового освітнього середовища*".

Як відомо з історії педагогіки, важливість значення середовища у вихованні людини підкреслювали Ж. Ж. Руссо, П. Ф. Лесгафт, К. Д. Ушинський, Н. І. Пирогов, С. Т. Шацький, А. С. Макаренко та ін. Практичне втілення ідеї виховання середовищем було здійснено в діяльності німецьких "сусідських" інтегрованих шкіл (Нігермайер, Циммер), французької "паралельної школи" (Бло, Порше, Ферра), американських "шкіл без стін" (Уолтер, Уотсон, Хоскен). Драматизм упровадження середовищного підходу в Україні на початку ХХ ст. описує О. Ярошинська (2014), яка доводить, що він ґрунтувався на ідеях українських педологів ("харківська школа"), які плекали ідеї вільного виховання, стимулювання позашкільного середовища, цілісного підходу до виховання, і врешті – ідеї організації та розвитку колективу (О. Залужний, С. Лозинський, М. Басов та ін.) [9].

Важливим для розуміння суті феномена освітнього середовища є виокремлення тих її компонентів, які у своїй сукупності здійснюють вплив і створюють умови для розвитку особистості. Серед таких компонентів (за В. А. Ясвіним) виокремлюються:

• психодидактичний компонент (зміст освітнього процесу, способи діяльності, особливості організації навчання і управління процесами розвитку);

• соціальний компонент (стиль взаємодії (спілкування) між учителями і учнями, наявність комунікативно розподіленої навчальної діяльності, співробітництво, партнерство, комунікативна насиченість життя учнів і вчителів у стінах навчального закладу);

• просторово-предметний компонент (архітектурні особливості будівлі, обладнання, дизайн приміщень, особлива атрибутика навчальної обстановки);

• суб'єкти освітнього процесу.

Інтеграція усіх компонентів середовища робить його унікальним і особливим у конкретному інституційному закладі. Водночас, на нашу думку, соціальному педагогу належить особлива роль інтегратора всіх цих компонентів, який в даному контексті виконує особливу функцію із забезпечення "підключальної практики" впливу цих компонентів середовища на психіку дитини в досягненні нею психологічного благополуччя.

Відповідно, роль соціального педагога – упровадження певної філософії й політики функціонування освітнього середовища, яке має бути безпечним для дитини, гуманістично зорієнтованим, таким, що розвиває особистісний потенціал кожного суб'єкта і надає відповідні матеріальні, фізичні, психологічні, духовні ресурси. У цьому сенсі соціальний педагог є членом управлінської команди організаторів освітнього середовища, який формує ціннісно-настановчі орієнтири його функціонування, імплементує ці засадничі положення у викладацькі практики, фіксує ті "розриви", які призводять до порушення прав дитини та ігнорування її освітніх потреб. Його дії ґрунтуються на п'яти основоположних цінностях для мислення та етичної дії в соціальній педагогіці:

1. людська гідність кожної людини, яка вимагає нашої найвищої поваги;
2. відповідальність за свої моральні дії;
3. толерантність у зустрічі та повазі до різниці;
4. соціальна справедливість щодо справедливого розподілу можливостей участі та життєвих можливостей;
5. солідарність з неблагополучними членами суспільства [10].

Ці цінності забезпечують орієнтацію всередині суб'єктивності людської реальності таким чином, що вимагає від соціального педагога постійної критичної рефлексії та морального прийняття рішень.

Ця ідея кореспондує із широко популярною серед соціальних педагогів Великобританії так званою Діамантовою Моделлю G. Eichsteller, S. Holthoff (2011) [10], яку використовують як метафоричний спосіб ілюструвати ключові принципи соціально-педагогічного підходу – бачити діамант у кожній людині, незалежно від того, хто вона є чи що вона зробила або пережила. Роль соціального педагога полягає в тому, щоб допомогти вивести і відшліфувати внутрішній діамант, щоб він світився якомога яскравіше. Тому соціальна педагогіка в Діамантовій моделі має чотири загальні цілі (рис. 1):

1. Well-being & Happiness – підвищення добробуту та щастя як на індивідуальному, так і на колективному рівні в коротко- та довгостроковій перспективі;

2. Holistic Learning – забезпечення цілісних можливостей навчання та позитивного досвіду протягом усього життєвого шляху;

3. Relationships – розвиток міцних, турботливих і справжніх стосунків, щоб люди відчували себе взаємопов'язаними, підтримуваними та відповідальними за інших;

4. Empowerment – надання можливості людям і громадам розвивати свої сили, беручи на себе відповідальність і контролюючи своє власне життя.

Рис. 1. Діамантова модель Г. Ейхстелера і С. Холтхофа

Цілі, викладені в Діамантовій моделі, є взаємопов'язаними, у своїй сукупності вони забезпечують цілісну перспективу, яка враховує як окрему людину, так і все, що робить її унікальною, та її соціальне середовище. Таким чином, в основі соціальної педагогіки лежить віра у внутрішнє багатство людини, в її спроможність бути сильною, винахідливою, здатною долати виклики, рухатися у напрямку позитивних змін.

Повертаючись до питання розподілу соціальних практик у функціонуванні освітнього середовища та виокремленні професійних меж між її суб'єктами: практичного психолога, соціального педагога і соціального працівника, то, вони, на нашу думку, є такі:

- **Практичний психолог** – реалізує завдання реструктуризації **психічної діяльності** людини з метою підвищення її соціально-психологічної компетентності.
- **Соціальний працівник** – здійснює практичну допомогу людині (сім'ї), що опинилась у **складних життєвих обставинах** з метою ефективної соціальної адаптації.
- **Соціальний педагог** – забезпечує створення **умов** для позитивної соціалізації та ефективної інтеграції людини в соціум.

Виокремлення специфічних завдань, притаманних цим професійним практикам, знаходимо і в працях німецьких дослідників, які теж тривалий час дискутують навколо розмежування сфер практик соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Головну відмінність вони вбачають у тому, що соціальна педагогіка **діє, пропонує та ініціює**, а соціальна робота **сприяє дії** ("содействует" рос.), **реагує, інвертує** (від лат. Inverto – піддавати що-небудь інверсії, означає розщеплювати). Ці дії є різними за своїм смисловим, змістовим і технологічним наповненням. Якщо соціальний педагог здійснює спонукально-проективну дію, дію на створення, на ініціацію, на перспективу, на випередження (або попередження) ситуації, яка призводить до порушення нормативних умов соціалізації особистості, то соціальний працівник діє за фактом, втручаючись і вживаючи рішучих заходів у разі виникнення проблем соціального функціонування особистості. Про відмінність соціальної педагогіки від інших сфер соціальних практик указує і російський дослідник М. П. Гур'янова (2015), яка, на її думку, полягає "в активно-творчому характері її діяльності. Діяльнісна складова соціальної педагогіки – її характерна сутнісна риса" (с. 47) [11].

Виходячи із цього, саме на соціального педагога покладається функція творення середовища, яку можна сформулювати в категоріях місії як певного ціннісного конструкту професійної діяльності. На нашу думку, місія соціального педагога полягає в якісному вдосконаленні способу життя людини через гармонізацію стосунків

"людина – середовище", а метою діяльності – створення **умов** для позитивної соціалізації та ефективної інтеграції людини в соціумі.

Напрочуд важливим у цьому зв'язку є виокремлення тих механізмів соціальної дії, які забезпечують позитивну соціалізацію індивіда. За В. О. Рюль (2011) [12], у трактуванні поняття "соціалізація" завжди виділяються два підходи: суб'єктно-об'єктний підхід (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, З. Фрейд, Г. Тард та ін.), за якого особистості відводиться роль об'єкта відносно суспільства; та суб'єктно-суб'єктний (Н. Смелзер, Дж. Г. Мід, Ч.-Х. Кулі, Е. Фромм, Д. Д'юї та ін.), де особистість – активний суб'єкт процесу соціалізації. Зокрема, другий підхід апелює до визначення, наданого свого часу Г. Андреевою і трактується як "двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, це процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище" (Андреева, 1980, с. 335) [13].

Аналіз публікацій українських дослідників, присвячених цьому методологічному конструкту, показує, що має місце і перший, і другий підходи. Зокрема, у підручнику "Соціальна педагогіка", за ред. І. Д. Зверевої, соціалізацію репрезентовано саме в парадигмі двосторонньої активності: "Процес включення індивіда в систему суспільних відносин має двосторонній характер. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, притаманний даному суспільству, а з іншого – активно відтворює у своїй діяльності та стосунках систему соціальних зв'язків, яка закріплена в соціальному досвіді людства" (Соціальна педагогіка, 2006, с. 17) [14].

Звідси звернення до інтенційної здатності людини бути творцем і активним суб'єктом самоздійснення і саморозвитку. Водночас, дещо суперечливим у цьому зв'язку виглядає в підручнику звернення до головної мети соціалізації – "допомогти вихованцеві **вижити** (виокр. нами) в суспільному потоці криз і революцій (екологічній, енергетичній, інформаційній, комп'ютерній та ін.)". Таке трактування, на нашу думку, значно звужує потенціал як самої особистості, здатної лише до вироблення адаптивних механізмів існування в соціумі, так і до суті тих соціальних механізмів впливу (зокрема, через навчання, виховання, соціальну діяльність), які, власне, плекають саме такий "виживальний" тип поведінки особистості. Для справедливості зауважимо, що серед інших цілей соціалізації (у цьому ж рядку) є й ті, які апелюють начебто до суб'єктності індивіда: "**оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення в ньому**", але всі ці завдання не є "продовженням" установки на "виживання", оскільки в психологічному, точніше психічному сенсі, "виживання" – не передбачає розвитку рефлексії як здатності до розуміння способів виконання діяльності індивідом, тоді як усе решта: самовизначення, віднаходження тощо – є результатом саме рефлексії. Відповідно, ці цільові установки відрізняються між собою за змістовим і діяльнісним параметрами і не можуть об'єднуватись у спільному цілепокладальному конструкті. Водночас теза про "виживання" стала певним дороговказом для спеціалістів у царині соціально-педагогічної практики ("Методи роботи соціального педагога", 2012, с. 10–12) [15] і, відповідно, націлює на діяльність, де умови для вихованця є заданими, а головними механізмами соціалізації визначаються ідентифікація та різні види соціальної адаптації.

Таким чином, головним вектором змін у царині соціально-педагогічної практики сьогодні – перехід на ціле-

покладальну, діяльну парадигму розвитку особистості. Це кореспондує із загальною зміною парадигм в освіті (від знаннєвої до парадигми особистісно-орієнтованої), за якої освіта (освітні інститути) перестають бути місцем "здобуття знань", а стають середовищем "особистісної соціалізації індивіда, де змінюються підходи до управління процесами розвитку і саморозвитку особистості: педагогічна взаємодія здійснюється не через предметну діяльність, а через створення середовища розвитку особистості, в якому розгортаються життєво значимі ситуації й події" (Артюхіна, 2007) [16]. Водночас це пов'язано зі змінами суспільного контексту в Україні (а соціальна педагогіка завжди відображала особливості суспільних процесів). Установки, цінності часів радянської доби, які орієнтували на розвиток "об'єктності" соціальної поведінки, культивували віру людини в могутність "когось зверху", невіру у власну спроможність розв'язувати свої проблеми і досягати успіху тощо, поступово змінюється на суспільство "суб'єктності", в якому генеруються і впроваджуються соціальні інновації "знизу", формується конкурентне середовище ідей, проектів, обмін знань і ресурсів, а "основними провайдерами соціальних змін та інновацій мають стати не економічні та владні еліти, а мережі соціальних активістів – представників суспільства, які готові й спроможні діяти суб'єктно. Це визначатиме сталість розвитку суспільства, здатність до постійного самовдосконалення" (Р. Савчинський, М. Наседкіна, 2016) [17].

Звідси й розуміння контексту соціальної діяльності соціального педагога в освітньому середовищі, який визначає завдання та процес з теоретичних позицій поза будь-якими чіткими інституційними умовами та інструментальними інтересами (а є орієнтованим на суспільні запити і процеси), і тим самим забезпечує автономію професії та звертається до рефлексивних і комунікативних здібностей працівника як запоруки його компетентності.

Висновки. Таким чином, науково-теоретичні розвідки дозволяють говорити про необхідність зміни підходів щодо місця і ролі соціальної педагогіки в суспільній практиці. Ці зміни пов'язані зі змінами суспільного контексту в Україні: демократизацією суспільних процесів, активізацією та інтеграцією громадянського суспільства, орієнтацією на перехід до відкритості освітньої системи тощо, а також тими соціальними проблемами (війна, бідність, міграція, криза сім'ї тощо), що позначається на якості життя та можливостях сучасної людини. Багато з них, включаючи дітей шкільного віку, не мають відповідних матеріальних, психологічних, фізичних ресурсів, необхідних для виживання і розвитку, а також можливостей користуватися своїми правами, використовувати свій потенціал, прогнозувати успішне майбутнє та реалізувати себе в ньому.

Убачається, що соціальний педагог освітнього закладу разом із практичним психологом працюють у спільному професійному полі, опікуючись психологічним благополуччям дитини. Водночас професійні межі, місія і завдання соціального педагога мають свою специфіку і відмінність. Соціальний педагог є провідником філософії й політики функціонування освітнього середовища, яке є безпечним для дитини, гуманістично зорієнтованим, таким, що розвиває особистісний потенціал кожного суб'єкта і надає відповідні матеріальні, фізичні, психологічні, духовні ресурси. Він критично оцінює та фіксує те, як рухається команда (суб'єкти процесу) у правильному напрямку, чи досягає прогресу, вступає в діалог про те, яким є насправді правильний напрямок, гнучко реагує на хибні соціальні впливи освітнього середовища на особистість дитини, бере участь у плану-

ванні впливу подій та розширення можливостей стосунків. Його місія полягає в якісному вдосконаленні способу життя людини через гармонізацію стосунків "людина – середовище", а метою діяльності – створення умов для позитивної соціалізації й ефективної інтеграції людини в соціумі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розкриттям поняття "позитивна соціалізація" та способам, завдяки яким вона досягається. Особлива роль у цьому контексті належить умінню вибудовувати особливий стиль стосунків соціальним педагогом, який сприяє набуттю ефективного (позитивного) досвіду і розвитку суб'єктності учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Шакурова А. В. Профессиональная идентичность учителей как субъектов трудового поведения / А. В. Шакурова. – Н. Новгород : НИСОЦ, 2014.
2. Беспалько О. Социальная педагогика в Украине: этапы становления и развития // О. Беспалько // Сибирский педагог. журн., 2013. – № 6. – С. 183–188.
3. Максимова Н. Проблема визначення сфери компетенції соціального педагога в освітньому просторі // Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні : Матеріали Круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / Н. Максимова; за ред. О. В. Чуйко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – С. 51–56.
4. Про затвердження положення про психологічну службу в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України за № 509 від 22.05.18.
5. Артёмова І. І. Організація діяльності соціальної психолого-педагогічної служби в загальноосвітній школі // Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2018 р., м. Ніжин) / І. І. Артёмова; за ред. О. В. Лісовця. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – С. 157–159.
6. Чуйко О. В. Проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в школі / О. В. Чуйко // Вісник Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота, 2018. – Т. 1, № 3. – С. 48–53.
7. Кунцевська А. Соціальна педагогіка і суміжні практики: методологічний аналіз / А. Кунцевська // Матеріали Круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О. В. Чуйко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – С. 45–51.
8. Eichsteller and Holthoff (2012). The Art of being a Social Pedagogue. Developing Cultural Change in Children's Homes in Essex. Available: <http://www.internationaljournalofsocialpedagogy.com/index.php?journal=ijspp&page=article&op=view&path%5B%5D=2>. Last accessed 7th July 2014
9. Ярошинська О. Витоки дослідження середовища як педагогічного феномена // [Електронний ресурс] https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2014_1/OlenaYaroshynska.pdf
10. Social Pedagogy: Developing and Maintaining Multi-Disciplinary Relationships in Residential Child Care. Available: https://www.researchgate.net/publication/320272486_Social_Pedagogy_Developing_and_Maintaining_Multi-Disciplinary_Relationships_in_Residential_Child_Care
11. Гурьянова М. П. Созидательная миссия социальной педагогики в современном обществе // [Електронний ресурс] <http://sevcbs.ru/main/wp-content/uploads/2015/12/511.pdf>
12. Рюль В. О. Дослідження феномена соціалізації в наукових концепціях розвитку особистості // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка, соціальна робота, 2011. – Вип. 23. – С. 150–153.
13. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для высших учеб. заведений. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 290 с.
14. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / за ред. І. Д.Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
15. Методи роботи соціального педагога : матеріали творчої групи соціальних педагогів / Г. Бондаренко ті ін. – К. : Редакція загальнопед.газет, 2012. – 96 с.
16. Артюхіна А. І. Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен (на материале проектирования образовательной среды медицинского университета) // [Електронний ресурс] <https://www.dissertat.com/content/obrazovatel'naya-sreda-vysshego-uchebnogo-zavedeniya-kak-pedagogicheskii-fenomen-na-materiale>
17. Савчинський Р., Наседкіна М. Суспільство, яке здатне себе змінити. // [Електронний ресурс] theukrainians.org/spilnodniya-parttwo.

References

1. Shakurova, A. V. Professional'naja identichnost' uchitelej kak sub'ektov trudovogo povedeniya / A. V. Shakurova. – N. Novgorod: NISOC, – 2014.
2. Bespal'ko O. Social'naja pedagogika v Ukraine: jetyapy stanovlenija i razvitiya // Sibirskij pedagogicheskij zhurnal - № 6 / 2013 - S.183-188.
3. Maksymova N. Problema vyznachennja sfery kompetensij sotsialnoho pedahoha v osvitnomu prostori // Perspektyvy rozvytku sotsialnoi pedahohiky v Ukraini: Materialy Kruhloho stolu (24 travnia 2018 roku, Kyiv) / za red. O.V. Chuiko. – Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2018. –S.51-56.

4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy za №509 vid 22.05.18 r. "Pro zatverdzhennia polozhennia pro psykholohichnu sluzhbu u systemi osvity Ukrainy".

5. Artomova I.I. Orhanizatsiia diialnosti sotsialnoi psykholoho-pedahohichnoi sluzhby v zahalnoosvitnii shkoli // Studentskyi naukovyi vymir sotsialno-pedahohichnykh problem sohodennia: zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (26 kvitnia 2018 r., m. Nizhyn) / Za zah. red. O.V. Lisovtsia. – Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 2018. – S.157-159.

6. Chuiko O.V. Problemy ta perspektyvy rozvytku psykholohichnoi sluzhby u shkoli // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia "Sotsialna robota", K: KNU, Tom1, № 3, 2018 – S.48-53.

7. Kuntsevska A. Sotsialna pedahohika i sumizhni praktyky: metodolohichniy analiz // Materialy Kruhloho stolu (24 travnia 2018 roku, Kyiv) / za red. O.V. Chuiko. – Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2018. – S.45-51.

Eichsteller and Holthoff (2012). The Art of being a Social Pedagogue. Developing Cultural Change in Children's Homes in Essex. Available: <http://www.internationaljournalofsocialpedagogy.com/index.php?journal=ijsp&page=article&op=view&path%5B%5D=2>. Last accessed 7th July 2014.

9. Iaroshynska O. Vytoky doslidzhennia seredovyscha yak pedahohichnoho fenomenu // [Elektronnyi resurs] https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2014_1/OlenaYaroshynska.pdf

10. Social Pedagogy: Developing and Maintaining Multi-Disciplinary Relationships in Residential Child Care. Available: https://www.researchgate.net/publication/320272486_Social_Pedagogy_Developing_and_Maintaining_Multi-Disciplinary_Relationships_in_Residential_Child_Care

11. Gur'janova M.P. Sozidatel'naja missija social'noj pedagogiki v sovremenom obshchestve // [Elektronnyi resurs] <http://sevcbs.ru/main/wp-content/uploads/2015/12/511.pdf>

12. Riul V.O. Doslidzhennia fenomenu sotsializatsii v naukovykh kontseptsiiakh rozvytku osobystosti // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika, sotsialna robota". Vypusk 23, 2011. – S.150-153.

13. Andreeva G.M. Social'naja psihologija. Uchebnik dlja vysshih uchebnykh zavedenij. — M.: Aspekt Press, 2001. – 290 s.

14. Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii: Pidruchnyk / Za red. I.D.Zvierievoj – K.: Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – 316 s.

15. Metody roboty sotsialnoho pedahoha: materialy tvorchoi hrupy sotsialnykh pedahohiv / Hanna Bondarenko ti in. – K.: Redaktsiia zahalnopod.hazet, 2012 – 96 s

16. Artjuhina A.I. Obrazovatel'naja sreda vysshego uchebnogo zavedenija kak pedagogicheskij fenomen (na materiale proektirovanija obrazovatel'noj sredy medicinskogo universiteta) // [Elektronnyi resurs] <https://www.dissercat.com/content/obrazovatel'naya-sreda-vysshego-uchebnogo-zavedeniya-kak-pedagogicheskii-fenomen-na-materiale>

17. Savchynskyi R., Nasiedkina M. Suspilstvo, yake zdatne sebe zminyty. [Elektronnyi resurs] // theukrainians.org/spilnodniya-parttwo

Надійшла до редакції 26.09.19
Рецензовано 08.10.19

O. Chuiko, Doctor of Psychology, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0001-7088-0961

THE MISSION AND ROLE OF THE SOCIAL EDUCATOR IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION

The last three years have been associated with a change in the status of social pedagogy as a branch of scientific knowledge and professional practice, as a result of which it was transferred from the pedagogical branch to the branch of social work. In addition, serious social changes in Ukraine, related both to the development of democracy in society, the implementation of humanitarian reforms, and the emergence of a number of social problems (war, population migration, poverty, the crisis of the family institution, etc.), indicate the need for changes in the field of professional assistance aimed at ensuring the psychological well-being of citizens.

Today, there is some uncertainty regarding the main aspects of the profession of a social educator in society. But the content of this activity in the context of the deployment of professional practices in educational institutions, in particular in a secondary school, causes no less contradictions. The main idea is to autonomize the position of a social educator. A social educator should become a conductor of the philosophy and policy of the functioning of the educational environment, which is safe for the child, humanistically oriented, developing personal potential, providing appropriate material, physical, psychological, spiritual resources. His activities should be aimed at a critical assessment of the team's progress towards progress, a clear response to the negative social influences of the educational environment on the personality of the child, participation in planning the impact of events on the personality of the child and the acquisition of a positive socialization experience. His mission is to improve the quality of human life through the harmonization of human-environment relations, and the goal of the activity is to create conditions for positive socialization and effective integration of man in society.

Keywords: social pedagogy, mission, role and functions of a social educator, psychological service of an educational institution, mental health, psychological well-being, Diamond Model, subjective relations.

Е. Чуйко, д-р психол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0001-7088-0961

МИССИЯ И РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

На сегодня существует некоторая неопределенность относительно основных аспектов профессии социального педагога в обществе. Не меньше противоречий вызывает содержание этой деятельности в контексте развертывания профессиональных практик в учебных заведениях, в частности в общеобразовательной школе. Главная идея заключается в автономизации позиции социального педагога. Социальный педагог должен стать проводником философии и политики функционирования образовательной среды, которая является безопасной для ребенка, гуманистически ориентированной, развивающей личностный потенциал, предоставляющая соответствующие материальные, физические, психологические, духовные ресурсы для развития ребенка. Он критически оценивает и фиксирует то, как движется команда (субъекты процесса) в правильном направлении, достигает прогресса, вступает в диалог о том, каким на самом деле есть правильное направление, гибко реагирует на негативные социальные влияния образовательной среды на личность ребенка, участвует в планировании влияния событий и приобретение положительного опыта социализации. Его миссия состоит в качественном совершенствовании образа жизни человека через гармонизацию отношений "человек – среда", а целью деятельности – создание условий для позитивной социализации и эффективной интеграции человека в социуме.

Ключевые слова: социальная педагогика, миссия, роль и функции социального педагога, психологическая служба учебного заведения, психическое здоровье, психологическое благополучие, Бриллиантовая модель, субъектные отношения.

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 364-7-364-2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/10>

А. Кунцевська, канд. психол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0002-0456-6234

**МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ**

Представлено огляд особистісно-орієнтованої парадигми в соціальній роботі (клінічна практика та відновлення). Розглянуто визначальні принципи побудови особистісно-орієнтованої практики: цілісна (холістичний підхід) опіка; індивідуалізована допомога; турбота з повагою та розширення можливостей. Особистісно-орієнтована соціальна робота відмовляється від підходу, де фахівець вирішує, що саме є кращим для клієнта (пацієнта) та визнає центром догляду і підтримки особистість, яка виступає експертом власної ситуації та пережитого досвіду.

Проаналізовано також модель CARE (розуміючий підхід до відновлення), розроблену в межах даної парадигми та її базові методологічні категорії: виміри якості життя, життєвий простір, фази та фактори процесу відновлення.

Ключові слова: відновлення, реабілітація, якість життя, особистісно-орієнтована парадигма, клієнт-центрованість, розуміючий підхід.

Вступ. Останні десятиліття в країнах Європи (Нідерланди, Естонія, Чехія), Сполучених Штатах і Великобританії інтенсивно розвиваються і набувають популярності у сфері клінічної соціальної роботи та соціальної реабілітації підходи, орієнтовані на особистість. Основою цих теорій виступає терапевтична теорія К. Роджерса, розробку якої він розпочав в 1939 році, працюючи з неблагополучними дітьми та продовжував до кінця 80-х, розширюючи підхід для роботи з парами, групами та сім'ями, які переживають різні види соціальних і особистісних проблем [1].

Існує чимало дефініцій особистісно-орієнтованої допомоги. У західних виданнях знаходимо такі поняття, як "пацієнто-центрованість", "орієнтованість на сім'ю", "центрований на користувачеві підхід", індивідуалізований чи персоналізований підходи. Незалежно від терміну, який вживають автори (K. Hanga, D.M. DiNitto, J. P. Wilken, L. Leppik, N. Jacobson, D. Greenley, T. McCance, B. McCormack, J. Dewing, S. McMillan, E. Kendall та ін.), дослідження здебільшого сфокусовані на значущих аспектах життя пацієнта / клієнта, особливостей та засобів забезпечення особистісно-орієнтованої допомоги.

Особистісно-орієнтована соціальна практика за своєю суттю націлена на ідею особистісного благополуччя та якості життя. Мірою поширення цієї ідеї є концептуальні, методологічні та організаційні трансформації систем соціального і медичного догляду.

Термін "реабілітація" дедалі рідше зустрічається в зарубіжних публікаціях у контексті соціальної роботи та клінічної соціальної практики, натомість скрізь бачимо термін "відновлення" (recovery). Орієнтованість на особистість у соціальних практиках вносить істотні зміни до концепції роботи з пацієнтами психіатричних лікарень, людьми, які пережили травмуючі ситуації, людьми з інвалідністю. Ідея соціального відновлення як "глибоко особистий, унікальний процес зміни поглядів, цінностей, почуттів і цілей, навичок та/або ролей", спосіб жити осмисленим, щасливим, активним на внески життям навіть з обмеженнями, викликаними хворобою, стає центральною для соціальної роботи [2].

В Україні ідеї орієнтованої на особистість соціальної допомоги лише сьогодні стають предметом спеціальної підготовки фахівців. Так, у жовтні 2019 року відбувся поглиблений курс підвищення кваліфікації для фахівців соціальної роботи мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міста Києва та спеціалістів Центрів соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді на тему: "Взаємодія фахівця соціальної роботи в про-

маді з надання соціальних послуг особам з порушенням психічного здоров'я і членам їхніх сімей".

Фахівці в галузі соціальної роботи та реабілітації, які взяли участь у курсі, зауважили, що пасивна, "об'єктна" позиція клієнтів стає на заваді успішній соціальній інтеграції, унеможливорює самостійне просування клієнтів у вирішенні складних життєвих ситуацій, формує вимушену безпорадність; а також підкреслили необхідність розробки і впровадження якісно нових підходів та інструментів роботи з клієнтами.

Мета статті – аналіз особистісно-орієнтованої парадигми в соціальній роботі та реабілітації й визначення тих базових принципів та ідей, прийняття яких дозволить побудувати українську модель особистісно-орієнтованої соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Центральним концептом клієнт-центрованої теорії Роджерса є визнання того, що люди володіють ресурсами самопізнання та самолікування, і що зміни та розвиток особистості можливі за умов створення відповідного клімату і фасилітуючої ситуації [3]. Суть терапії, орієнтованої на клієнта, полягає у відносинах між двома "повноцінними особистостями", де кваліфікована робота терапевта вимагає бути самим собою. Це передбачає складне рефлексивне усвідомлення терапевтом зв'язку із собою, та, водночас, із клієнтом, тобто "бути експертом у тому, щоб не бути експертом" [4].

Паралельно зі сферою соціальної роботи в медичній галузі також з'являються схожі тенденції: так, у 1960-х роках Balint уводить до наукового обігу поняття "орієнтована на пацієнта медицина". В його концепції йдеться про якісно інші способи взаємодії фахівців із пацієнтами, що полягають у фокусуванні уваги лікаря не стільки на хворобі, скільки на розумінні пацієнтів та унікальних обставин їхнього життя [5].

Відтоді з'являються й інші тлумачення поняття і спроби розширити концепцію "орієнтованої на пацієнта допомоги". Кінець 70-х років вибухнув низкою праць, опублікованих людьми, які пройшли крізь виклики хвороби до зцілення – нова ідеологія самопомоги в цей період набуває все більшої популярності. На цей рух вплинуло багато факторів: наприклад, рух за права людини, психосоціальний реабілітаційний рух і бажання подолати стигматизацію [6].

Принципи та стандарти. Lipkin, Quill та Narodano в 1984 році висунули низку вимог до фахівця, здатного забезпечити орієнтовану на пацієнта практику: "орієнтований на пацієнта фахівець мусить дотримуватися відповід-

них принципів, володіти базовими знаннями та навичками. Контекст інтерв'ю з пацієнтом має бути таким, що дозволяє пацієнту поділитися своєю унікальною історією, яка сприяє виникненню довіри та впевненості, роз'яснює симптоми, дозволяє генерувати та перевіряти гіпотези, що можуть включати психосоціальні аспекти хвороби і створювати фундамент справжньої довіри для постійних відносин" [7].

Центральними принципами орієнтованості на людину є повага та інтеграція індивідуальних відмінностей при наданні допомоги. Найважливішими характеристиками соціального сервісу, орієнтованого на людину, є:

- розуміння клієнта як унікальної особистості з її особливостями, потребами, цінностями, переконаннями, уподобаннями

- гнучкість, що передбачає надання послуг, чутливих до змін у потребах та бажаннях клієнтів [5].

Особистісно-орієнтована соціальна робота відмовляється від підходу, де фахівець вирішує, що саме є кращим для клієнта (пацієнта) та визнає центром догляду і підтримки особистість, яка виступає експертом власної ситуації та пережитого досвіду. Особистість та її близькі (якщо це можливо) стають рівноправними партнерами в плануванні догляду та підтримки, що передбачає розуміння їхніх потреб, цілей та очікуваних результатів [5].

Підкреслюючи необхідність *"робити разом із"* радше ніж *"робити для"*, особистісно-орієнтована соціальна робота зважає як на індивідуальні, так і на групові особливості, дозволяючи користувачам послуг бути активними суб'єктами не лише в процесі здійснення підтримки, але й у розробці та наданні послуг.

Дослідження ефективності ООД. Дослідження ефективності особистісно-орієнтованої допомоги показали, що її надання не вимагає більш тривалих консультацій чи зустрічей, але передбачає якісно іншу взаємодію

фахівця та клієнта/пацієнта: "здійснення відносно мінімальних утручань може потенційно збільшити використання послуг і звести до мінімуму затратне використання режиму лікування, що, зрештою, веде до зростання ролі пацієнтів та їхніх сімей в їхньому зціленні" [6].

Загалом, застосування ООД значно підвищує задоволеність наданою допомогою (особливо в медичному сервісі); підвищення сприйнятливості якості обслуговування та поліпшення показників здоров'я.

Процес відновлення в особистісно-орієнтованій парадигмі становлять умови: внутрішні (надія, зцілення, наснаження і зв'язок) та зовнішні (права людини, "позитивна культура зцілення" та послуги, орієнтовані на відновлення). Ці умови мають проникну дію, тож процес відновлення, щойно він розпочався, стає фактором, що надалі трансформує як внутрішні, так і зовнішні умови [4].

Особистісно-орієнтована соціальна робота заснована на низці визначальних принципів:

- у фокусі догляду і підтримки є *люди та визнані ними цінності*;

- урахування побажань і тих потреб, які *визнаються пріоритетними самими клієнтами*, а не фахівцем;

- фізичний комфорт і безпека;

- емоційна підтримка за участю родини та друзів;

- забезпечення доступу клієнтів до необхідних форм допомоги (коли і де вони потребують);

- забезпечення клієнтів доступною для їхнього розуміння інформацією, необхідною для свідомого прийняття ними рішень щодо їхньої опіки та підтримки [4].

Аналітичний аналіз різних моделей особистісно-орієнтованої допомоги, проведений Morgan та Yoder [3] дозволив розробити узагальнену модель ООД вищого порядку, що складається із чотирьох ключових атрибутів.

Таблиця 1

Концептуальна модель особистісно-орієнтованої допомоги

	Компоненти	Зміст
I	Цілісна опіка	Визнання цінності людини та реагування на весь комплекс її потреб, що передбачає водночас оцінку фізичних, когнітивних і психосоціальних особливостей функціонування, вирішуючи ситуаційні, сімейні, культурні та/або релігійні потреби
II	Індивідуалізована допомога	Урахування унікальних потреб, уподобань, проблем особистісних і пов'язаних зі здоров'ям – розробка індивідуального плану догляду
III	Турбота з повагою	Визнання людей активними споживачами здоров'я та підтримка їхніх сильних сторін, здібностей та вподобання, тобто слухаючи та підтримуючи їхні бажання чи цілі
IV	Розширення можливостей	Заохочення самостійності, впевненості в собі та самовизначення, сприяння участі людини у прийнятті рішень шляхом ефективної комунікації та переговорів через розробку плану дій, що допомагає клієнту контролювати власний стан і вносити зміни до плану лікування

"Важливо розуміти, що люди з обмеженими можливостями не *"реабілітуються"* у тому сенсі, що машини *"налаштовуються"* або телевізори *"ремонтуються"*. Люди з інвалідністю не є пасивними отримувачами реабілітаційних послуг. Радше вони переживають нову самоідентичність і встановлення мети в межах і поза межами інвалідності. Ця різниця між реабілітацією та відновленням є важливою. Під реабілітацією розуміють послуги та технології, які надаються людям з інвалідністю, щоб вони могли навчитися адаптуватися до свого світу. Відновлення стосується прожитого чи реального життєвого досвіду людей, коли вони приймають і долають проблему інвалідності. Можна сказати, що реабілітація належить до *"полюса світу"*, а відновлення – до *"Я-полюса"* [1].

Модель CARE. Одним із особистісно-орієнтованих підходів у клінічній соціальній роботі є *"Comprehensive approach to rehabilitation"* (CARE, у перекладі з англійської – розуміючий підхід до реабілітації), розроблений

голландськими фахівцями: соціальним психологом Jean Pierre Wilken [1] та медбратом і соціальним педагогом Dirkden Hollander у 1980 році [7].

Модель CARE, сформована на підставі результатів численних досліджень випадку, обґрунтовує методологію роботи з людьми, які потребують тимчасової або тривалої професійної підтримки та використовується фахівцями різних країн уже понад чверть століття.

Розуміючий підхід до реабілітації зорієнтований на якість життя людей, які з огляду на їхній психічний та соціальний стан вважаються вразливими, і виступає інструментом їхньої підтримки в досягненні бажаної ними якості життя. Якщо клієнт пережив серйозну травмуючу подію, таку як психоз, відновлення спрямоване безпосередньо на психічний розлад і досягнення *"нормального життя"*, себто *життя, яке сам клієнт сприймає як значуще* через буття значущим для себе та інших [2].

Пріоритетність якості життя та реінтеграції. Дослідження історій клієнтів [3] засвідчили пріоритетність підтримання якості життя у процесах відновлення: так, наприклад, можливість їхнього включення до значущої для них діяльності дає їм новий сенс й уможлиблює процеси цілепокладання. "Якість життя завжди стосується сенсу. Люди, середовище, діяльність задають життєві смисли". При цьому значення якості життя завжди суб'єктивне, визначається клієнтом (пацієнтом) і щоразу виступає головним предметом взаємодії із соціальним працівником.

Ідеться також про розмежування особистісного та соціального відновлення. Особистісне відновлення передбачає оволодіння здатністю пережити власну вразливість і віднайдення особистої спроможності відносно теперішнього та майбутнього шляхом прийняття і опрацювання того, що відбулося.

Соціальне відновлення, у свою чергу, передбачає участь, реінтеграцію в суспільство. При цьому поняття "участі" є ключовим, оскільки усвідомлення себе частиною суспільства, суб'єктом, здатним вплинути на власну соціальну ситуацію, є найпотужнішим терапевтичним ресурсом [2, 3]. Жоден із нас не вибирає позицію "пацієнта" або "клієнта" свідомо і за власним бажанням – цей небажаний статус ми отримуємо, коли змушені звертатися за професійною медичною допомогою.

Люди, які протягом тривалого періоду часу перебували в стаціонарі, часто змушені шукати шляхи повер-

нення до соціального життя, тож сутність відновлення полягає в переході від статусу "клієнта" до "громадянина", що уможлиблює повторне включення до соціальних процесів. Щоб збагнути сутність розуміючого підходу, слід усвідомити різницю між відновленням та одужанням. Одужання передбачає повернення до минулої ситуації, тієї, що передувала стану хвороби. Однак для багатьох людей життя змінюється безповоротно.

Первинна стигматизація відбувається з боку суспільства, яке помічає та відзначає "інакшість" певних його членів, вторинну "забезпечують" працівники сфери догляду, які іноді мимовільно загострюють увагу на тих аспектах життя, які стають неможливими або важкодоступними для клієнта. До пастки третинної стигматизації ("самостигматизації") потрапляє безпосередньо клієнт, який слідом за соціумом, фахівцями, близьким оточенням починає вірити у власну безпорадність.

Отже, реінтеграція є не лише індивідуальною відповідальністю клієнта, вона вимагає від суспільства значних зусиль, таких, як прийняття та співчуття. Саме тому, модель CARE сфокусована не лише на конкретній особистості, але й на середовищі, в якому вона перебуває [2, 7].

Відповідно до принципів CARE, якість життя тісно пов'язана з "особистісними та життєвими площинами". До особистісної площини належать: піклування про себе, здоров'я, безпека та соціальні стосунки.

Таблиця 2

Виміри якості життя

Особистісна площина	Життєва площина
Піклування про себе	Дім і сусіди
Здоров'я	Робота
Безпека	Навчання
Соціальні стосунки	Рекреація і дозвілля

Піклування про себе передбачає всі процедури й активності, необхідні для догляду за власним фізичним станом, гігієни та хатньої роботи. Це також і соціальні навички, такі як відстоювання себе і власних меж і підтримка зв'язку з іншими. Управління фінансами в окремих випадках також підпадає під рубрику "піклування про себе". Сфера здоров'я охоплює фізичне і психічне благополуччя, так само як "безпека" включає різні аспекти емоційної та фізичної безпеки: відчуття себе цінною і значущою особистістю, реалізація потреби у визнанні; захист від фізичного насильства та агресії. Сфера соціальних стосунків відповідно охоплює сукупність взаємодій з іншими людьми, в яких клієнтові важливо не лише мати значущі для себе зв'язки, але й бути значущим для інших [7].

Власне, значущість (meaningfulness) є стрижневою характеристикою, основою, на якій вибудовується процес відновлення. Не так важливо, що саме становить визначальну цінність для клієнта – робота, релігія чи захоплення – головне, що ця сфера пов'язана з особистісними цінностями.

Щоб збагнути сутність розуміючого підходу, слід усвідомити різницю між відновленням і лікуванням.

Вилікування передбачає повернення до минулої ситуації, тієї, що передувала стану хвороби. Однак для багатьох людей життя змінюється безповоротно. Відновлення є передусім індивідуальним процесом "зцілення": навчитися жити в хворобі та/або неспроможності й з їхніми наслідками – стигматизацією, професійним цинізмом фахівців, які радять уникати стресу та перевантажень (тоді як реальне життя включає стрес, хвилювання та виклики, навіть, якщо це стосується людини, хворої на шизофренію або аутизм). Саме тому туга і сум за втраченим стають неодмінною складовою про-

цесу відновлення, при цьому важливо, щоб цей стан не плутали із симптомами психічної хвороби.

Розробники моделі визначають трьома основними вимірами відновлення: **відносини, дії** (послуги) та **час**. Основними напрямками діяльності є:

- виконання побажань і цілей, що стосуються якості життя;
- робота з уразливістю та посиленням сильних сторін;
- отримання доступу до бажаного середовища та максимізація якості життя, життєвого простору та соціальних зв'язків[8].

Процес відновлення полягає в повторному віднаходженні (rediscovering) ідентичності та почуття значущості в житті, що часто ускладнюється впливом ролі клієнта/пацієнта. Д. Петрі називає цей процес "демаскування", викриттям "справжнього обличчя" особистості, ідентичності, в якій має бути місце і для вразливості. Саме цей шлях відкриття поступово веде до досягнення автономії. Опора на сильні сторони гарантує важливу підтримку в досягненні позитивного Я-образу та значущості себе для себе [9].

Робота з травматичним досвідом. Важливою частиною процесу відновлення є робота з травматичним досвідом і втратою. Дослідження підтверджують наявність зв'язку між психічним розладом, травмою та втраченою. Установлено, що 30 % психотичних епізодів, які завершуються госпіталізацією особи, є реактивними, тобто спричиненими життєвими подіями та переживаннями. Більше того, від шістдесяти до 90 % осіб, які пережили психотичний епізод, зазначали, що мали травматичний досвід у дитинстві. З'ясовано також, що переживання психозу і подальша госпіталізація спричиняють посттравматичний стресовий розлад у 40 % пацієнтів [10].

Відповідно, травма, туга та втрата виявляються важливим предметом роботи з клієнтом не лише у випадку психічних розладів. І тут можна відзначити цікаве протиріччя: соціальні працівники знають із власної практики про процеси та симптоматику туги, тим не менш, на практиці багато симптомів тривалої туги не розпізнається.

Фактори відновлення. Фактори, які підвищують ефективність процесу відновлення, можна розділити на п'ять основних категорій:

1. Мотивація – рушійна сила відновлення, складовими мотивації можуть бути: надії, бажання та стремління. Зміст бажань є певною мірою діагностичним, оскільки вони можуть виявляти потреби (фіксація на зміні негативного аспекту свого життя), амбіції (орієнтація на досягнення – підвищення якості життя), або "пристрасть" (орієнтація на інтереси, творчість – підвищення якості життя).

2. Ідентичність – розвиток особистої ідентичності, що включає засоби конструювання життєвої історії клієнта та віднайдіння сильних сторін і ресурсів.

3. Знання і навички, що включають здатності давати собі раду із власною неспроможністю, а також здатності до розвитку особистої автономії.

4. Статус і значущість: розвиток значущої активності, соціально-цінних ролей та позитивних стосунків.

5. Соціальна та матеріальна підтримка, що включає контакти з тими, хто має аналогічний травматичний досвід, забезпеченість житлом, роботою, професійний догляд і підтримку.

Відновлення, відповідно до підходу CArE, передбачає проходження клієнтом низки етапів (див. табл. 3) – фаз: стабілізація, реорієнтація та реінтеграція, у процесі якого відбувається поступова трансформація самовідчуття – від "переповненості неспроможністю", коли людина переживає тугу і печаль втрати можливостей та приймає обмеження теперішнього стану, відмовляючись від завищених очікувань, до "життя за межами неспроможності" через переосмислення нового досвіду, формування нової ідентичності, створення (разом із фахівцем) особистої історії відновлення і віднаходження смислу, сили та засобів жити в новій ситуації [11].

Таблиця 3

Фази процесу відновлення		
Переповненість неспроможністю	Боротьба з неспроможністю та її наслідками	Життя за межами неспроможності
СТАБІЛІЗАЦІЯ	РЕОРІЄНТАЦІЯ	РЕІНТЕГРАЦІЯ
Досягнення контролю та рівноваги	- Дослідження власної вразливості в новому стані. - Вироблення досвіду, пошук ідентичності та смислів - Створення особистої історії відновлення	- Отримання сили та здатності давати раду з власною вразливістю. - Залучення до значущої активності, стосунків, ролей. - Уявляти бажану ситуацію у термінах життя, роботи, навчання та рекреації

Цей процес не є лінійним, натомість, траєкторія руху більше нагадує спіраль: "зльоти і падіння", повернення на кілька кроків і знову рух уперед.

Ефективність процесу відновлення багато в чому залежить від компетентності фахівця, де визначальне місце належить "присутності". На відміну від професійних установок, що наголошують на межах у взаємодії, розуміючий підхід націлений на їхнє "збагачення".

Присутність є фундаментальною установкою соціального відновлення та розуміється у кількох вимірах:

- присутність як залученість – особливі стосунки між фахівцем і клієнтом;
- присутність як сфокусованість на особистості та її реальності (здатність бачити ситуацію очима клієнта);
- присутність як близькість (протилежність відстороненості, відчуженості).

Спеціаліст із наснаження Patricia E. Deegan, яка, переживши травматичний досвід "неспроможності", стала практиком відновлення, зауважує: "мабуть, найважливішим для формування середовища відновлення є ставлення персоналу. Існує низка загальних службових інструкцій, які вочевидь не сприяють одужанню пацієнтів. Наприклад, занадто часто ставлення до персоналу відображає негласне припущення, що існує "світ ненормального" і "світ нормального". Завдання, яке стоїть перед персоналом, полягає в тому, щоб якимось змусити людей у "ненормальному світі" вписатися в "нормальний світ". Це створює дихотомію "ми – вони", де, як очікується, "вони" (інваліди) можуть змінитись і зростати. Таке середовище стає пригноблюючим для людей, які намагаються досягти відновлення" [5].

Таким чином, фахівець, який працює в межах розуміючої моделі:

а) використовує професійну систему координат дозволено і обмежено (ідеться про "діагнози", висновки та дії фахівця);

б) створює простір для підтримки розповіді клієнта;

в) визнає та заохочує орієнтацію особистості на її власні сили (наснаження);

г) визнає пріоритетність (авторитет) експертної позиції клієнта щодо його власного досвіду;

д) сприяє підтримці клієнта з боку значущих інших, визнаючи їх пріоритетним ресурсом;

е) сфокусований на полегшенні страждань і збільшенні особистого контролю/автономії.

Висновки. Особистісно-орієнтована парадигма в соціальній роботі та реабілітації пропонує розглядати клієнта цілісно – як людське буття, не виключаючи з професійного фокусу його соціальне середовище (умови життя) та мережу соціальних зв'язків. Зважаючи на той факт, що всі сфери життя взаємопов'язані, підтримка розповсюджується на всі соціальні ситуації життя, до яких включений клієнт з метою підвищення якості його життя.

Особистісно-орієнтований підхід є способом фінансового та організаційного забезпечення соціального сервісу, заснованого на виборі людиною бажаного способу життя в спільноті (громаді) за її власним вибором. Отже, це означає відмову від традиційних установок "підлаштовування" людей до існуючих можливостей сервісу, натомість – модифікацію і розвиток послуг відповідно до потреб і бажань клієнта. Цей підхід націлений на врахування ресурсів сервісів і громади для здійснення підтримки, вихід за межі "доступного сервісу".

Список використаних джерел

1. Hanga K. A person-centered approach in initial rehabilitation needs assessment: Experiences of persons with disabilities / K. Hanga, D. M. DiNitto, J. P. Wilken, L. Leppik // ALTER, European Journal of Disability Research, 2017. – V. 11. – № 4. – P. 251–266.
2. Witty M. C. Client-Centered Therapy / M. C. Witty // Handbook of Homework Assignments in Psychotherapy. – 2007. – P. 35–50.
3. Morgan S. A Concept Analysis of Person-Centered Care / S. Morgan, L. Yoder // Journal of Holistic Nursing, 2011. – V. 30. – № 1. – P. 6–15.
4. McMillan S. S. Patient-centered approaches to health care: a systematic review of randomized controlled trials / S. S. McMillan, E. Kendall, A. Sav at all //

Medical Care Research and Review, 2013 /<https://pdfs.semanticscholar.org/d47e/250526f018dc34b6217136ecaf6014389ab7.pdf>

5. Deegan P. E. Recovery: The lived experience of rehabilitation / P. E. Deegan // Psychosocial Rehabilitation Journal. – 1988. – 11(4). – P. 11–19.

6. Smith M. L., Glass G. V., & Miller T. I. The benefits of psychotherapy / M. L. Smith, G. V. Glass, T. I. Miller. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1980.

7. Hollander D. D., Wilken J. P. Supporting Recovery and Inclusion. Working with the CARE Model. SWP Books Amsterdam, 2015. – 198 p.

8. Jacobson N., Greenley D. What Is Recovery? A Conceptual Model and Explication / N. Jacobson, D. Greenley // Psychiatric Services, 2001. – № 52. – P. 482–485.

9. McCance T., McCormack B., Dewing J. An exploration of person-centredness in practice. Online J Issues Nurs 2011, 16(2).

10. Mead N., Bower P. Patient-centred consultations and outcomes in primary care: a review of the literature. Patient Educ Couns 2002; 48(1). – P. 51–61.

11. Wilken J. P. L. Recovering care: A contribution to a theory and practice of good care. Amsterdam: SWP., Doctoral Thesis, 2010.

Надійшла до редколегії 18.02.19

Рецензовано 27.02.19

A. Kuntsevskaya, PhD in social psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-0456-6234

MODELS OF SOCIAL RECOVERY WITHIN THE CONTEXT OF PERSONAL-ORIENTED PARADIGM

This paper analyzes main features of social recovery models, developed within the frameworks of Person-centered paradigm. Person-centeredness is an increasingly common public health and social care concept, that is used to describe a standard of care that ensures that the patient / client is at the center of care delivery. There is no single definition of person-centered care, rather we can find such terms as patient-centered, family-centered, user-centered, individualized. But irrespective of the terms used, a lot of research has looked at what matters to patients and how to provide personalized care to ensure that people have a good experience.

Person-centered recovery depends on a number of aspects, in particular: the values of people and placing people at the center of care, taking into account the desires of people and the needs they have chosen, ensuring that people are emotionally comfortable and secure with family and friends, ensuring that people have access to the appropriate care they need, when and where they need to ensure that people receive all the care they need.

Main principles of person-centered approach are: recognizing dignity, giving respect and compassion to service users and providers; collaboration with the individual, their family and staff in care planning and assessment; enabling systems and services to help people recognize and build on their own strengths, preferences and objectives in order to realize their full potential.

One of the strongest and most methodologically grounded models built in the person-oriented framework is the Comprehensive Rehabilitation Approach (CARE), developed by Dirk den Hollander and Jean Pierre Wilken. The model is based on psychological rehabilitation, recovery and empowerment principles, and is intended to support individuals in their personal development. CARE works with the client in three domains: meeting quality of life wishes and objectives; overcoming insecurity and increasing strength; gaining access to ideal environments and optimizing the quality of life of living environments and social networks.

Keywords: recovery, social rehabilitation, quality of life, personal-oriented approach, person-centeredness; patient-centeredness; CARE model.

A. Кунцевская, канд. психол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID iD 0000-0002-0456-6234

МОДЕЛИ СОЦІАЛЬНОГО ВОССТАНОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТЕ ЛІЧНОСТНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ

Представлен обзор личностно-ориентированной парадигмы в социальной работе (клиническая практика и восстановление). Рассмотрены определяющие принципы построения личностно-ориентированной практики: целостная (холистический подход) опека; индивидуализированная помощь; забота с уважением и расширение возможностей. Личностно-ориентированная социальная работа отказывается от подхода, где специалист решает, что именно является лучшим для клиента (пациента) и признает центром ухода и поддержки личность, выступает экспертом собственной ситуации и пережитого опыта.

Проанализированы модель CARE (понимающий подход к восстановлению), разработанную в рамках данной парадигмы и ее базовые методологические категории измерения качества жизни, жизненное пространство, фазы и факторы процесса восстановления.

Ключевые слова: восстановление, реабилитация, качество жизни, личностно-ориентированная парадигма, клиент-центрированность, понимающий подход.

УДК 364.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/10>

Л. Рут'ян, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD 0000-0001-9609-2381

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЖІНОК: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЯВИЩА

Досліджується проблематика домашнього насильства жінок, психологічні та соціальні детермінанти даного явища. Зазначено, що дана проблема перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних науковців, а також органів державної влади та неурядових організацій. Звертається увага на те, що саме статеві ознаки служать причиною того, що практично в усіх країнах світу жінка виступає жертвою різних видів насильства. Перераховано програми щодо запобігання та боротьби з насильством щодо дітей, молоді та жінок, які фінансуються керівництвом Європейського Союзу. Докладно розглянуто чинники, що обумовлюють насильство в сім'ї загалом і зокрема над жінками. Зазначено, що насильство щодо жінок зачіпає всю сім'ю. Наведено основні складові програми щодо профілактики домашнього насильства над жінками. Перераховано перспективні напрями профілактики домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство жінок, подружнє насильство, статеві ознаки, чинники, що обумовлюють насильство, психологічна травма, програми з профілактики домашнього насильства, перспективні напрями профілактики домашнього насильства.

Постановка проблеми. Останніми роками громадськість України все більше турбує проблема насильства в сім'ї як одного з найбільш шкідливих соціальних явищ. У державі розгорнута широка соціальна інформаційна кампанія стосовно розголосу існуючої проблеми, постійно ведеться спільна робота державних структур, органів місцевої влади з громадськими об'єднаннями щодо профілактики та протидії насиллю в сім'ї [1, с. 117].

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Соціальна робота з жінками – жертвами домашнього насильства – це комплекс державних і суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для відновлення соціального статусу постраждалих і здатності до самостійної суспільної та родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації в суспільному середовищі.

Незважаючи на загальновідомий факт, що кожні 2,5 дні одна жінка в середньому гине від подружнього насильства [3, с. 100], результати проведених опитувань [4, с. 29] показують, що загалом різні випадки насильства (фізичного, сексуального, психологічного) залишаються недостатньо відомими і, як наслідок, недооцінені. Чи йдеться про насильство всередині сімейної пари, про сексуальні каліцтва жінок, про насильницькі шлюби, зґвалтування або інші види сексуальної агресії, наявні в нашому розпорядженні дані спираються лише на ті факти, які стають відомими, однак опитування [5, с. 34], яке проводиться протягом останніх 10 років серед жертв, свідчать про значно більші масштаби складності цієї проблеми.

Мета статті: проаналізувати актуальні аспекти домашнього насильства жінок, визначити психологічні та соціальні детермінанти явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були започатковані в наукових розвідках таких відомих зарубіжних учених, як: Х. Арангурен, Г. Блумер, М. Вебер, Д. Галтунг, Л. Гумплович, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, Г. Зіммерман, Л. Козер, Р. Мертон, Г. Москі, У. Самнер, Н. Смілзер, А. Смолл, П. Сорокін, О. Шпенглер, Г. Тарда, З. Фройд, Е. Фромм.

Проблем профілактики та протидії насиллю в сім'ї торкаються дослідження вітчизняних учених, таких як: О. Бандурко, А. Блага, О. Джука, Л. Крижна, О. Костирич, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Науковцями сформульована ціла низка принципово важливих положень і рекомендацій щодо профілактики та протидії сімейному насиллю. Але у світлі сучасної економіко-соціальної ситуації в Україні питання насильства над жінками в сім'ї залишається актуальним і потребує подальшого дослідження та розробки заходів протидії даному негативному явищу.

Виклад основного матеріалу. Насильство щодо жінок відповідно до Декларації ООН "Про викорінення насильства щодо жінок" (1979) означає "будь-який акт насильства, який чинять на підставі статевої нерівності, який заподіює або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь то в суспільному чи особистому житті" [6, с. 19]. До цих пір проблема насильства відносно жінок існує повсюдно. Саме статеві ознаки служать причиною того, що практично в усіх країнах світу жінка виступає жертвою різних видів насильства: фізичного, сексуального, психологічного, економічного та ін.

Європейський союз активно бере участь у розв'язанні даної проблеми: насильство над жінками засуджується привселюдно, здійснюються різноманітні юридичні, фінансові, суспільні заходи. Керівництво ЄС, Європейська комісія прийняли програму культурного дослідження і затвердили програми щодо запобігання та боротьби з насильством щодо дітей, молоді та жінок (Дафна). У зв'язку із цим ЄС фінансує такі проекти:

- з 2001 року "Жінки проти насильства в Європі" (WAVE). У Відні розташовується офіс Європейського інформаційного центру, який координує роботу близько двох тисяч організацій (притулків і центрів допомоги для жінок);

- з 2005 року спеціальна програма для неурядових організацій "з превентивної підтримки громадянського суспільства" в десяти державах-членах ЄС [7].

Німецький уряд в 1999 р. ухвалив "План дій по боротьбі з насильством над жінками" (BMFSFJ), який передбачає реалізацію ряду превентивних і законодавчих заходів, співпрацю між державними установами та неурядовими організаціями; стартову підтримку мережі неурядових організацій, що мають справу з правопорушниками; навчання фахівців і міжнародне співробітництво [7, с. 265].

Варто взяти до уваги те, що науковці при дослідженні проблеми домашнього насильства над жінками докладно розглядають чинники, що обумовлюють насильство в сім'ї загалом і зокрема над жінками та виокремлюють такі:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд із відсутністю умов для працевлаштування, відсутність можливості заробити грошей, економічна залежність, безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньої сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності через відсутність правової свідомості);
- політичні (прихильність до гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не до сім'ї загалом, брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обмін речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо) [8, с. 65].

Дослідження в різних країнах показують, що відсоток жінок у віці 15–49 років, які зазнали фізичного або сексуального насильства з боку інтимного партнера, коливається від 15 до 71 %. На кожен смертельний випадок у результаті міжособистісного насильства припадає приблизно 20–40 випадків звертань до лікарні з важкими тілесними ушкодженнями, а на кожний випадок – звернення до декількох лікарів (напр., сімейного лікаря, гінеколога, фахівця з центру здоров'я матері і дитини), часто повторні. Невідомим є кількість випадків

самолікування, які не повідомляються фахівцям охорони здоров'я [9, с. 25].

Тілесні ушкодження є видимими фізичними слідами насильства по відношенню до жінок. Однак наслідки для здоров'я виходять за межі фізичних травм і включають серйозні наслідки для здоров'я: небажана вагітність; штучні аборти; інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ; депресія; посттравматичні стресові розлади.

Необхідно зазначити: що насильство щодо жінок зачіпає всю сім'ю. Так, діти, які вдома стають свідками насильства відносно матері, отримують психологічну травму, наслідки якої виявляються як у ближній, так і в далекій перспективі:

- у підлітковому віці вони частіше схильні до шкідливого вживання алкоголю і наркотиків; курять; займаються небезпечним сексом;
- у дорослому віці зростає імовірність того, що вони самі вчинять насильство або будуть піддаватися такому насильству з боку інтимного партнера. У 50 % випадків відомих епізодів насильства в сім'ї його свідки згодом уже самі стають жертвами жорстокого поводження [10, с. 46].

Дослідження випадків насильства щодо жінок виявляє зв'язок між сексуальним або фізичним насильством у дитинстві і насильством з боку інтимного партнера в подальшому житті: більшість жінок, які відчують насильство (порівняно з тими, хто від нього не страждає), повідомляють, що в дитинстві були жертвами насильства. Ці дані вказують на такий аспект, як наступність насильства від одного покоління до іншого і ризик повторної віктимізації або вчинення злочину [11, с. 5].

Поздовжні дослідження показують, що довгострокові наслідки насильства над жінкою дають себе знати на віддалених етапах життя, включаючи негативну оцінку свого здоров'я, ризиковану поведінку (таку як куріння, пияцтво, наркоманію, небезпечний секс, множинні інтимні партнери) і хронічні захворювання. Саме тому для профілактики домашнього насильства щодо жінок державними органами та неурядовими організаціями розробляються програми з попередження та скорочення насильства з боку партнера, які спрямовані на фактори ризику на базових рівнях (табл. 1).

Таблиця 1

Основні складові програми з профілактики домашнього насильства над жінками

Фактор ризику	Рівень	Втручання
Індивідуальний	Історія насильства в дитинстві	Програми батьківського виховання для запобігання жорстокого поводження з дітьми
Стосунки	Контроль чоловіків над жінками	Програми для юнаків і хлопчиків з метою пропаганди, заснованої на гендерній рівності світогляду і поведінки
Громада	Нерівноправні гендерні норми, які потурбують насильству щодо жінок	Програми, які пропагують рівні гендерні норми, у засобах масової інформації за рахунок мобілізації громад, у школах і в релігійних установах
Суспільство	Шкідливе використання алкоголю чоловіком-партнером	Скорочення наявності й доступу до алкоголю
	Відсутність доступу жінок до освіти і зайнятості	Закони, політика і програми, які розширюють доступ жінок до зайнятості та мікрокредитів, доступ дівчат до освіти, а також заборона насильства відносно жінок на рівні нормативно-правових актів

Варто зауважити, що основні причини вчинення домашнього насильства криються в психологічній природі як "тирана", так і жертви. Щодо поведінки останніх, то серед причин того, що постраждали не звертаються до правоохоронних органів, є: страх помсти з боку "кривдника", страх знехестити сім'ю, відчуття особистої провини, почуття сорому, низька самооцінка, самопожертва заради дітей, фінансова залежність тощо. Саме тому постає важливе питання соціалізації жінки в сучасних умовах, розвитку таких рис характеру, які дозволять їй оптимально функціонувати як повноправний член суспільства. Сучасній жінці необхідно знати свої переваги і недоліки, оскільки вони є найважливішими умовами продуктивної життєдіяльності [12, с. 21].

Знаючи основні причини та умови вчинення домашнього насильства, варто зосередити увагу на заходах його запобігання і особливо профілактики. Якщо аналізувати запобіжні заходи за характером спрямування, то основну роль відведено правовим. Ними є законодавчі норми, що встановлюють відповідальність для кривдника в разі вчинення домашнього насильства, зокрема Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" (2017) [2], Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України.

До перспективних напрямів профілактики домашнього насильства, вважаємо, варто віднести такі аспекти:

1. Популяризація здорового способу життя з метою зменшення рівня вживання алкогольних напоїв, наркотичних і психотропних засобів.

2. Популяризація нетерпимості домашнього насильства та інформування громадян через усі можливі засоби комунікації, куди можна і треба звертатися у разі існуючої проблеми. Крім того, має проводитися роз'яснювальна робота через ЗМІ стосовно існуючих правових заходів впливу на домашніх "тиранів", а саме, що таке домашнє насильство з точки зору закону; які існують норми закону щодо цього питання; у якому разі вони застосовуються; які права та обов'язки поліцейських, які виїжджають на виклик щодо вчинення домашнього насильства тощо.

3. Увага державних органів має спрямовуватися на психологічну допомогу та роботу як із жертвами, так і кривдниками, адже агресивна, жорстока поведінка в родині базується перш за все на психологічних чинниках.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Складність проблеми домашнього насильства та насильства над жінками зокрема свідчить про необхідність комплексної стратегії, головними цілями якої є: запобігання – громадський осуд сімейного насильства над жінками та дітьми; захист – застосування заходів правопорядку з метою забезпечення безпеки жінок як у публічній, так і в приватній сферах життєдіяльності; а також притягнення порушників правопорядку до відповідальності за вчинені діяння; забезпечення – діяльність державних і неурядових проектів та організацій, що надають послуги професійної допомоги і консультування, здійснюють профілактику. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення досвіду країн Європейського союзу в питаннях профілактики домашнього насильства над жінками, допомоги жертвам і запровадження норм європейського права в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Малиновська Т. М. Попередження насильства над жінками в сім'ї / Т. М. Малиновська // Право і безпека, 2016. – № 1(60). – С. 117–120.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.17. – Документ 2229-VIII, чинний.
3. Бурова С. Н. Домашнее насилие в отношении женщин и их жизненные стратегии / С. Н. Бурова, О. А. Янчук // Социология, 2010. – № 4. – С. 99–116.
4. Приносия безопасность домой: борьба с насилием в отношении женщин в регионе ОБСЕ : Сборник примеров хорошего опыта. – Вена : Gutenberg Press LTD, 2009. – 156 с.
5. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2015. – 200 p.
6. Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи / А. І. Бордіян, Т. В. Журавль, О. В. Кулаковська та ін. – К. : ТОВ "Видавничий дім "КАЛИТА", 2017. – 98 с.

7. Брюкнер М. Насилие в семье: локальные действия – международная проблема / М. Брюкнер // Журнал исследований социальной политики, 2009. – Т. 7. – № (2). – С. 261–271.

8. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 124 с.

9. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines. – Switzerland: World Health Organization, 2013. – P. 68.

10. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч. метод. посіб. / А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Забрда. та ін. – К. : OSCE, 2012. – 246 с.

11. Баумгартен І. Насилие в отношении женщин в европейском регионе ВОЗ / И. Баумгартен, Д. Сетхи // Европейский журнал по сексуальному и репродуктивному здоровью, 2006. – № 61. – С. 4–7.

12. Власова О. Вікові особливості інформальної соціалізації особистості / О. Власова, К. Миліутіна, А. Мамбетова та ін. – Дніпро: "Середняк Т. К.", 2019. – 414 с.

References

1. Malynovska T. M. Poperedzhennia nasyistva nad zhinkamy v simi / T. M. Malynovska // Pravo i bezpeka, 2016. – № 1 (60). – S. 117–120.
2. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia ta protyidiu domashnomu nasyistvu" vid 07.12.2017 r. – Dokument 2229-VIII, chynnyi
3. Burova S. N. Domashnee nasyiye v otnoshenyy zhenshchyn y ykh zhyznennyye stratehyy / S. N. Burova, O. A. Yanchuk // Sotsyolohiya, 2010. – № 4. – S. 99–116.
4. Prinosia bezopasnost domoi: borba s nasiliem v otnoshenii zhenshchyn v regione OBSE. Sbornik primerov khoroshego opyta. – Vena: Gutenberg Press LTD, 2009. – 156 s.
5. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 200 p.
6. Poperedzhennia domashnoho nasyistva shchodo divchat ta zhink u m. Kyievi: model, osoblyvosti, perspektivy / A. I. Bordian, T. V. Zhuravl, O. V. Kulakovska ta in. – Kyiv: TOV "Vydavnychiy dim "KALYTA", 2017. – 98 s.
7. Briukner M. Nasilie v seme: lokalnye deistviia – mezhdunarodnaia problema / M. Briukner // Zhurnal issledovanii sotsialnoi politiki, 2009. – Т. 7. – № (2). – С. 261–271.
8. Pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia nasyistvu v simi: navch. posib. / za zah. red. O. M. Dzhuzyi, I. V. Opryshka, O. H. Kulyka. – Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy, 2005. – 124 s.
9. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines. – Switzerland: World Health Organization. – 2013. – p. 68.
10. Nasyistvo v simi ta diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo yoho podolannia: navch. – metod. posib. / A. V. Zaporozhtsev, A. V. Labun, D. H. Zabroda. ta in. – Kyiv: OSCE, 2012. – 246 c.
11. Baumgarten I. Nasilie v otnoshenii zhenshchyn v evropeiskom regione VOZ / I. Baumgarten, D. Setkhi // Evropeiskii zhurnal po seksualnomu i reproduktivnomu zdoroviu, 2006. – № 61. – S. 4–7.
12. Vlasova O. Vikovi osoblyvosti informalnoi sotsializatsii osobystosti / O. Vlasova, K. Miliutina, A. Mambetova ta in. – Dnipro: "Seredniak T. K.", 2019. – 414 s.

Надійшла до редколегії 15.03.19

Рецензовано 26.03.19

L. Rutyan, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9609-2381

WOMEN'S HOME VIOLENCE: PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL DETERMINANTS OF THE PHENOMENON

The article examines the issues of domestic violence of women, psychological and social determinants of this phenomenon. It is indicated that this problem is in the focus of attention of foreign and domestic scientists, as well as public authorities and non-governmental organizations. Attention is drawn to the fact that it is the sexual attribute that causes the woman to be a victim of various types of violence in almost all countries of the world. Lists of programs to prevent and combat violence against children, youth and women, which are funded by the leadership of the European Union, are listed. The factors that determine domestic violence in general and in particular against women are examined in detail. It is noted that violence against women affects the whole family. The main components of the program for the prevention of domestic violence against women are given. Promising areas for the prevention of domestic violence are listed.

Keywords: domestic violence woman; spousal abuse; gender; factors contributing to violence; psychological trauma; domestic violence prevention programs; promising areas of domestic violence prevention.

Л. Рутян, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9609-2381

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ ЖЕНЩИН: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЯВЛЕНИЯ

Исследуется проблематика домашнего насилия женщин, психологические и социальные детерминанты данного явления. Указано, что данная проблема находится в центре внимания зарубежных и отечественных ученых, а также органов государственной власти и неправительственных организаций. Обращено внимание на то, что именно половой признак служит причиной того, что практически во всех странах мира женщина выступает жертвой различных видов насилия. Перечислено программы по предотвращению и борьбе с насилием в отношении детей, молодежи и женщин, которые финансируются руководством Европейского Союза. Подробно рассмотрены факторы, обуславливающие насилие в семье в целом и в частности над женщинами. Отмечено, что насилие в отношении женщин затрагивает всю семью. Приведены основные составляющие программы по профилактике домашнего насилия над женщинами. Перечислено перспективные направления профилактики домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие женщин; супружеское насилие; половой признак; факторы, обуславливающие насилие; психологическая травма; программы по профилактике домашнего насилия; перспективные направления профилактики домашнего насилия.

УДК 364.122.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/11>

В. Шкуро, канд. психол. наук, ассист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МІСТ

Розглядається теоретичний аналіз значимості впровадження інклюзивного дизайну в міський простір; взаємозв'язок імплементації інклюзивного дизайну та якості життя мешканців населеного пункту; важливості перегляду та зміну суспільних норм і поглядів на поняття "упровадження інклюзивного дизайну в міський простір".

Ключові слова: інклюзивний дизайн; маломобільні групи населення; соціальна ізоляція; інвалідність; розвиток міста.

Вступ. Навколишнє архітектурне середовище створюється, базуючись на припущенні про "середню, типову людину". У минулому проблема доступності розглядалася як результат індивідуального відхилення від "норми". Людина, що потребувала особливих умов доступності, була "проблемною". Згідно з даними підходу, найбільш поширеною відповіддю на потреби у створенні доступності було облаштування території спеціальними допоміжними об'єктами (пандус, широкі двері тощо). Однак такий підхід підтверджує думку, що маломобільні категорії населення є "винятком із правил" і стигматизує їх, змушуючи використовувати, наприклад, окремих вхід, який часто розташований з іншого боку будівлі. Також часто ці модифікації є доповненнями, наступними кроками, а не результатом запланованого дизайну [1].

Архітектурні перешкоди та бар'єри позбавляють багатьох людей можливості брати активну участь у житті громади. Це – неприйнятна та штучно створена форма соціальної ізоляції [1].

Актуальність дослідження підтверджує сучасна демографічна ситуація: збільшення кількості людей з інвалідністю (3 млн людей – 6 % від населення України); тенденція до старіння населення та необхідність урахувати потреби людей похилого віку (9,4 млн людей старше 60 років або 22 % від населення України); збільшення кількості батьків з дитячими візками та дітей дошкільного віку, вагітних жінок (4 % від населення України).

Важливим фактором також є усвідомлення суспільством значущості доступного середовища, його відповідності потребам громадян.

Наведені вище аргументи доводять необхідність ґрунтовного дослідження альтернативного підходу до дизайну населеного пункту, процесу надання послуг і розробки продукту. Також постає питання обґрунтування необхідності впровадження інклюзивного дизайну в міський простір.

Мета статті: провести теоретичний аналіз важливості імплементації принципів інклюзивного дизайну в міський простір.

Виклад основного матеріалу. Новий інтегрований підхід інклюзивного дизайну має на меті повною мірою задовольнити потреби громадянина. Кожна людина має право потрапити в середовище та використовувати будь-яку частину його максимально самостійно та природно. Критерії "нормальності" мають бути розширені та гарантовані, що створення навколишнього середовища базується на принципах інклюзивного дизайну.

Сучасне усвідомлення дизайну і будівництва повинно базуватися на принципах інклюзивного дизайну: рівність і доступність використання; гнучкість використання; простота й інтуїтивність використання; доступно викладена інформація; терпимість до помилок; малі фізичні зусилля; наявність необхідного розміру, місця, простору [2].

Існують різні визначення поняття "інклюзивного дизайну". Наприклад, Дослідницький Центр Інклюзивного Дизайну OCAD University визначає його як "дизайн, що враховує людську різноманітність (здібності, мову, ку-

льтуру, гендер, вік та інші людські відмінності)". Інші визначення є близькі до попереднього та зазначають, що "інклюзивний дизайн – це адаптація середовища, послуги чи продукту з метою забезпечення максимальних умов для всіх брати участь у соціальному, культурному, економічному житті, дозволі на рівних можливостях (незалежно від віку, статі, можливостей, культури)". Важливим є увага до дефініції поняття "інклюзивний дизайн": акцентується на унікальності та різноманітності людей, а не на фізичних обмеженнях людини.

Інвалідність може виникнути у будь-якої людини, на будь-якому етапі її життя. Згідно з оцінками експертів Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), нині на Землі в одній із десяти осіб є одне або кілька функціональних порушень, які стають причиною інвалідності. З урахуванням глобальних світових тенденцій старіння населення очікується, що кількість осіб віком 60 років і старше постійно зростатиме. За прогнозами, кількість людей пенсійного віку із 675 мільйонів осіб у 2005 році сягне 1,9 млрд осіб у 2050 році. Передбачається, що масштаби поширення різних видів і ступенів функціональних обмежень серед цієї категорії населення також зростуть. За даними спеціалістів ВООЗ, 35 % осіб віком від 60 років відчувають стійкі функціональні порушення. У віці 70 років цей показник зростає до 50 %. У віці 80 років 100 % осіб мають стійкі функціональні порушення, які перешкоджають цим людям здійснювати звичайні соціальні функції на рівні з іншими. А якщо брати до уваги сім'ї, в яких є люди з інвалідністю, то очевидно, що значно більше населення зіштовхується з проблемами недоступності та соціальною ексклюзією [3].

В Україні з 2005 року почалося активне обговорення питання архітектурної доступності. Прийнято ряд нормативно-правових актів (Указ Президента України від 01.06.05 "Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями"; Указ Президента від 18.12.07 № 1228 "Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями"; Указ Президента від 19.05.11 "Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями"; Указ Президента від 03.12.15 "Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю"; Указ Президента від 13.12.16 "Про заходи, спрямовані на забезпечення прав осіб з інвалідністю"). У 2009 році в Україні було ратифіковано Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю та факультативний протокол до неї. Нормативно-правове поле є достатнє для впровадження та розвитку інклюзивного дизайну в Україні. Однак часто реалізація фокусується переважно на створенні безперешкодного доступу до приміщення людей з порушеннями опорно-рухового апарату та особливостями зору [4, 5, 6, 7, 8, 9].

Важливим кроком до впровадження інклюзивного дизайну в міський простір стало прийняття нових Державних будівельних норм В.2.2-40:2018 "Інклюзивність будівель та споруд", який набув чинності 1 квітня 2019 року. У да-

них нормах представлені комплексні вимоги щодо адаптації приміщень, прилеглої території до потреб маломобільних категорій населення [10].

Однак, не зважаючи на наявність чіткої нормативно-правової бази, процес імплементації її норм досі неідеальний. В Україні існує ряд методичних рекомендацій щодо пристосування приміщення до потреб маломобільних категорій населення. Дані рекомендації дають можливість безперешкодного доступу до приміщення, пересування в ньому. Також є чіткі рекомендації щодо адаптації житла та робочого місця до потреб людей з інвалідністю. Однак зосередження відбувалося на потребах людей з інвалідністю та людей, що тимчасово втратили можливість до вільного пересування. Поза увагою залишаються люди похилого віку, сім'ї з дітьми до трьох років (європейська практика – діти дошкільного віку), вагітні.

Дослідження та аналіз міжнародного досвіду демонструє комплексний підхід у впровадженні інклюзивного дизайну та створення не тільки навколишнього середовища, вільного від бар'єрів для людей з інвалідністю, а й врахування потреб людей похилого віку, сімей з дітьми та інших представників маломобільних категорій населення.

Створення доступу до міської інфраструктури лише для частини населення і, у свою чергу, ігнорування іншої частини є економічно, соціально та політично не виправданим.

Інклюзивний дизайн у місті створює можливість гарантувати рівний доступ до основних прав; покращити якість життя населення та забезпечити рівний доступ до всіх ресурсів і благ, які надають міста та населені пункти, незалежно від віку, мобільності чи можливостей. Інклюзивний дизайн створює можливість підтримувати та створювати рівні умови життя для найбільш вразливих груп населення (людей з інвалідністю, людей похилого віку, сімей з маленькими дітьми) та попереджувати їхню соціальну ізоляцію.

Європейські міста все більше прагнуть максимально адаптуватися до потреб мешканців. Для прикладу, існує об'єднання міст Європи "Eurocities", яке включає понад 130 великих міст з понад 35 країн. Одним із напрямків їхньої роботи є впровадження концепції "Місто, вільне від бар'єрів". На рівні Європейської комісії з 2011 року запроваджена щорічна нагорода "Доступне місто" ("Access City Award"). Вона визначає міста, що демонструють готовність, здатність і можливість до забезпечення доступності, інклюзивності для всіх мешканців і гостей населеного пункту, щоб гарантувати рівний доступ до основних прав; поліпшити якість життя населення та забезпечити, громадянам, незалежно від віку, активності та здібностей, мати рівний доступ до всіх ресурсів і благ міста. Більше 250 міст Європи отримали нагороду "Доступне місто" ("Access City Award") [11].

Упровадження на рівні населеного пункту концепції інклюзивного дизайну дає такі переваги:

- попередження соціальної ізоляції;
- підвищення рівня працевлаштування;
- поліпшення стану бізнесу [12].

Соціальна ізоляція – це комплексна проблема, що має економічні та соціальні наслідки. Високий рівень суїциду, проблем зі здоров'ям, криміногенна поведінка пов'язані з поганим матеріальним становищем сімей. Соціальна ізоляція здійснює додаткове навантаження на медичні заклади та заклади соціального захисту населення. Людина з інвалідністю, людина похилого віку, яка не має можливості брати участь у професійній діяльності, отримувати послуги, часто потребує допомоги та турботи когось із членів сім'ї. Коли людина з інвалідністю не є працевлаштована та потребує допомоги когось із родини, в обох (людини з інвалідністю та опіку-

на) зменшується рівень прибутку. Це, у свою чергу, відбувається на економічному благополуччі всього населеного пункту [12].

Створення доступу та доступного робочого місця сприятиме підвищенню рівня працевлаштування представників уразливих категорій населення. Зокрема, для людей похилого віку, зменшити показник виходу на пенсію за медичними показниками (що є не менш важливим за умови старіння нації та збільшення демографічного навантаження). Як результат – буде збільшено не тільки власний та сімейний бюджет, а й збільшиться загальний ВВП громади та держави.

Однією з умов успішного працевлаштування є можливість здобуття якісної вищої освіти чи перекваліфікації. Відповідно – доступність навчальних закладів, створення там інклюзивного освітнього середовища постає актуальним питанням.

Місцевий бізнес від упровадження інклюзивного дизайну отримує активізацію торгівлі. Запровадження інклюзивного дизайну в практику дає можливість також упроваджувати інновації та поліпшувати якість послуг. Європейська бізнес-конференція (ЕВС) демонструє, що впровадження інклюзивного дизайну створює нові умови для бізнесу через креативні рішення та конструкції. Компанії, задіяні до даних заходів, указують, що інклюзивний дизайн може виступати джерелом інновацій та спеціалізацій [13].

Не менш важливим наслідком запровадження інклюзивного дизайну є підвищення рівня туристичної привабливості міста. Його доступність відкриває можливості подорожей не тільки для людей з інвалідністю, сімей з дітьми, людей похилого віку, а й для велосипедного туризму.

Надзвичайно актуальним постає питання впровадження інклюзивного дизайну в міський простір у період децентралізації та розвитку інфраструктури і послуг на рівні об'єднаної територіальної громади. За умови передбачення інклюзивності та врахування потреб усіх мешканців буде підвищена якість міських послуг і рівень життя мешканців.

Висновки. Світові та українські тенденції демонструють процес старіння нації, а як результат – збільшення кількості людей з інвалідністю (за прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, у 2030 році на двох осіб працездатного віку припадатиме одна особа непрацездатного віку). Як наслідок – формується специфічний сегмент, на потреби та запити якого потрібно орієнтуватися. Одним із методів орієнтації на потреби всіх категорій населення є впровадження концепції інклюзивного дизайну.

Європейський та американський досвід демонструють позитивні результати від впровадження інклюзивного дизайну: попередження соціальної ізоляції та, відповідно, зменшення потреб у соціальних виплатах; підвищення рівня внутрішнього валового продукту населеного пункту через підвищення рівня освіти та працевлаштування населення; підвищення туристичної привабливості регіону через створення доступного середовища і доступних послуг; збільшення інвестицій та зменшення відтоку населення з міста.

Перспективними є подальші дослідження поняття "інклюзивний дизайн" з емпіричним дослідженням його впливу та результатів; проведення дослідження щодо економічної обґрунтованості запровадження інклюзивного дизайну в міський простір, процесу надання послуг і розробки товарів для людей з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Francesc A. Technical Assistance Manual European Concept For Accessibility / Aragall Francesc., 2003. – 114 с.

2. Універсальний дизайн: практичні поради для кожного / І. Виртосу, Т. Печончик., 2019. – 40 с.
3. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посібник; за ред. Л.Ю. Байди, О.В.Красюкової-Еннс / кол. авторів: Л.Ю. Байда, О.В. Красюкова-Еннс, С.Ю. Буров, В.О. Азін, Я.В. Грибальський, Ю.М. Найда. – К., 2012. – 216 с.
4. Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю : {Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009} – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю : Указ Президента від 03.12.15.
6. Про заходи, спрямовані на забезпечення прав осіб з інвалідністю : Указ Президента від 13.12.16.
7. Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента від 18.12.07 № 1228.
8. Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента від 19.05.11.
9. Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 01.06.05.
10. Державні будівельні норми В.2.2-40:2018 "Інклюзивність будівель та споруд" / розробники В. Куцевич, В. Брунько, Б. Губов, В. Ніжний, Р. Уханський, І. Чернядьєва. – 2018. – 70 с.
11. Access City Award 2016, Examples of best practice for making EU cities more accessible.
12. Releasing Constraints: Projecting the Economic Impacts of Increased Accessibility in Ontario Martin prosperity Institute.
13. Kristin Skeide Fuglerud, Till Halbach, Ingvar Tjøstheim, Cost-benefit analysis of universal design: Literature review and suggestions for future work. – 2015. – 37с.
14. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. [Лібанова Е. М., Балакірева О. М., Ермолаєв А. В. та ін.] – К. : 2013

References

V. Shkuro, PhD of Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

1. Francesc A. Technical Assistance Manual European Concept For Accessibility / Aragall Francesc., 2003. – 114 с.
2. Universalnyi dyzain: praktychni porady dla kozhnoho / І. Vyrtosu, Т. Pechonchuk., 2019. – 40 с.
3. Invalidnist ta suspilstvo: navchalno-metodychnyi posidnyk. Za zah. redaktsiiei Baidy L.Iu., Krasukovoi-Enns O. V. / Kol.avtoriv: Baida L. Iu., Krasivaka-Enns O. V., Burov S. Iu., Azin V. O., Hrybalskyi Ya.V., Naïda Yu. M. – K., 2012. – 216 s.
4. Konventsii OON pro prava liudei z invalidnistiu
5. Ukaz Prezydenta vid 03.12.2015 r. "Pro aktyvizatsiiu roboty shchodo zabezpechennia prav liudei z invalidnistiu";
6. Ukaz Prezydenta vid 13.12.2016 r. "Pro zakhody spriamovani na zabezpechennia prav osib z invalidnistiu"
7. Ukaz Prezydenta vid 18.12.2007r. № 1228 "Pro dodatkovy nevidkladni zakhody shchodo stvorennia spriiatlyvykh umov dla zhyttiedialnosti osib z обмеженими фізичними можливостями";
8. Ukaz Prezydenta vid 19.05.2011 "Pro zakhody shchodo rozv'iazannia aktualnykh problem osib z обмеженими фізичними можливостями";
9. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 01.06.2005 r. "Pro pershocherhovi zakhody shchodo stvorennia spriiatlyvykh umov zhyttiedialnosti osib z обмеженими фізичними можливостями";
10. Derzhavni budivelni normy V.2.2-40:2018 "Inklyuzivnist budivel ta sporud" / rozrobnyky V. Kutsevych, V. Brunko, B. Hubov, V.Nizhnyk, R.Ukhanskyi, I.Cherniadieva, 2018. 70 st.
11. Access City Award 2016, Examples of best practice for making EU cities more accessible
12. Releasing Constraints: Projecting the Economic Impacts of Increased Accessibility in Ontario Martin prosperity Institute
13. Kristin Skeide Fuglerud, Till Halbach, Ingvar Tjøstheim, Cost-benefit analysis of universal design: Literature review and suggestions for future work. – 2015. 37с.
14. Ukraina pislia 2015 roku: Maibutnie, yakoho my prahnemo / Natsionalna dopovid. [Libanova E. M., Balakirieva O. M., Yermolaiev A. V. ta in.] – K. : 2013

Надійшла до редколегії 15.03.19
Рецензовано 26.03.19

INCLUSIVE DESIGN AS A COMPONENT OF CITY DEVELOPMENT

The article presents theoretical analyze the importance of implementation the concept of inclusive design in urban space; the relevance between the implementation of inclusive design and the quality of life of citizens of the settlement. Inclusive design is design that considers the full range of human diversity with respect to ability, language, culture, gender, age and other forms of human difference.

Increasing the number of elderly people (9,4 mln people over 60 or 22% of the population of Ukraine), people with disabilities (2,6 mln people – 6% of the population), families with young children, pregnant (4 % of the population) makes to the city, its design and infrastructure new challenges. These groups risk becoming effectively excluded from significant parts of city life, suffering marginalisation, exclusion and isolation.

Limiting a city's access to just a part of the population while ignoring a significant other part, is economically, socially and politically unsustainable.

Inclusive design at the city create the opportunity to guarantee equal access to fundamental rights; improve the quality of life of its population and ensure that everybody - regardless of age, mobility or ability - has equal access to all the resources and pleasures cities have to offer. Inclusive design creates an opportunity to support and create equal living conditions for the most vulnerable groups (people with disabilities, the elderly, families with young children).

Implementation the ID to the urban space also support development economical sustainability of the city: increase the level of employment people and reducing unemployment, accordingly increasing the purchasing power of citizens, local business development, increase income to the budget; reduction the level of social exclusion, isolation and therefore increase the degree of independence of the client and the reduction of funds for social welfare and individual support.

Creation access to the education facilities will increase the level of education. As the results, better education support better employment and higher salary. Creation accessibility also support of tourism attraction of the city. Creation inclusive design in the urban space support to improve the quality and sustainability of municipal services. Inclusive design ensure involving citizens to the city life.

Keywords: inclusive design, low mobility groups of population, social isolation, disability, city development.

В. Шкуро, канд. психол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИНКЛЮЗИВНЫЙ ДИЗАЙН КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ

Рассматривается теоретический анализ значимости внедрения инклюзивного дизайна в городское пространство; взаимосвязь имплементации инклюзивного дизайна и качества жизни жителей населенного пункта; важность пересмотра и изменения общественных норм и взглядов на понятие "внедрение инклюзивного дизайна в городское пространство".

Ключевые слова: инклюзивный дизайн, маломобильные группы населения, социальная изоляция, инвалидность, развитие города.

ANNEX 1. EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH AND REFERENCES (IN LATIN) ДОДАТОК 1. АНОТАЦІЯ ТА ЛІТЕРАТУРА (ЛАТИНІЗАЦІЯ) ПРИЛОЖЕНИЕ 1. АННОТАЦИЯ И ЛИТЕРАТУРА (ЛАТИНИЗАЦИЯ)

A. Bospalko, adjunct (full-time)
A. Shumeiko, adjunct (full-time)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0001-6883-3744
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/1>

BASES OF MILITARY-SOCIAL WORK IN THE UKRAINE ARMED FORCES AND THE WORLD LEADING COUNTRIES ARMY

The article discusses the content of the military-social work of the Ukraine Armed Forces as a moral and psychological support component. The functions, tasks and content of military-social work are revealed. The understanding of the military-social work content has been supplemented and expanded. A comparative analysis of the social workers and volunteer activities in the Ukraine Armed Forces and the foreign countries armies was carried out. The specialization of the social worker was marked as a complex of social-legal, economic and vigorous calls, conducted by the state, government bodies, commanders and headquarters of all regions, and all of them, member of the group of services. The military social work main tasks are highlighted: protection of social norms and guarantees of military personnel in accordance with existing legislation; implementation of measures to reduce the social tension of military collectives; research of social processes in military collectives; creation of prerequisites for the formation and maintenance of high combat activity of personnel; adaptation of military personnel to changing conditions, work with families of military personnel. The fact that in the Armed Forces of Ukraine military-social work is primarily informational, advisory in nature, rather than the practical implementation of measures to ensure the social protection of the state's military personnel, has been ascertained.

Keywords: social protection, military-social work, post-traumatic stress disorder, Armed Forces of Ukraine, Canadian Armed Forces, US Armed Forces, mental health, volunteer public organizations.

References

1. Potapchuk, E. (2004) *Socio-psychological bases of maintaining mental health of servicemen*. National Academy of State. Border Guard Service of Ukraine. B. Khmelnytsky. – Khmelnytsky.
2. Matyash, M. (2017) Ukrainian volunteering is a unique phenomenon. We owe it to sovereignty. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-sovereignty.html>.
3. On approval of the Instruction on the organization of social security work of persons dismissed from military service in the Armed Forces of Ukraine and their families, the Ministry of Defense of Ukraine; (2014) No. 937.
4. Ramsberger, O., Wootton, N., Rumsey, M. (2012). *A history of research into methods for selecting and classifying US Army personnel, 1917–2011*. Lewiston, NY: Mellen Press
5. Constitution of Ukraine, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (1996). № 30. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Stasyuk, V. (2012). *Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine: textbook. for students*. National University of Defense of Ukraine, Kyiv: NGOs.
7. Law of Ukraine "On Citizens' Appeals" as amended [Electronic resource] № 393 / 96. (1996). Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr>.
8. Blackburn, D. (2016). Social Work in the Military - Considering a Renewed Scope of Practice. *Canadian Military Journal*, 15, 34-43.
9. Statutes of the Armed Forces of Ukraine, (1999). No. 548 - XIV, No. 551 - XIV; No. 550 - XIV; No. 549 - XIV [Electronic resource]. Retrieved from: https://www.ifnu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zapasu/statuti_zsu.pdf.
10. Shvalb, Y. (2010). *Psychology of social work: a textbook*. Kyiv: Publishing and Printing Center "Kyiv University".
11. Lipsky, N. (1998). Military-social work at the human level. *Army and Society*, №1, 84-85.

A. Borysova, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-3391-0997
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/2>

THE THEORETICAL MODEL OF ASSESSMENT OF COMMUNITY NEEDS IN SOCIAL SERVICES

The article is devoted the theoretical model for assessing community needs for social services which based on a combination of quantitative and qualitative methods of sociological research. The profession of social work should focusing on the identification of community needs and the development of resources to social services. Needs can be identified as the gap between what is determined as a necessary level of resources and what resources actually exist. The ability to examine needs in a systematic way through a needs assessment helps in the identification of what resources are lacking and provides a basis for developing the resources to meet those needs.

The K. Neuber defines a needs assessment as "...a systematic process of data collection and analysis as inputs into resource allocation with a view to discovering and identifying goods and services the community is lacking in relation to the generally accepted standards and for which there exists some consensus as to the community's responsibility for their provision".

But if we talk about needs in social work, we should remember Sopko R.I. and her work "Typology of Client Needs in Social Work" where she identifies four types of client needs in social work: a) Regulatory need, b) Need felt, c) Need expressed, d) Relative (comparative) need.

The proposed theoretical model for assessing community needs for social services has 3 stages: 1) researching of the expressed need – analysis of statistical data on the social structure of the population of the community and existing providers of social services; 2) researching of relative need – analysis of the quality of social services provided in the community; 3) result of needs assessment – analysis of the ratio of the level of satisfaction of expressed and relative needs.

Keywords: united territorial community, social work client's needs, expressed need, relative need, social service, community social passport, focus group method

References

1. The Law of Ukraine "On Social Services". Kyiv, Ukraine.
2. Order No. 890 of the Ministry of Social Policy. Kyiv, Ukraine.
3. Bospalko, O. (2005). *Social work in the community: textbook. tool. for university*. Kyiv: Center for Teaching

4. Semigina, T. & Likhovid, D. (2014). Community or sodality: interpretations of community phenomenon by modern scientists. *New paradigm: journal of scientific works*, No. 123, 6.
5. Schwalb, Y. (2014). Psychological bases of sociogenesis: community, population and community as subjects of social relations. *Actual problems of psychology*, 317-329
6. Sopko, R. (2014). Typology of clients' needs in social work. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, No 31, 172-174. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_31_64
7. Neuber, K., Atkins, W., Jacobson, J., and Reiterman, N. (1980). *Continuing Human Services Education Program. Needs assessment: A community planning model*. University of Michigan. SHR-0004429, Available from Sage Publications, Inc.
8. Lapshin, S. (2016). *Methodology of conducting focus groups: Methodical recommendations for students of specialty "journalism"*. Vinnitsa: VSPU.

L. Lyuta, candidate of Sociology Science, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-9140-905X
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/3>

INTERESTS AS PSYCHOLOGICAL FACTOR OF SOCIAL CHANGES

The article analyses the essence of the concept of "interest". It is analysed the way new social shifts and changes provoke new organizational forms. It is illustrated that merging into new organizational forms is happening on a new basis.

Most often, interest appears in scientific research as emotion, intention, concernment, desire, and activity stimulus. In Soviet psychological science, the concept of interest was identified with the concept of cognitive need. Such needs are distinguished as saturated and unsaturated. This characteristic most clearly illustrates the difference between need and interest. Interest has an unsaturated basis; it is not aimed at producing a specific result.

Interest can remain the same during the life, or the realization of one interest turns to the realization of the next one. Interests can transform over time, but it is not a transformation of interest itself – it is the transformation of the Self-Concept of the individual.

It is presented that interest is always conscious and rational in its essence. The emergence of interest is irrational, it always appears spontaneously.

It has been researched that interest is always the result of activity. Interest opens the field of possibilities in the implementation of ideas. Social changes are different in nature. If they bring a new idea, then such an idea corresponds to the interests, not to the needs. If social changes are dictated by unmet basic needs, then we have a social uprising (revolution). There is no social activity without interest. The space where interests prevail is the space of social change.

Supporting "otherness" in social terms gives impetus to development and social shifts. The emergence of scientific and creative communities illustrates how the transition from need to interest changes the world around us.

Keywords: interest, needs (saturated, unsaturated), social changes, organizational forms, social activity.

References

1. Oleksandrov, D. (2014). Understanding "interests" at the current social history. *Social Studies*, No. 8, 57-66.
2. Aizikovich, A. (1965). An important sociological problem. *Questions of Philosophy*, No. 11.
3. Rubinstein, S. (1999). *Fundamentals of General Psychology*. St. Petersburg: Peter
4. Shukina, G. (1971). *The problem of cognitive interest in pedagogy*. Moscow: Pedagogy.
5. Frager, R. & Feydimen, D. (2006). *Personality. Theories, exercises, experiments*. SPb; Prime Evroznak.
6. Zdravomyslov, A. (1986). *Needs, interests, values*. Moscow: Politizdat.
7. Manaster, G., J., Zeynep, C., & Knill M. (2003). Social interest, the individual and society: Practical and theoretical considerations. *The Journal of Individual Psychology*, 59(2), 109-122
8. Silvia, J. P. (2006). *Exploring the psychology of Interest*. University of Oxford. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/232578851_Interest_and_Interests_The_Psychology_of_Constructive_Capriciousness/
9. Rounds, J., & Su, R. (2014). *The nature and power of interest*. Retrieved from: https://education.illinois.edu/docs/default-source/edpsy-documents/rounds-pub.pdf?sfvrsn=8eb1b786_0/

D. Palatna, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0003-0591-4090
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>

INCLUSIVE ENVIRONMENT: DEVELOPING INTEGRATED DEFINITION

The article highlights the problem of the absence of an inclusive environment for people with disabilities as a factor in the declarative nature of inclusive reforms. Actual barriers and problems that prevent people with disabilities from participating actively in society are described. These barriers require an integrated approach to develop practical solution and minimize them. Pedagogical aspect of terms "inclusion" and "inclusive environment" is the most developed (right now). Nevertheless, the main idea of the pedagogical concept of inclusion is the creation of a "school for all" that meets the common European standards and the mission of creating a society for all. So the idea of inclusivity at this point has a broader meaning than simply creating the right environment at school. The key elements of social and pedagogical aspects are recognition of diversity, elimination of inequalities, minimization of barriers and creation of conditions in which any exclusion in all spheres of life is impossible. Psychological aspect of inclusion is to understand psychological well-being as an important element of it. Psychological conditions of an inclusive environment should contribute to the individual's experience of subjective well-being. Based on the etymology of the word, you can describe inclusion as the process of forming a single whole by combining different parts. Having analyzed the social, pedagogical and psychological aspects of defining this concept, we believe that it is only whole environment in which inclusion must be realized. Thus, an inclusive environment is a human environment that provides conditions for inclusion of all persons into the spheres of society through the elimination of any barriers, taking into account the diversity of people. The integrated concept gives the opportunity to scientifically substantiate the design of new projects, programs and creation of inclusive social services.

Keywords: inclusive environment; social inclusion; inclusive educational environment; psychological well-being.

References

1. Statistical collection "Social protection of the population of Ukraine" (2018). Ast. Red. O. O. Karmazina. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine
2. The Law of Ukraine on Education № 2145-VIII (2017). Kyiv
3. National strategy of reform of system of children's institutional care for 2017-2026 years and action plan of realization of the 1st stage of reform (2017). Kyiv: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 526-r
4. Sakaliuk, O., & Aleksandrova, S. (2016). Development of educational environment as a technology of management of educational institution in the conditions of inclusion. *Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences Series*, 13, 22-27.
5. Naida, Y., Tkachenko, L. & Danylenko, L. (Ed.) (2014). *Standards of socially active school: social inclusion. Teaching manual*. Kyiv: Publishing house "Pleiady"
6. Kolupaieva, A. (2009) *Inclusive education: realities and perspectives. Monograph*. Kyiv: Sammit-Knyha. Inclusive Education Series.
7. Andreieva, M. (2017). The clarification of the concept "inclusive environment" in the context of the development of equal opportunities' society in Ukraine. *The image of the modern teacher*, 6 (175), 47-50. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/issue/view/7126>
8. Berendieva, A. (2017). The scope of the definition of "inclusion". *South Ukrainian Law Journal of the Odessa State University of Internal Affairs*, 4, 19-21
9. Malyshevska, I. (2016) The humanistic paradigm of inclusive education. *Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences Series*, 3, 118-123
10. Strelnikova, O., & Yesina, N. (2019) The concept and essence of social inclusion in social work. Modern society. *Kharkiv National Pedagogical University named after H. Skovoroda*, 1 (17), 233 – 241
11. Online Etymology Dictionary. Retrieved from https://www.etymonline.com/word/inclusion#etymonline_v_34724.
12. Jehoel-Gijsbers, G., & Vrooman C. Explaining Social Exclusion. A theoretical model tested in the Netherlands. *The Netherlands Institute for Social Research*, 42. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/236981206_Explaining_Social_Exclusion_A_Theoretical_Model_Testedin_The_Netherlands
13. Todman, L. (2004) Reflections on Social Exclusion. *Department of Sociology and Social Research University of Milan*, 28. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.9865&rep=rep1&type=pdf>
14. Baida, L., Krasiukova-Ens, O., Burov, S., Azin, V., Hrybalskyi, I., & Naida, I. (2011). *Teaching manual "Disability and society"*, Kyiv: Kyiv University
15. Antonova, V. (2013). *The concepts of social inclusion and exclusion in global society: a journey within social institutions, actors and practices*. *Social Policy Research Journal* 11 (2), 151 – 170
16. Ryff, C., Love, G., Urry, H., Muller, D., Rosenkranz, M., & Friedman, E. (2006). Psychological well-being and ill-being: Do they have distinct or mirrored biological correlates? *Psychotherapy and Psychosomatics*, 75, 85-95.
17. Kobylchenko, V. Ast. Red. Shvalb, M. (2018). A look at the functioning of the personality of a child with impaired vision in the well-being/non-well-being dichotomy. *Modern problems of ecological psychology: the living environment of the individual in the psychological dimension: materials of the IV International Scientific Conference Kiev*. G. S. Kostyuk Institute of Psychology (p. 60-64), Kyiv
18. Chuiko, H., & Chaplak, Y. (2018). Psychological well-being of human as a phenomenon of modern psychology. *Technologies of intellect development*, 2, 8 (19). Retrieved from <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.8>
19. Soviet Encyclopedic Dictionary (1980). Ast. Red. A. Prokhorov Moscow: Soviet encyclopedia (p. 1271)
20. Ivanova, S. (2015). Educational space and educational environment: in search of differences. *Values and Senses*, 6 (40), 23-28.

A. Shubchynska, Masters Degree
ORCID iD 0000-0002-7755-5341

L. Lytva, Ph.D. in Sociology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/5>

SOCIAL WELFARE AND FAMILY SUPPORT AS A DIRECTION OF HUNGARIAN SOCIAL POLICY

The author investigates the transformation processes of family values, preconditions that have influenced the emergence of the familism in Hungarian society. The article deals with the analysis of the main characteristics of neo-familism as the dominant social phenomenon of the present, which directly impacts the Hungarian family policy and determines the further direction of the family support system formation. It has been noted that familism is a complex concept and can be interpreted from different perspectives. This term is revealed through the prism of personal and family values, norms, interpersonal and social relations, as well as governance systems strategies. In this article, familism is discussed mainly as a system of governance measures, disclosed through the demonstration of social, in particular, family policy strategies, as well as instruments of its regulation. Hungarian family policy and the effects of familism on it are described and analysed in several characteristics, such as types of financial support, supporting measures to facilitate parents' participation in the labour market and the social services systems. It is proved that, in comparison with other European Union countries, the parental support system of childcare in Hungary is one of the most comprehensive. On the basis of the analysis, it has been concluded that the Hungarian family support system was formed under the influence of the consequences of historical events and political ideologies. The key factors, which are determining the direction of the system transformation today, are both post-socialism and Europeanisation at the same time. The analysis of the historical preconditions of the family policy formation and its modern regulatory instruments classifies the Hungarian support system as optional familism, which provides universal financial support to families, a comprehensive system of parental leave and childcare allowances, tax deductions, public nursery and kindergarten services. The author also underlines the significance of analysing the Hungarian welfare system and social services which support not only families in difficult life circumstances but also middle-class families.

Keywords: familism, familisation, neo-familism, family policy, family support system, family values, family values transformation.

References

1. Bari, D. and Rybert, P. (2016). Who Benefits More from a Balanced life? Gender Differences in Work-life Balance and Satisfaction with Life in Eight Post-communist Countries. *Intersections*, 2(3), pp.21-41.
2. Campos, B., Perez, O. and Guardino, C. (2014). Familism. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(1), pp.81-100.
3. Duman, A. and Horvath, A. (2013). Traditional Familialism Served with EU Gravy. *Politique européenne*, 40(2), p.22.
4. Dupcsik, C. and Tyth, O. (2015). Family Systems and Family Values in Twenty-First-Century Hungary. *Family and Social Change in Socialist and Post-Socialist Societies*, pp.210-249.
5. Gábos, A. (2017). *Hungary country note*. [ebook] Budapest: International Review of Leave Policies and Research 2017, pp.1-7. Available at: http://www.leavenetwork.org/lp_and_r_reports/ [Accessed 29 Nov. 2019].
6. Garzyn, A.(2000). Cultural change and familism. *Psychothema*, 12, pp.45-54.

7. Hantrais, L. (2004). *Family policy matters*. Bristol: Policy Press, pp.163-190.
8. Leitner, S. (2003). Varieties of familism: The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies*, 5(4), pp.353-375.
9. Makay, Z. (2014). *Demographic Portrait of Hungary 2015*. Budapest: Hungarian Demographic Research Institute, pp.57-74.
10. Mucchi-Faina, A., Pacilli, M. and Verma, J. (2010). The Two Faces of Familism: A Cross-Cultural Research in India and Italy. *Psychological Studies*, 55(4), pp.365-373.
11. OECD Social Expenditure Database 2019, *Public spending on family benefits 2015*, OECD Social Expenditure Database viewed, 11 November 2019 <<https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>>.
12. Oesch, D. (2011). Gosta Esping-Andersen: The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles. *European Sociological Review*, 27(2), pp.288-290.
13. Oláh, L. Sz. (2015). Changing families in the European Union: trends and policy implications. *FamiliesAndSocieties – Changing families and sustainable societies: Policy contexts and diversity over the life course and across generations*, 44, pp.2-24.
14. Polese, A., Morris, J. and Kovács, B. (2015). Introduction: The Failure and Future of the Welfare State in Post-socialism. *Journal of Eurasian Studies*, [online] 6(1), pp.1-5. Available at: <http://www.elsevier.com/locate/euras> [Accessed 14 Oct. 2019].
15. Revillard, A. (2007). Stating Family Values and Women's Rights: Familialism and Feminism Within the French Republic. *French Politics*, 5(3), pp.210-228.
16. Robila, M. (2009). *Families in Eastern Europe*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited, pp.1-4.
17. Sági, J., Lentner, C. and Tatay, T. (2018). Family Allowance Issues. *Polgári szemle*, 14(Special Issue), pp.290-301.
18. Saraceno, C. (2016). Varieties of familism: Comparing four southern European and East Asian welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 26(4), pp.314-326.
19. Steidel, A. and Contreras, J. (2003). A New Familism Scale for Use with Latino Populations. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 25(3), pp.312-330.
20. Szikra D. (2018). Welfare for the wealthy. The social policy of the Orbán-regime, 2010-2017, FES Analysis March 2018, Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung, pp.2-10.
21. Szikra, D. (2014). Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*, 24(5), pp.486-500.
22. Takács, E. (2017). Changing family – changing solidarity? The phenomenon of family solidarity. *Review of Sociology*, 27(4), pp.5-19.

I. Klymenko, PhD (Candidate of Psychology Science), Associate Professor
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 ORCID iD 0000-0003-4539-1087
 DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/6>

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMATION THE READINESS FOR CHARITY AMONG ADOLESCENTS

The article is devoted to the study of psychological factors that can influence upon personal motivation and readiness for charity of adolescent. The findings can help to increase the effectiveness of programs that involve young people in charity and identify the most effective methods to form prosocial behavior of young people aimed at helping and supporting others in the long run.

The purpose of the article is to investigate the influence of personal, pedagogical and socio-psychological factors on the formation of young people's readiness for charitable activity.

The author analyzed the potential positive consequences of prosocial activity for adolescents, identified the main motives of charity and the specific motivation of high school students, summarized information about the factors and mechanisms of involvement and formation of charitable readiness. Analysis of the data obtained in the empirical study of adolescents from two schools with different pedagogical environment and different levels of organization of school prosocial activity, allowed to identify a number of patterns that indicate the dominant factors in the formation of adolescents readiness for charity. We have found that altruism, empathy and the dominance of values of universalism, goodness and conformity are significant personal characteristics that determine the readiness for charitable activity. Significant personal factors are polymotivation (the combination of personal and social motives for charitable activities), a high level of involvement in such activities and the availability of certain experiences. We have found that the most important environments for development of charity readiness are the family and the school. The immediate environment (project team) and the authority of the mentor, the possibility of self-realization, the reach of the result, the opportunity to receive positive emotions, the level of responsibility play a significant role in increasing the level of involvement in school projects and programs. In a school where teachers attach great importance to the prosocial activity of students in the educational process, the impact of the school environment becomes major. It determines the readiness for further charity both with the family and as a part of extracurricular activities.

Keywords: *charity, adolescents, charity motivation, charity determinants, psychological readiness*

References

1. 'Civic activism of Ukrainian citizens: a nationwide survey' (2018). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>
2. Klimenko, I., Kachor, V. (2015). Psychological peculiarities of perception of requests for charitable logistical assistance. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, №2 (27), 40-463.
3. Piliavin, J. A. & Siegl, E. (2015). Health and Well-being Consequences of Formal Volunteering. *The Oxford Handbook of Prosocial Behavior*, Vol. 1, 450-464.
4. Ballard, P.J., Ozer, E. J. (2016). *Implications of Youth Activism for Health and Well-Being*. Contemporary Youth Activism: Advancing Social Justice in the United States. Santa Barbara, California: Praeger
5. Ballard, P.J., Hoyt, L.T., Pachucki, M.C. (2019). Impacts of Adolescent and Young Adult Civic Engagement on Health and Socioeconomic Status in Adulthood. *Child Development*, Volume 90, Issue 4.
6. Alekseenko, T., Danilova, A., Kononchuk, A., & Kunytsya, T. (2002). *Charitable activity of schoolchildren: methodical recommendations*. Nizhyn: Publisher of P.E. Lysenko M.M.
7. Ottoni-Wilhelm, M., Estell, D. B., Perdue, N. H. (2014). Role-modeling and conversations about giving in the socialization of adolescent charitable giving and volunteering'. *Journal of Adolescence*, Volume 37. Issue 1, 53-66.
8. Fernandez, N.A., Schnitker, S.A., Houlberg, B.J. (2016). Charitable Sporting Events as a Context for Building Adolescent Generosity: Examining the Role of Religiousness and Spirituality'. *Religions*, 7(3), 35.
9. Pearce, N.J., Larson, R.W. (2006). How Teens Become Engaged in Youth Development Programs: The Process of Motivational Change in a Civic Activism Organization. *Applied Developmental Science*, Vol. 10. No. 3, 121-131
10. Yurchinskaya, G., & Kryutsyuk, O. (2017). Volunteering: Essence and Psychological Determinants. *Ukrainian Psychological Journal*, No. 2 (4), 188-204.

Y. Krasilova, assistant
ORCID iD 0000-0003-3758-5025

V. Marchuk, student
ORCID iD 0000-0003-1288-4029

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/7>

SPECIAL FEATURE OF THE COMMUNICATION BETWEEN CHILDREN IN THE INCLUSIVE ENVIRONMENT

We have considered approaches to define the concept "inclusive education". We have defined features of the communication between elder school children in the inclusive environment. Found that communication and perception of children with special needs depend much on disability form because kids with physical disabilities can more easy socialize, they are perceived better in the peer community, they are more communicated and interacted. It is proved that children's attitude to classmates with disabilities depends on attitude of their parents to the inclusiveness and inclusive environment. We have defined, that for successful introducing inclusive education and creating a comfortable environment for all we have to work directly with parents so that they understand that introducing an inclusive environment will not harm their children, but will form their tolerance skills for children with disabilities.

Therefore, it is necessary to provide parents with an understanding of the features of children with disabilities, through lectures, trainings, and viewing films about inclusive education.

Further directions for exploring effective ways of presenting information on inclusive education for children and parents are perspective, which will help to eliminate stereotypes and establish active communication in an inclusive environment.

Keywords: *inclusive environment, influence, communication, parents, children with disabilities, school.*

References

1. CMU Resolution On Approving the Procedure for Organizing Inclusive Learning in Secondary Educational Establishments [Electronic resource] (2017). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p>
2. The concept of inclusive education development: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 912.(2010). [Electronic resource] Retrieved from : education.ua
3. Mishik, L. (2012). *Inclusive education as a condition for socialization of children with disabilities in the learning process.*
4. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Document No 995_g71. (2016). Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Milyutina, K.(2018). The role of social educator and school psychologist in the implementation of inclusive education. *PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL PEDAGOGY IN UKRAINE*, 11–16.
6. Maximova, K. (2011). The main approaches to the formation of university students. *Scientific Bulletin of Donbass*, №2. Retrieved from : https://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_2_6
7. Sak , T. (2014). The individualization of teaching students with special educational needs in an inclusive classroom. *The special child: education and upbringing*.
8. The concept of inclusive education development: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 91. (2010). Retrieved from : web-portal osvita.ua.
9. Curriculums for preparatory, 1-4 classes of special comprehensive educational institutions for mentally disabled children. Retrieved from : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-needs/navchalni-programs.html>
10. Kolupayev, A. (2011). Fundamentals of inclusive education. *Inclusive education*. Retrieved from : <http://education-inclusive.com/wp-content/docs/Navchalno-metodychnyj-posibnyk-Osnovy-Inklyuzyvnoyi-osvity.pdf>

N. Chernukha, Doctor of Pedagogy, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/8>

SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK IN UKRAINE: HISTORY, EXPERIENCE, PERSPECTIVES

The article deals with the issues of the formation and development of social pedagogy in the field of social work and the perspectives for its further development, because in the today's conditions, in accordance with the priority vectors of the state social policy, social-pedagogical work with various social groups is significantly intensified. The purpose of the article is to analyze the development of socio-pedagogical work in Ukraine and offer vectors of its perspectives.

An analysis of theoretical and methodological approaches to the characteristics of such paradigms of social and pedagogical activity as cognitive-informational, competence, personal, and culturological ones is proposed. The legal and regulatory framework of social-pedagogical work in Ukraine is analyzed. The most effective mechanisms of social and pedagogical work at different stages of its development are singled out. Considerable attention is paid to the practical activities of a social educator in the educational environment. An attention is also paid to inclusive education in accordance with the provisions of the Law of Ukraine 'On Education'. The description of the content, forms and methods of social pedagogical practice according to the challenges of the time is given.

The prospective directions of modernization of social and pedagogical work are proposed to introduce the educational institutions of higher education of innovative specialization in the specialty 'Social pedagogy', namely, socio-pedagogical patronage in inclusive education, the coordinator of social and pedagogical work, the assistant of a social pedagogue, teacher-organizer, social management pedagogical work, social-pedagogical counseling, social-pedagogical counseling of volunteers in the social sphere, etc. Of course, these proposals are controversial.

Keywords: *socio-pedagogical work, social pedagogy, socialization, educational environment, livelihoods, theoretical approaches, paradigm, inclusive education.*

References

1. Bezpalko, O. (2011). Social pedagogy and social work in modern educational space. *Educational discourse*, № 1, 103-111. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2011_1_12
2. Bezpalko, O. (2009). Social pedagogy: diagrams, tables, comments: teaching. tool. Kyiv, Center for Educational Literature.
3. Veretenko, I. (2018). Development of social and pedagogical work in secondary schools in Ukraine (end of XX-beginning of XXI century). *Special*. 13.00.05-social pedagogy, 20.
4. Veretenko, T., & Denysyuk, O. (2011). Introduction to the specialty: social pedagogy: textbook. Tool. Kyiv. Boris Grinchenko University.
5. Encyclopedia for specialists in the social sphere (2013). Kiev, Simferopol: Universum.

6. Karpenko, O. (2007). Vocational training of social workers in the context of university education: scientific, methodological and organizational-technological aspects. Drohobych: Kolo.
7. Petrochko, Z. (2001). The Child in Difficult Circumstances: Social and Pedagogical Security of Rights. Publisher Oz.
8. Chuiko, O. (2018). Occupationally oriented practices in the preparation of social educators in Ukraine. Scientific journal of the National Pedagogical University of Ukraine. MP Dragomanov. Series 11. Social work. Social pedagogy. No. 24 (Volume II), 158-166.

O. Chuiko, Doctor of Psychology, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/9>

THE MISSION AND ROLE OF THE SOCIAL EDUCATOR IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION

The last three years have been associated with a change in the status of social pedagogy as a branch of scientific knowledge and professional practice, as a result of which it was transferred from the pedagogical branch to the branch of social work. In addition, serious social changes in Ukraine, related both to the development of democracy in society, the implementation of humanitarian reforms, and the emergence of a number of social problems (war, population migration, poverty, the crisis of the family institution, etc.), indicate the need for changes in the field of professional assistance aimed at ensuring the psychological well-being of citizens.

Today, there is some uncertainty regarding the main aspects of the profession of a social educator in society. But the content of this activity in the context of the deployment of professional practices in educational institutions, in particular in a secondary school, causes no less contradictions. The main idea is to autonomize the position of a social educator. A social educator should become a conductor of the philosophy and policy of the functioning of the educational environment, which is safe for the child, humanistically oriented, developing personal potential, providing appropriate material, physical, psychological, spiritual resources. His activities should be aimed at a critical assessment of the team's progress towards progress, a clear response to the negative social influences of the educational environment on the personality of the child, participation in planning the impact of events on the personality of the child and the acquisition of a positive socialization experience. His mission is to improve the quality of human life through the harmonization of human-environment relations, and the goal of the activity is to create conditions for positive socialization and effective integration of man in society.

Keywords: social pedagogy, mission, role and functions of a social educator, psychological service of an educational institution, mental health, psychological well-being, Diamond Model, subjective relations.

References

1. Shakurova, A. (2014). *Professional identity of teachers as subjects of work behavior*. Novgorod: NISOC.
2. Bepalko, O. (2013). Social pedagogy in Ukraine: stages of formation and development. *Siberian Pedagogical Journal* - No. 6, 183-188.
3. Maksimova, N. (2018). The problem of determining the sphere of competence of the social teacher in the educational space. *Perspectives of development of social pedagogy in Ukraine*, 51-56.
4. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine for №509. (2018). On approval of the provision on psychological service in the education system of Ukraine.
5. Artyomov, I. (2018). Organization of activity of social psychological-pedagogical service in secondary school. *Student scientific dimension of social-pedagogical problems of today: collection of materials of II International scientific-practical conference*, 157-159.
6. Chuiko, O. (2018). Problems and prospects of development of psychological service in school. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social Work Series, Vol1, No.3*, 48-53.
7. Kuntsevskaya, A. (2018). Social pedagogy and related practices: methodological analysis. *Materials of the Round Table*, 45-51.
8. Eichsteller, A. & Holthoff, F. (2012). The Art of being a Social Pedagogue. Developing Cultural Change in Children's Homes in Essex. *International Journal of Social Pedagogy*. Retrieved from <http://www.internationaljournalofsocialpedagogy.com/index.php?journal=ijsp&page=article&op=view&path%5B%5D=2>.
9. Yaroshynska, O. (2014). Origins of the study of the environment as a pedagogical phenomenon [Electronic resource]. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2014_1/OlenaYaroshynska.pdf
10. Hamburger, F. (2002) *Handschrift aus Beher*. Liebig, Rauschenbach.
11. Guryanov, M. (2015). The creative mission of social pedagogy in modern society. [Electronic resource]. Retrieved from <http://sevcbs.ru/main/wp-content/uploads/2015/12/511.pdf>
12. Ruhl, V. (2013). Investigation of the phenomenon of socialization in scientific concepts of personality development. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Pedagogy, Social Work". Issue 23*, 150-153.
13. Andreeva, G. (2001). *Social psychology. Textbook for higher education institutions*. Moscow, Aspect Press.
14. Zvereva, I. (2006). *Social Pedagogy: Theory and Technology: Textbook*. Kyiv, Center for Educational Literature.
15. Bondarenko, A. et al (2012). *Methods of work of social educator: materials of creative group of social educators*. Kyiv, Editorial board of newspapers.
16. Artyukhina, A. (2015). Educational environment of higher education institution as pedagogical phenomenon. [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.disserscat.com/content/obrazovatel'naya-sreda-vysshego-uchebnogo-zavedeniya-kak-pedagogicheskii-fenomen-on-materials>
17. Savchinsky, R., Nasedkina, M. (2012). A society that can change itself. [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.theukrainians.org/spilnodiya-parttwo>

A. Kuntsevskaya, PhD in social psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-0456-6234
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/10>

MODELS OF SOCIAL RECOVERY WITHIN THE CONTEXT OF PERSONAL-ORIENTED PARADIGM

This paper analyzes main features of social recovery models, developed within the frameworks of Person-centered paradigm. Person-centeredness is an increasingly common public health and social care concept, that is used to describe a standard of care that ensures that the patient / client is at the center of care delivery. There is no single definition of person-centered care, rather we can find such terms as patient-centered, family-centered, user-centered, individualized. But irrespective of the terms

used, a lot of research has looked at what matters to patients and how to provide personalized care to ensure that people have a good experience.

Person-centered recovery depends on a number of aspects, in particular: the values of people and placing people at the center of care, taking into account the desires of people and the needs they have chosen, ensuring that people are emotionally comfortable and secure with family and friends, ensuring that people have access to the appropriate care they need, when and where they need to ensure that people receive all the care they need.

Main principles of person-centered approach are: recognizing dignity, giving respect and compassion to service users and providers; collaboration with the individual, their family and staff in care planning and assessment; enabling systems and services to help people recognize and build on their own strengths, preferences and objectives in order to realize their full potential.

One of the strongest and most methodologically grounded models built in the person-oriented framework is the Comprehensive Rehabilitation Approach (CARE), developed by Dirk den Hollander and Jean Pierre Wilken. The model is based on psychological rehabilitation, recovery and empowerment principles, and is intended to support individuals in their personal development. CARE works with the client in three domains: meeting quality of life wishes and objectives; overcoming insecurity and increasing strength; gaining access to ideal environments and optimizing the quality of life of living environments and social networks.

Keywords: recovery, social rehabilitation, quality of life, person-oriented approach, person-centeredness; patient-centeredness; CARE model.

References

1. Hanga, K., DiNitto, D.M., Wilken, J. P., Leppik, L. (2017) A person-centered approach in initial rehabilitation needs assessment: Experiences of persons with disabilities. *ALTER, European Journal of Disability Research*, V. 11. №4, 251-266
2. Witty, M. C. (2007). *Client-Centered Therapy*. Handbook of Homework Assignments in Psychotherapy.
3. Morgan, S., Yoder, L. A. (2011). Concept Analysis of Person-Centered Care. *Journal of Holistic Nursing*. V: 30, №1, 6-15.
4. McMillan, S.S., Kendall, E., Sav, A., King, M.A., Whitty, J.A., Kelly, F., Wheeler, A.J. (2013). Patient-centered approaches to health care: a systematic review of randomized controlled trials. *Medical Care Research and Review*. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/d47e/250526f018dc34b6217136ecaf6014389ab7.pdf>
5. Deegan, P.E. (1988). Recovery: The lived experience of rehabilitation. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 11(4), 11–19.
6. Smith, M. L., Glass, G. V., & Miller, T. I. (1980). *The benefits of psychotherapy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
7. Hollander, D.D., Wilken, J. P. (2015). *Supporting Recovery and Inclusion. Working with the CARE Model*. SWP Books Amsterdam.
8. Jacobson, N., Greenley, D. (2001). What Is Recovery? A Conceptual Model and Explication. *Psychiatric Services* 52, 482–485.
9. McCance, T., McCormack, B., Dewing, J. (2011) An exploration of person-centredness in practice. *Online J Issues Nurs*, 16(2).
10. Mead, N., Bower, P., (2002). Patient-centred consultations and outcomes in primary care: a review of the literature. *Patient Educ Couns*, 48(1), 51-61.
11. Wilken, J. P. L. (2010). *Recovering care: A contribution to a theory and practice of good care*. Amsterdam: SWP., Doctoral Thesis.

L. Rutyan, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0001-9609-2381
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/10>

WOMEN'S HOME VIOLENCE: PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL DETERMINANTS OF THE PHENOMENON

The article examines the issues of domestic violence of women, psychological and social determinants of this phenomenon. It is indicated that this problem is in the focus of attention of foreign and domestic scientists, as well as public authorities and non-governmental organizations. Attention is drawn to the fact that it is the sexual attribute that causes the woman to be a victim of various types of violence in almost all countries of the world. Lists of programs to prevent and combat violence against children, youth and women, which are funded by the leadership of the European Union, are listed. The factors that determine domestic violence in general and in particular against women are examined in detail. It is noted that violence against women affects the whole family. The main components of the program for the prevention of domestic violence against women are given. Promising areas for the prevention of domestic violence are listed.

Keywords: domestic violence woman; spousal abuse; gender; factors contributing to violence; psychological trauma; domestic violence prevention programs; promising areas of domestic violence prevention.

References

1. Malinovskaya, T. (2016). Prevention of violence against women in the family. *Law and Security*, № 1 (60), 117–120.
2. The Law of Ukraine. On Prevention and Countering Domestic Violence (2017). Document 2229-VIII.
3. Burova, S. (2010). Domestic violence against women and their life strategies. *Sociology*, № 4, 99–116.
4. Bringing Home Security: Combating Violence Against Women in the OSCE Region. Collection of good practice examples. (2009). Vienna: Gutenberg Press LTD/
5. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. – Luxembourg: Publications Office of the European Union (2015).
6. Bordin, A., Zhuravl, T., Kulakovskaya, O., et. all. (2017). *Prevention of domestic violence against girls and women in Kyiv: model, features, perspectives*. Kyiv: KALITA Publishing House LLC.
7. Brückner, M. (2009). Domestic violence: local action - an international problem. *Journal of Social Policy Studies*, № (2), 261–271.
8. Giuzhi, O., Opryshko, I., & Kulik, A. (2005). *Legal and Criminological Principles of Preventing Domestic Violence: Teaching tool*. Kyiv: Nat. Acad. inside. Affairs of Ukraine.
9. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. (2013) WHO clinical and policy guidelines. – Switzerland: World Health Organization.
10. Zaporozhtsev, A., Labun, A., Zabrada, D., et. all (2012). *Domestic Violence and the Activities of the Internal Affairs Bodies to Address It: Educ. - method. tool*. Kyiv: OSCE.
11. Baumgarten, I. (2006). Violence against women in the WHO European Region. *European Journal of Sexual and Reproductive Health*, № 61, 4–7.
12. Vlasova, O., Milyutina, K., & Mambetova, A. (2019). Age-specific features of informational socialization of personality. Dnipro: "Srednyak TK".

V. Shkuro, PhD of Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
DOI: : <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/11>

INCLUSIVE DESIGN AS A COMPONENT OF CITY DEVELOPMENT

The article presents theoretical analyze the importance of implementation the concept of inclusive design in urban space; the relevance between the implementation of inclusive design and the quality of life of citizens of the settlement. Inclusive design is design that considers the full range of human diversity with respect to ability, language, culture, gender, age and other forms of human difference.

Increasing the number of elderly people (9,4 mln people over 60 or 22% of the population of Ukraine), people with disabilities (2,6 mln people – 6% of the population), families with young children, pregnant (4 % of the population) makes to the city, its design and infrastructure new challenges. These groups risk becoming effectively excluded from significant parts of city life, suffering marginalisation, exclusion and isolation.

Limiting a city's access to just a part of the population while ignoring a significant other part, is economically, socially and politically unsustainable.

Inclusive design at the city create the opportunity to guarantee equal access to fundamental rights; improve the quality of life of its population and ensure that everybody - regardless of age, mobility or ability - has equal access to all the resources and pleasures cities have to offer. Inclusive design creates an opportunity to support and create equal living conditions for the most vulnerable groups (people with disabilities, the elderly, families with young children).

Implementation the ID to the urban space also support development economical sustainability of the city: increase the level of employment people and reducing unemployment, accordingly increasing the purchasing power of citizens, local business development, increase income to the budget; reduction the level of social exclusion, isolation and therefore increase the degree of independence of the client and the reduction of funds for social welfare and individual support.

Creation access to the education facilities will increase the level of education. As the results, better education support better employment and higher salary. Creation accessibility also support of tourism attraction of the city. Creation inclusive design in the urban space support to improve the quality and sustainability of municipal services. Inclusive design ensure involving citizens to the city life.

Keywords: *inclusive design, low mobility groups of population, social isolation, disability, city development.*

References

1. Francesc, A. (2003). *Technical Assistance Manual European Concept For Accessibility*. Aragall Francesc.
2. Virtos, A., & Pechonchik, T. (2019). *Universal Design: Practical Tips for Everyone*.
3. Baida, L., Krasnyavaka-Enns, O., Burov, S., Azin, V., Gribalsky, J., Naida, Yu. (2012). *Disability and society: educational and methodical facilitator*.
4. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities
5. Presidential Decree. (2015) On stepping up work to ensure the rights of persons with disabilities. Kyiv, Ukraine.
6. Presidential Decree. (2016) On measures aimed at ensuring the rights of persons with disabilities. Kyiv, Ukraine.
7. Presidential Decree. (2007). No. 1228 On additional urgent measures for creation of favorable conditions for life activity of persons with disabilities. Kyiv, Ukraine.
8. Presidential Decree. (2011). On Measures to Address Urgent Issues of People with Disabilities. Kyiv, Ukraine.
9. Decree of the President. (2005). On priority measures to create favorable living conditions for persons with disabilities. Kyiv, Ukraine.
10. State Building Regulations B.2.2-40. (2018). Inclusive of Buildings and Structures. Kyiv, Ukraine.
11. Access City Award. (2016). Examples of best practices for making EU cities more accessible
12. Releasing Constraints: Designing the Economic Impacts of Increased Accessibility at the Ontario Martin Prosperity Institute
13. Fuglerud, K.S., Halbach, T., Tjøstheim, I. (2015). *Cost-benefit analysis of universal design: Literature review and suggestions for future work*.
13. Libanova, E., Balakireva, O., Ermolaev, A. et. all. (2013). *Ukraine after 2015: The future we seek*. Kyiv, Ukraine.

ДОДАТОК 2. ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
ANNEX 2. JOURNAL AUTHORS

Беспалько Андрій Олександрович – а д'юнк (штатний) науково-організаційного відділення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (096) 778 71 01; e-mail: m1halu4@ukr.net

Шумейко Анна Павлівна – ад'юнк (штатний) науково-організаційного відділення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (067) 447 81 18; e-mail: mayoo@ukr.net

Беспалько Андрей Александрович – ад'юнк (штатний) научно-организационного отделения Военного института Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (096) 778 71 01; e-mail: m1halu4@ukr.net

Шумейко Анна Павловна – ад'юнк (штатний) научно-организационного отделения Военного института Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (067) 447 81 18; e-mail: mayoo@ukr.net

Bespalko Andrii – adjunct (full-time) scientific-organizational department of the Military Institute of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (096) 778 71 01; e-mail: m1halu4@ukr.net

Shumeiko Anna – adjunct (full-time) scientific-organizational department of the Military Institute of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (067) 447 81 18; e-mail: mayoo@ukr.net

Борисова Анна Валеріївна – аспірантка кафедри соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (066) 068 35 99; e-mail: anna.borz@gmail.com

Борисова Анна Валерьевна – аспірантка кафедры социальной работы, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (066) 068 35 99; e-mail: anna.borz@gmail.com

Anna Borysova – PhD student of Social work department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (066) 068 35 99; e-mail: anna.borz@gmail.com

Люта Леся Петрівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: + 38 (044) 526 22 76; e-mail: luta_lesya@ukr.net

Люта Леся Петровна – кандидат социологических наук, доцент кафедры социальной работы, факультета психологии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: + 38 (044) 526 22 76; e-mail: luta_lesya@ukr.net

Lyuta Lesya – candidate of Sociology Science, Assistant Professor, Department of Social Work, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: + 38 (044) 526 22 76; e-mail: luta_lesya@ukr.net

Палатна Дар'я Олександрівна – аспірантка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, програмна директорка МГО "Міжнародний центр розвитку і лідерства", Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: darya@ildcua.org

Палатная Дарья Александровна – аспірантка кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, програмная директриса МОО "Международный центр развития и лидерства", Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: darya@ildcua.org

Palatna Daria – PhD Student of Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv Program director, International Leadership and Development Center, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: darya@ildcua.org

Шубчинська Ангеліна Анатоліївна – магістр 2 року, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (093) 770 29 96; e-mail: anhelina.shubchynska@outlook.com

Литва Людмила Андріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (044) 526 22 76; e-mail: social.work@ukr.net

Шубчинская Ангелина Анатольевна – магистр 2 года, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (093) 770 29 96; e-mail: anhelina.shubchynska@outlook.com

Литва Людмила Андреевна – кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (044) 526 22 76; e-mail: social.work@ukr.net

Shubchynska Anhelina – Masters Degree, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (093) 770 29 96; e-mail: anhelina.shubchynska@outlook.com

Lytva Liudmyla – Ph.D. in Sociology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (044) 526 22 76; e-mail: social.work@ukr.net

Клименко Ірина Вадимівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: ivklimenko251@gmail.com

Клименко Ирина Вадимовна – кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной психологии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: ivklimenko251@gmail.com

Klymenko Iryna – PhD (Candidate of Psychology Science), Associate Professor of the Department of Social Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: ivklimenko251@gmail.com

Красілова Юлія Михайлівна – асистент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com

Марчук Владислава Ігорівна – студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: socr.socp@gmail.com

Красилова Юлия Михайловна – ассистент кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики факультета психологии Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com

Марчук Владислава Игоревна – студент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: socr.socp@gmail.com

Krasilova Yulia – assistant of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy in the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com

Marchuk Vlada – student of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy in the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: socr.socp@gmail.com

Чернуха Надія Миколаївна – доктор педагогічних наук професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (050) 475 97 32; e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Чернуха Надежда Николаевна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (050) 475 97 32; e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Chernukha Nadiia – Doctor of Pedagogy, professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, the Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (050) 475 97 32; e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Чуйко Олена Василівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (044) 521 32 64, e-mail: socr.socp@gmail.com

Чуйко Елена Васильевна – доктор психол. наук, профессор, зав. кафедрой социальной реабилитации та социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (044) 521 32 64, e-mail: socr.socp@gmail.com

Chuiko Olena – Doctor of Psychology, professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, the Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (044) 521 32 64, e-mail: socr.socp@gmail.com

Кунцевська Анастасія Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: a.kuntsevska@knu.ua

Кунцевская Анастасия Владимировна – кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: a.kuntsevska@knu.ua

Kuntsevska Anastasiia – PhD in social psychology, Faculty of Psychology, Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: a.kuntsevska@knu.ua

Рут'ян Леся – аспірантка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (067) 384 33 19; e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Рут'ян Леся – аспирантка кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (067) 384 33 19; e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Rutyan Lesya – PhD Student of Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: +38 (067) 384 33 19; e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Шкуро Валентина Петрівна – кандидат психологічних наук, асистент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: +38 (093) 671 97 86; valentynashkuro@gmail.com

Шкуро Валентина Петровна – кандидат психологических наук, ассистент кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: +38 (093) 671 97 86; valentynashkuro@gmail.com

Shkuro Valentyna Petrivna – PhD of Psychology, Assistant of Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

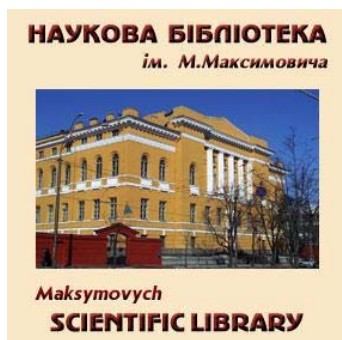
Contact information: +38 (093) 671 97 86; valentynashkuro@gmail.com

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота – це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається із 2016 року два рази на рік і присвячений дослідженням в соціальній сфері.

**Журнал зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 22511-12411 Р від 14.12.2016**

Засновник та видавець Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02 Адреса видавця: 01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Включено до інформаційного ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського "Наукова періодика України" та рейтингу наукових періодичних видань.

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Соціальна робота" вітає рукописи, що відповідають загальним критеріям значимості в зазначеній предметній галузі: • оригінальні статті • тематичні дослідження, • критичні відгуки, огляди, думки, есе.

Запрошуємо науковців до співпраці!

Статті збираються на постійній основі.

Тексти приймаються трьома мовами: українською, російською, англійською

Приймаємо файли на емейл norkaukr@gmail.com і через форму на сайті:

<http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork>

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Випуск 1(5)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,14. Наклад 300. Зам. № 219-9574.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Пс5.
Підписано до друку 12.11.19

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02